

Har vi tid til velfærd?

– om danskernes brug af deres
tid ude og hjemme

Jens Bonke

Har vi tid til velfærd?

– om danskernes brug af deres tid
ude og hjemme

med bidrag af Bent Jensen

GYLDENDAL

Har vi tid til velfærd?

– om danskernes brug af deres tid ude og hjemme

© Rockwool Fondens Forskningsenhed

og Gyldendal A/S, København 2012

Grafisk tilrettelæggelse: Erik Justesen

Trykt hos Narayana Press, Gylling

Omslagsfoto: Karsten Bidstrup

Printed in Denmark 2012

ISBN 978-87-02-10816-3

1. udgave, 1. oplag

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Udgivet med støtte fra
Rockwool Fonden

Rockwool Fondens Forskningsenhed gennemførte i 2008/09 den hidtil mest omfattende danske tidsanvendelses- og forbrugsundersøgelse baseret på oplysninger om 8.400 danskeres døgnrytme. Ud over tiden brugt på arbejde ude og hjemme og på fritid indgik også oplysninger om respondenternes økonomiske forhold, spise- og motionsvaner, søvn mønstre og helbredsforhold.

Nogle af nævnte undersøgelsesdata har allerede været genstand for afrapportering i form af bl.a. J. Bonke og J. Greve (2010) *Helbred, overvægt og trivsel blandt danskere* og J. Bonke (2011). *Søvn – ægteskab, indkomst og helbred*.

Også rapporten *Hvad har vi gjort ved tiden? En forskningsoversigt over tidsanvendelsesstudier før og nu* af J. Bonke og B. Jensen (2012) anvender nævnte undersøgelsesdata, hvilket sammen med data fra tidligere tidsanvendelsesstudier førte til en belysning af de lange linjer i befolkningens tidsanvendelse.

I denne bog uddybes de seneste 45 års udvikling i tidsanvendelsen, og fremstillingen følges op af en detaljeret belysning af danskernes arbejdstider, ønsker til disse arbejdstider, deltagelse i husholdningsarbejdet og omfanget og anvendelsen af fritiden. Der ses både på den enkeltes tidsanvendelse og på tidsanvendelsesmønstret i familien, herunder betydningen af at have børn på forældres tilfredshed med fritidsomfanget. Endelig sammenlignes med forholdene i andre lande, idet den danske tidsanvendelsesundersøgelse følger internationalt udviklede retningslinjer inden for dette område.

Seniorforsker Jens Bonke, ph.d. i økonomi, har med bidrag fra formidlingschef Bent Jensen, begge ansat i Rockwool Fondens Forskningsenhed, stået for udarbejdelsen af bogen, og databehandlingen og analyserne i bogen er udført med bistand fra stud.polit.erne Maja Appel Nielsen og Helle Sophie Houlberg Petersen, begge ligeledes ansat i forskningsenheden. Seniorforsker Marie Louise

Schultz-Nielsen og forsker Jane Greve, også begge fra forskningsenheden, og som begge beskæftiger sig med survey- og registerforskning, har givet konstruktive kommentarer til manuskriptet.

Jeg vil til sidst takke Rockwool Fonden med dens bestyrelsesformand, Tom Kähler, og direktør Elin Schmidt for at stille midler til rådighed for gennemførelsen af den omfattende tidsanvendelses- og forbrugsundersøgelse og for det omfattende analyse- og formidlingsarbejde, der er fulgt efter, og som bl.a. har omfattet udarbejdelsen og udgivelsen af denne bog.

København, juni 2012

Torben Tranæs

Indhold

Forord 5

1. Introduktion 11
2. Hvorfor er arbejdstid og fritid interessant? 14
 - 2.1 Har vi tid til velfærd? 14
 - 2.2 Oversigt over anvendelsesområder 16
3. Data 19
4. De seneste 45 års udvikling i danskernes arbejde – betalt og ubetalt – og fritid 23
 - 4.1 Udviklingen i befolkningens tidsforbrug mellem 1964 og 2009 25
 - 4.2 Korrektion for ændringer i demografiske forhold 29
 - 4.3 Ændringer i tidsanvendelsen opgjort på køn, 1964-2009 32
 - 4.4 Arbejdslivet koncentrerer på færre aktive år 35
 - 4.5 Omfordeling af husholdningsarbejdet 40
 - 4.6 Udviklingen i fritiden 44
 - 4.7 Uddannelsessamfundet? 48
 - 4.8 Hvor er vi nu? 50
5. Danskernes arbejde på arbejdsmarkedet 53
 - 5.1 Hvor meget arbejder danskerne? 54
 - 5.2 Hvornår arbejder danskerne? 57
 - 5.3 Hvor meget tid bruger danskerne på at komme til og fra arbejde? 60
 - 5.4 Hvor meget mere arbejder mænd end kvinder? 62
 - 5.5 Arbejder unge mere end ældre, og uddannede mere end ikke-uddannede? 64

5.6	Sammenfatning	68
6.	Danskernes husholdningsarbejde	71
6.1	Forskelle i kvinder og mænds husholdningsarbejde	72
6.2	Hvornår foregår husholdningsarbejdet, og hvad består det i?	75
6.3	Forhold af betydning for husholdningsarbejdets omfang og fordeling mellem kvinder og mænd	78
6.4	Sammenfatning	84
7.	Danskernes fritid	86
7.1	Hvor meget fritid har danskerne?	86
7.2	Hvordan bruges fritiden?	88
7.3	Sammenfatning	94
8.	Er danskerne tilfredse med deres arbejde og omfanget af deres fritid?	96
8.1	Er ikke-travle mennesker mere tilfredse end travle?	96
8.2	Ønsker danskerne at arbejde mere eller mindre?	98
8.3	Er danskerne blevet mere stressede de seneste 10 år?	105
8.4	Sammenfatning	109
9.	Hvordan bruges tiden og pengene i danske familier?	111
9.1	Arbejder ægtefæller lige meget, og har de lige meget fritid?	111
9.2	Byttes husholdningsarbejde med forbrug?	114
9.3	Hvor meget er ægtefæller sammen, er de fælles om økonomien, og er de tilfredse?	115
9.4	Sammenfatning	120
10.	Hvad betyder børn for forældres arbejde?	122
10.1	Forældres arbejdsudbud og børn	122
10.2	Børnefamiliers arbejdsudbud i Europa	126
10.3	Sammenfatning	128
11.	Arbejder danskerne mindre, og er der større lighed mellem mænd og kvinder end blandt andre europæere?	130

11.1	Hvor meget arbejder danskerne i forhold til andre europæere?	130
11.2	Sammenfatning	134
12.	Sammenfatning	136
13.	Politiske perspektiver	143
13.1	Danskerne arbejder mindre i dag ...	143
13.2	... og få vil gerne arbejde mere	144
13.3	Mere tidsmæssig og økonomisk ligestilling mellem mænd og kvinder gør familien mere sårbar	145
13.4	Danskere bliver stadig mere passive og overvægtige	146
14.	Tidsanvendelsesstudier i Danmark – en oversigt <i>Af Bent Jensen</i>	147
14.1	De fem undersøgelser mellem 1964 og 2009	147
14.2	Projekt ”Tid og forbrug”	149
14.3	Andre publiceringer om befolkningens arbejds- og fritid	150
14.4	Tidsanvendelsen 1964-2009	151
15.	English Summary	152
	Appendiks	160
	Appendikstabel	160
	Aktivitetsoversigt for tidsanvendelsesundersøgelserne 1964-2008/09	161
	Referencer	162
	Litteratur fra Rockwool Fondens Forskningsenhed 2008-2012	165

1. Introduktion

For mere end 100 år siden blev der kæmpet for en 8-timers arbejdsdag, således at man havde 8 timer tilbage til fritid og andre 8 timer til søvn, i.e. det såkaldte 8-8-8-krav. Dette mål blev nået for de fleste faggrupper i 1919, hvor der med de generelle overenskomster på arbejdsmarkedet senest fra den 1. januar 1920 blev indført 8-timers arbejdsdag i seks af ugens dage fra mandag til lørdag.

Der skulle herefter gå mange år, inden arbejdstiden igen blev nedsat. Det skete i 1958, hvor overenskomstforhandlingerne resulterede i en nedsættelse fra 48 til 45 timer effektueret ved en times afkorting af arbejdsugen i hvert af årene 1958, 1959 og 1960. I 1966 blev det besluttet yderligere at reducere til 44 timer om ugen, og i 1974 var man kommet ned på 40 timer (B. Madsen og M. Nayberg 1992, p. 31). I 1987 blev der igen ændret i arbejdstiden i form af en gradvis nedsættelse fra 40 timer til 37 i 1990. Sideløbende med arbejdstidsnedsættelserne er der indført længere ferier. Med ferieloven af 1932 blev en uges ferie obligatorisk for de fleste faggrupper forlænget til tre ugers ferie i 1963 og fire ugers ferie i 1971 og yderligere til fem i 1981 (E.I. Schmidt 1990, p. 150). Endelig blev der fra 1999 indført såkaldte feriefridage, som nu omfatter fem dage oven i de fem ugers ferie. Det har alt sammen betydet, at vi arbejder mindre i dag end tidligere, faktisk er der sket nærmest en halvering i arbejdstiden for en lønmodtager gennem det sidste hundrede år (N. Smith *et al.*, 2003, p. 39).

Hvis vi opgør den årlige arbejdstid for en fuldtidsbeskæftiget lønmodtager i industrien, er antallet af timer faldet jævnt fra 2.042 i 1960 til 1.626 i 2007 (Danmarks Statistik, 2008). Det siger dog ikke alene noget om, hvor meget danskerne arbejder i dag sammenlignet med tidligere, når vi ser på det ud fra et samfundsperspektiv. Dels er tidspunktet, man kommer ind på arbejdsmarkedet, blevet stadig senere, samtidig med at man forlader arbejdsmarkedet i en yngre alder end før. Dels har der været en udvikling i retning af, at

flere kvinder er på arbejdsmarkedet, hvilket har gjort, at fænomenet husmødre stort set ikke længere eksisterer. Indtil de seneste år har andelen af kvinder i deltidsjob også været aftagende, således at arbejdstiden for kvinder er øget i løbet af de seneste årtier.

Hertil kommer, at den normale arbejdstid for fuldtidsbeskæftigede, som ovennævnte refererer til, eller for deltidsbeskæftigede ikke altid tager hensyn til, hvor mange timer der går til (ikke afspadseret) overarbejde, ikke registreret arbejde om aftenen og i weekenden henholdsvis fravær fra arbejdet pga. sygdom mv. Den faktiske arbejdstid kan derfor vise sig at være længere eller kortere end den normale arbejdstid, sådan som vi vil se det senere i denne bog. Et væsentligt ærinde med bogen er således at afdække, hvor meget danskere faktisk arbejder i dag sammenlignet med tidligere.

Bogen indeholder også en belysning af omfanget af husholdningsarbejdet og udviklingen heri. Selvom der gennem årene er blevet investeret i stadig flere husholdningsmaskiner, er tiden brugt på husholdningsarbejde stadig betydelig og faktisk steget i løbet af de seneste 25 år. Den største forandring mht. husholdningsarbejdet er, hvem der udfører det. Der har således været en stadig mere udbredt ligestilling kønnene imellem på dette område, hvilket vi ser på bl.a. ved at undersøge, om dette hænger sammen med en mere ligelig tilknytning til arbejdsmarkedet mellem mænd og kvinder.

Også fritidens omfang og fordeling undersøges nærmere i bogen. Spørgsmålet, om vi har fået et fritidssamfund, gøres således til genstand for en nærmere analyse, herunder hvordan fritiden er fordelt i familien og mellem forskellige grupper i samfundet. Selv blandt beskæftigede er der betydelige forskelle i fritidens længde og i, hvordan fritiden bruges på aktive og mere passive aktiviteter. Det er her interessant at se på, om der er nogen sammenhæng mellem fritidens faktiske omfang og tilfredsheden med dette omfang, og om ens økonomiske forhold spiller en rolle for, hvor tilfreds man er med fritidens længde.

Bogen er struktureret således, at den først indeholder en diskussion af, hvorfor arbejdstid og fritid er interessant at undersøge (kapitel 2). Dernæst følger i kapitel 3 en beskrivelse af de data, som er anvendt i undersøgelsen. Spørgsmålet om, hvor meget danskerne arbejder ude og hjemme og har fri, og hvordan dette har ændret sig over tid, belyses i kapitel 4 for perioden 1964-2009, mens kapitel 5 mere detaljeret ser på danskerens arbejdsomfang og forskellene heri

inden for de seneste år. Kapitel 6 belyser tilsvarende omfanget og fordelingen af husholdningsarbejdet i familien og mellem forskellige grupper, mens fritiden gives en tilsvarende beskrivelse i kapitel 7. I kapitel 8 ses på danskernes tilfredshed med deres arbejde og fritid, og om danskerne generelt set ønsker at arbejde mere eller mindre, end de allerede gør. Fordelingen af tid og penge i familien undersøges nærmere i kapitel 9, idet både arbejdstid ude og hjemme sammenlignes med familiemedlemmernes personlige forbrug. I kapitel 10 belyses spørgsmålet om, hvad børn betyder for forældres arbejde på arbejdsmarkedet og i hjemmet. Danskeres arbejde og fritid sammenlignes med andre europæeres i kapitel 11, hvorefter bogen giver en dansk sammenfatning i kapitel 12 og en engelsk i kapitel 13. Derefter følger politiske perspektiver i kapitel 14, og bogen slutter med en oversigt over de danske tidsanvendelsesundersøgelser fra de seneste 45 år.

2. Hvorfor er arbejdstid og fritid interessant?

Der er mange grunde til at beskæftige sig med arbejdstid og fritid, idet dette emne både indeholder en række politiske aspekter, samtidig med at det kan bidrage til en bedre forståelse af befolkningens levevilkår. I det følgende fokuseres på mulighederne for at føre en mere effektiv politik, og der peges på en række andre mulige anvendelsesområder baseret på bogens analyser. I kapitel 14 tages disse spørgsmål op til nærmere diskussion, efter at problemstillingen er belyst i de mellemliggende kapitler.

2.1. Har vi tid til velfærd?

Arbejdstid er forudsætningen for velstand i almindelighed og for kombinationen af velstand og velfærd i særdeleshed navnlig for rige skattefinansierede velfærdssamfund som det danske. En vis præstere arbejdstid stiller i sagens natur krav til fordelingen mellem arbejdstid og fritid, og når det danske velfærdssamfund ikke er finansielt holdbart på sigt – som det fx ser ud i disse år – skyldes det i alt overvejende grad den måde, befolkningen fordeler deres samlede tid mellem arbejdstid og ikke-arbejdstid.

En samfundsmodel som den danske er særlig sårbar over for, hvordan befolkningen vælger mellem arbejdstid og ikke-arbejdstid, og det er der særligt to grunde til. Dels modtager langt de fleste, som ikke arbejder, en skattefinansieret overførselsindkomst, dels modtager alle borgere offentlige serviceydelser relateret til sundhed, uddannelse, kultur, infrastruktur, sikkerhed osv. Ikke-arbejdende såvel som arbejdende modtager disse ydelser på lige fod, hvilket betyder, at jo mindre der arbejdes, desto mere skal hver enkelt udført arbejdstime beskattes for at finansiere et givet offentligt serviceniveau.

Langt de fleste beslutninger i befolkningen om fordelingen af tiden mellem arbejde og fritid træffes i familierne, mellem ægtefæller

eller samboende. Her indgår beslutningen om, hvor meget parterne skal arbejde uden for hjemmet, i et større beslutningskompleks, hvori også indgår en stillingtagen til, hvor meget tid der skal bruges i hjemmet, og til arbejdsdelingen mellem parterne, ude såvel som hjemme. Og jo mere familierne bidrager til finansieringen af udbuddet af offentlig service via udearbejde, desto mindre tid er der tilbage til samvær med børn og voksne, og den velfærd som ligger heri.

Dette gør det vanskeligt for politikerne at udtænke, hvordan man påvirker de for samfundet og familierne helt afgørende beslutninger om, hvordan tiden skal bruges.

Politikerne ønsker samstemmende i disse år, at der samlet set bliver arbejdet mere ude, så hvad ville der ske, hvis de gjorde indkomstskatten mindre progressiv – fx ved at sænke topskatten? I familier med store lønforskelle mellem parterne kunne det betyde, at den højtlønnede øgede sin arbejdstid, mens den lavere lønnede sænkede sin. Hvis familien har stærke præferencer for den tid, som anvendes i hjemmet, kunne dette meget vel være en rationel måde at reagere på en sådan skatteændring. I andre familier ville den rationelle reaktion være en anden. Under alle omstændigheder vil familiernes reaktion på en ændring af skattesystemet afhænge af *familiernes* præference for fritid ift. indkomst, ligesom den vil afhænge af den måde, fritid og børneomsorg i øvrigt subsidieres på af det offentlige; hvor store er tilskuddene til børnepasning og fritidsaktiviteter? Endelig er reaktionen på ændrede økonomiske incitamenter også påvirket af det forhold, at sundhed og social sikring er tilgodeset for alle i familien, uanset hvor meget hvem arbejder.

Den tid, der ikke bruges på arbejde, bruges på en lang række aktiviteter som uddannelse, husarbejde, gør det selv-arbejde, børneomsorg i almindelighed, lektiehjælp, sport, transport osv. Igen træffes beslutningerne om hvad, hvem og hvor meget i familier, der typisk består af flere personer, og som er meget forskellige. Da det tillige har vist sig, at der er meget store forskelle på, hvordan socio-økonomisk forskellige familier vælger at bruge deres tid, er det vigtigt for politikerne at kende de forskellige måder, tiden bruges på; hvordan tidens fordeling indgår i familiens øvrige fordeling af dens ressourcer. Hvis politikerne fx ønsker at fremme tid brugt på sport, lektier og samvær mellem børn og forældre, vil det være nyttigt at

kende familiernes tidsanvendelsesmønster, hvad det afhænger af, og hvordan dette har ændret sig gennem de seneste årtier.

Hvis børn fx får flere lektier for i skolen, betyder det måske mindre tid brugt på sport. Samtidig kunne det betyde mere forældrekontakt for børn i de familier, hvor forældrene prioriterer lektielæsning med børnene højt, mens det kunne betyde *mindre* forældrekontakt i de familier, hvor forældrene ikke prioriterer sådan. Hvis man tilsvarende gør aktiviteter i fritiden billigere for at fremme deltagelsen blandt dem, som sjældent er aktive i fritiden, kunne virkningen være, at det alene betød billigere deltagelse for dem, som i forvejen var meget aktive. Måske skyldes den lave deltagelse i nogle familier, at der her eksisterer barrierer, som ikke kun har med prisen at gøre, men fx med forældrenes tidsanvendelse, ude såvel som hjemme. Hvis man vil tilgodese børn i bestemte familier, er det derfor afgørende at kende noget til, hvordan tiden anvendes i disse familier, og hvilke faktorer som påvirker den måde, som tiden bruges på.

Bogen her bringer en lang række informationer om disse forhold; om tidsanvendelsen både på arbejdsmarkedet og hjemme og om de afgørende faktorer bag de vigtige tidsbeslutninger. Denne viden vil kunne bidrage ved tilrettelæggelsen af både arbejdsmarkeds- og uddannelsespolitikken, såvel som af børne- og familiepolitikken. I kapitel 14 diskuteres det mere konkret, hvilke af bogens resultater som navnlig vil kunne kvalificere det politiske reformarbejde.

2.2 Oversigt over anvendelsesområder

Der er, som det fremgår ovenfor, yderst konkrete og politisk vigtige grunde til at beskæftige sig med tiden brugt på arbejde og fritid. Anvendelserne og relevansen af at kende præferencer og anvendelse af tiden er mange, og tidsanvendelsesstudier fik da også relativt tidligt en placering på forskningsagendaen i industrialiserede samfund.

Den første fandt sted i 1920'ernes Sovjetunionen, hvorpå fulgte studier i USA og i en række europæiske lande i 1930'erne. De første landsdækkende og repræsentative undersøgelser i Vesteuropa og USA daterer sig til 1960'erne og kan henføres til tiårets bestræbelser på tilvejebringelsen af et udbygget plangrundlag for politiske beslutninger (J.P. Robinson 1985 i T.P. Juster & F. Stafford (eds.

1985)). Danmark fik sin første tidsanvendelsesundersøgelse i 1964, jf. oversigten bagest i bogen, der giver en omtale af denne og andre sådanne undersøgelser i Danmark.

Nedenfor følger en liste over forskellige anvendelsesområder for tidstudiernes forskelle dele.

Når vi her beskæftiger os med tiden brugt på arbejde, er det bl.a. fordi:

- a) Arbejde giver indkomst og forbrugsmuligheder
- b) Arbejde betyder inklusion og giver social prestige
- c) Arbejde er afhængigt af og har indflydelse på forholdene i familien
- d) Arbejde skaber samfundsmæssig velfærd.

Tilsvarende er argumenterne for at se på husholdningsarbejdet:

- a) At det er en nødvendig del af alles hverdag
- b) At det ofte er en kilde til uoverensstemmelser mellem mænd og kvinder
- c) At børneomsorg, som hører til her, er vigtigt for børns velfærd og videre succes i livet.

Og en belysning af fritiden er bl.a. begrundet i:

- a) At fritid giver restitution fra arbejdet
- b) At fritid indebærer samvær med familie og venner
- c) At fritid er den tid, hvor man forbruger
- d) At fritid betyder individuel velfærd.

Der er med andre ord en lang række af vigtige forhold forbundet med arbejde og fritid, og som alle på forskellig vis har betydning for menneskers velfærd. Det er begrundelsen for, at vi nærmere undersøger, hvor meget og hvornår danskere arbejder og holder fri, hvor meget de ønsker at arbejde, om de er tilfredse med deres arbejdsforhold og fritid, hvordan samboende/ægtefæller koordinerer deres tid og forbrug, og hvad børn betyder for arbejdsdelingen mellem fædre og mødre. Dertil kommer den planlægningsmæssige interesse, der er knyttet til oplysninger om befolkningens tidsanvendelse og døgnrytmemønster. Det er et kendetegn for et oplyst samfund, at det udarbejder regnskaber af denne karakter, da netop tidsanvendelsen giver et vigtigt signalement af samfundet og af strukturelle ændringer af det.

For at sikre klarhed i begreberne refererer *arbejde* her til arbejdet på arbejdsmarkedet eller betalt arbejde. Arbejdet i hjemmet kalder vi *husholdningsarbejde* eller ubetalt arbejde, mens *fritid* dækker over den tid, vi ikke arbejder på arbejdsmarkedet eller i husholdningen. Fritid omfatter dermed både såkaldte personlige behov – søvn, spisning og personlig hygiejne/toilette – og den tid, vi i øvrigt bruger på os selv eller hinanden. Den almindelige børneomsorg henføres her til husholdningsarbejdet og altså ikke til fritiden. Såfremt disse afgrænsninger afviges, fremgår det eksplicit de pågældende steder. For en diskussion af afgrænsningerne se J. Bonke (2002) og kapitel 3.

3. Data

Der anvendes hovedsagelig oplysninger fra den af Rockwool Fondens Forskningsenhed gennemførte danske tidsanvendelsesundersøgelse 2008/09 (DTUC) i denne bog. Ud over et spørgeskema med forskellige baggrundsoplysninger indeholder undersøgelsen også døgnrytmeskemaer, som voksne 18-74-årige og hjemmeboende børn over 6 år har udfyldt enten ved telefoninterview eller over internettet. Der foreligger således døgnrytmeoplysninger for 8.401 personer – 7.075 for voksne og 1.326 for børn – hvor vi både har et skema for en hverdag og en weekend for på forhånd udvalgte dage, dvs. 16.802 skemaer i alt. Fremgangsmåden ved udfyldelsen af et sådant skema er, at den pågældende angiver, hvad vedkommende lavede, fra han/hun stod op efter kl. 04, til han/hun gik i seng inden kl. 04 den følgende dag. De oplyste 41 aktiviteter, som man kunne vælge at angive, er herefter blevet opdelt i 10-minutters intervaller, således at vi har oplysninger om, hvornår på dagen aktiviteterne fandt sted, og hvor meget tid der sammenlagt blev anvendt på en given slags aktivitet, fx mængden af arbejde og fritid i løbet af døgnnet.

Når vi i bogen taler om, hvor meget folk arbejder hhv. har fri i løbet af en dag, er det som hovedregel det samlede arbejde og den samlede fritid, vi ser på, idet alle arbejds- hhv. fritidsperioder i løbet af dagen lægges sammen. Tilsvarende gælder det, at en angivelse af omfanget af en aktivitet i løbet af ugen er et vægtet gennemsnit af tiden brugt på aktiviteten på en hverdag og en weekenddag, idet vægtningen er 5/7- og 2/7-dele. Det skal også nævnes, at når vi siger, at nogle arbejder fx 7 eller 8 timer, mener vi, at de arbejder mellem $6\frac{1}{2}$ og $7\frac{1}{2}$ time eller mellem $7\frac{1}{2}$ og $8\frac{1}{2}$ time – hvis vi altså ikke er mere præcise og fx skriver, at de arbejder 6,5 timer eller 6 timer og 30 min. Tilsvarende gælder det for fritid, at vi sommetider taler om timer og til andre tider om timer og minutter, idet førstnævnte især er anvendt for umiddelbart at kunne lægge forskellige gruppers tidsanvendelser sammen, mens sidstnævnte

er brugt til at give et billede af den faktiske tidsanvendelse for en given aktivitet.

Som nævnt er der indsamlet oplysninger for alle voksne og børn over 6 år i familierne refererende til samme ugedage. Det er derfor muligt at undersøge sammenhængen mellem disse personers arbejdsomfang, ligesom det gælder for andre sammenhænge i familiemedlemmernes døgnrytmer.

Ud over tidsanvendelsesundersøgelsen 2008/09 (DTUC) har vi også oplysninger for 2001 (DTUS-01) og 1987 (DTUS-87), se Bonke (2002). Disse undersøgelser udgør tilsammen et panel, da nogle af de samme respondenter går igen i alle tre undersøgelser, hvilket er unikt internationalt og giver særlige analysemuligheder. Endvidere anvendes data fra 1964- og 1975-tidsundersøgelserne, hvilket med visse forbehold muliggør en belysning af udviklingen i danskernes arbejde – og andre aktiviteter – over en periode på næsten 50 år.

Når det gælder oplysninger fra tidsanvendelsesundersøgelsen for 2001, adskiller denne sig fra DTUC ved at anvende dagbøger – som blev uddelt efter besøgsinterview om baggrundsforhold – til angivelse af aktiviteter, som respondenterne selv valgte ordlyden af. Efter indsendelse af dagbøgerne foretog professionelle kodere en oversættelse til på forhånd valgte aktivitetsgrupper svarende til grupperne i DTUC. En anden forskel mellem de to tidsanvendelsesundersøgelser er, at 2001-undersøgelsen også indeholdt oplysninger om biaktiviteter, som blev foretaget samtidig med hovedaktiviteterne, hvilket R.H. Kitterød (2001) for Norge har påvist i et vist – begrænset – omfang kan påvirke registreringen af især kortvarige aktiviteter som hovedaktiviteter. Endelig blev 2001-undersøgelsen foretaget i foråret og efteråret 2001, mens 2008-undersøgelsen (DTUC) fandt sted over 12 måneder fra april 2008 til maj 2009. Når vi foretager sammenligninger baseret på de to undersøgelser, anvender vi derfor kun forårs- og efterårsinterviewene i DTUC.

For en nærmere beskrivelse af DTUC henvises til J. Bonke & P. Fallesen (2010), mens DTUS-01 er beskrevet i J. Bonke (2002). Det fremgår bl.a., at der i 2008/09 var en interviewopnåelse på 77 pct. og i 2001 på 67 pct.¹ For at sikre et repræsentativt billede af befolkning-

¹. Besvareelsesprocenterne for døgnrytmeskemaerne var tilsvarende 48 i 2001 og 49 i 2008/09, hvilket svarer til, at ca. 2/3 af dem, der udfyldte et baggrundsspørgeskema, også udfyldte et døgnrytmeskema.

gens døgnrytme og tidsforbrug er begge data vejet op ved brug af oplysninger fra Danmarks Statistiks registre (Danmarks Statistik, 2010).

I 1987 blev ligeledes gennemført en tidsanvendelsesundersøgelse, hvor døgnrytmeoplysningerne blev indhentet ved telefoninterview, idet kodningen i 37 aktiviteter blev foretaget direkte under interviewet. Til forskel fra 2001- og 2008/09-undersøgelserne blev der anvendt 15-minutters intervaller, hvilket antages at have medført færre oplysninger om meget kortvarige aktiviteter. For en nærmere teknisk dokumentation af 1987-undersøgelsen henvises til D. Andersen (1987) og J. Bonke (1995).

Endelig skal nævnes tidsanvendelsesundersøgelserne fra 1964 og 1975, der blev gennemført som besøgsinterview og ligesom 1987-undersøgelsen kun dækkede udvalgte forårsmåneder. Hertil kommer, at døgnrytmeoplysningerne i de to første undersøgelser ikke omfattede nattetimerne mellem kl. 2 og 5, hvilket fx D. Andersen (1988) har ”korrigeret” for ved at antage, at respondenterne sov i dette tidsrum. Endvidere er der anvendt 15-minutters tidsintervaller i 1964-undersøgelsen og 30-minutters intervaller i 1975-undersøgelsen. Også sampling-procedurene er forskellige, idet 1964-undersøgelsen anvendte multistagegruppeselektion, 1975-undersøgelsen stratificeret tilfældig sampling og 1987-, 2001- og 2008/09-undersøgelserne alle simpel tilfældig udvælgelse af respondenterne. For samtlige undersøgelser er der foretaget forskellige korrektioner, herunder vægtning af data, for at sikre repræsentativitet i forhold til befolkningssammensætningerne – køn, alder, civilstand og geografi – på de pågældende tidspunkter, se (Danmarks Statistik, 2010) for 2008/09-undersøgelsen. Der er også foretaget en gruppering af aktiviteterne, som ikke findes på samme detaljeringsniveau i alle undersøgelser, for at kunne sammenligne udviklingen i tidsforbruget på hovedaktiviteter, sådan som det gøres i kapitel 4, se aktivitetsoversigten i appendiks.

For en nærmere beskrivelse af 1964-, 1975- og 1987-undersøgelserne se E.I. Schmidt et al. (1989), G.V. Mogensen (1990), J. Bonke (1995) og oversigten bagest i bogen, som er en forkortet udgave af *Hvad har vi gjort ved tiden? – en forskningsoversigt* af J. Bonke & B. Jensen (2012). Her trækkes den lange, internationale historie bag tidsanvendelse op fra middelalderen til i dag.

Da 2001- og 2008/09-data er indsamlet under anvendelse af den

samme metode, som gælder for andre landes tidsanvendelsesundersøgelser, se guidelines i Eurostat (2000), indeholder denne bog også internationale sammenligninger.

I forhold til de tidligere tidsanvendelsesundersøgelser indeholder DTUC tillige oplysninger om udgifter til forbrug. Hver husstand har oplyst, på hvilke varer og tjenester den har brugt penge inden for den seneste måned og for større udgifter inden for det seneste år. Disse udgifter er også fordelt ud på de enkelte husstandsmedlemmer, således at vi kan tegne et billede af, hvem de forskellige varer og tjenester er købt til. Det er på denne måde, at vi har oplysninger om fordelingen af diverse udgifter på de enkelte husstandsmedlemmer, se også J. Bonke & M. Browning (2009a) for en sådan opgørelse af forbruget i familier.

Endelig indeholder DTUC oplysninger om deltagernes helbred, højde, vægt og livvidde, hvilket gør det muligt at belyse sammenhængen mellem arbejdsliv og sådanne helbredsindikatorer, hvilket allerede er gjort i *Helbred, trivsel og overvægt blandt danskere* af J. Bonke og J. Greve (2010), og som også vil blive emnet for en række senere analyser fra Forskningsenheden.

4. De seneste 45 års udvikling i danskernes arbejde – betalt og ubetalt – og fritid

I dette kapitel vil vi på et mere overordnet plan se på udviklingen i befolkningens tidsforbrug siden midten af 1960'erne. Denne periode har været præget af høj økonomisk vækst med øget velstand for alle befolkningsgrupper. Den har også indebåret væsentlige ændringer i retning af, at kvinder er kommet ind på arbejdsmarkedet i hidtil uset omfang og i dag stort set udgør halvdelen af arbejdsstyrken. Samtidig er flere i uddannelse, og pensionsalderen har i det meste af perioden været faldende, hvorved arbejdslivet er kommet til at udgøre en kortere del af livet, end det har været tilfældet tidligere. Spørgsmålet er, hvilket samfund der er kommet ud af disse forandringer på et mere overordnet plan, dvs. hvad kan tidsforbruget og ændringerne i dette sige om den generelle udvikling?

Da det daglige tidsforbrug er forskelligt afhængigt af alder, og om man er på arbejdsmarkedet eller uden for, angiver tabel 4.1 udviklingen i alderssammensætningen og beskæftigelsen i løbet af de seneste 50 år. Siden 1960 er der således blevet færre unge under 15 år – 1.163.000 i 1960 mod 1.008.000 i 2009 – hvilket dækker over et markant fald fra 1970 til 1992, hvorefter der var en stigning i andelen af unge frem til 2001. Også antallet af ældre over 66 år er steget markant fra 409.000 i 1960 til 749.000 i 2009, og tilsvarende har der været en stigning i den erhvervsaktive aldersgruppe 15-66 år fra 2.994.000 til 3.754.000 (tabel 4.1). Det betyder, at aldersforskydningen er gået fra forholdsvis færre unge og flere ældre siden 1970, mens andelen af midaldrende har været nogenlunde konstant på 66-69 pct. i hele perioden.

Ser vi på udviklingen i antallet af beskæftigede, har der været en stigning fra 2 millioner i 1960 til ca. 2,7 millioner i 2009 for 15-64/66-årige. Det betyder, at beskæftigelsesfrekvensen er steget fra knap 70 pct. for 40-50 år siden til omkring 75 pct. i dag (tabel 4.1).

Ud over ændringer i befolkningens alderssammensætning og beskæftigelsesomfang, som kan påvirke tidsanvendelsen i befolk-

Tabel 4.1. Den danske befolkning efter alder og beskæftigelse. 1960, 1970, 1992, 2001 og 2009.

	1960		1970		1992		2001		2009	
	Antal (1.000)	%	Antal (1.000)	%	Antal (1.000)	%	Antal (1.000)	%	Antal (1.000)	%
Befolkning										
- 0-14 år	1.163	25,5	1.150	23,4	875	17,0	995	18,6	1.008	18,3
- 15-66 år	2.994	65,5	3.246	66,2	3.579	69,3	3.656	68,3	3.754	68,1
- 67-år	409	9,0	511	10,4	708	13,7	699	13,1	749	13,6
Alle	4.566	100,0	4.907	100,0	5.162	100,0	5.350	100,0	5.511	100,0
Antal beskæftigede										
- 15-66-årige	2.007		2.273		2.530		2.698 /2.672 ¹		2.749 ¹	
Beskæftigelsesfrekvens for										
- 15-66-årige		68,8		72,7		70,7		75,6 ¹		76,0 ¹

¹15-64-årige.

Kilde: N. Smith et al. (2003) og for 2008/09 registeroplysninger, Danmarks Statistik.

ningen, er der også sket ændringer i måden at bruge tiden på inden for disse grupper, som det vil fremgå nedenfor. Der skal imidlertid store strukturelle og ikke-strukturelle forandringer til, før sådanne ændringer slår igennem i tidsforbruget. Selv inden for nogle årtier er det derfor ikke forventeligt at se markante ændringer i befolkningens måde at bruge tiden på. Der skal stadig bruges tid på indkøb og madlavning, selvom maskinparken i hjemmet er blevet udvidet, og anskaffelse af en bil vil nok i første omgang reducere tidsforbruget på transport, men samtidig muliggøre bosættelse uden for byerne og dermed give længere pendlingsafstande mellem hjem og arbejde. Derfor vil den samlede effekt på tidsforbruget på transport og på andre aktiviteter være vanskelige at forudsige og ofte være mindre, end man skulle forvente (jf. fx J. Robinson (1985) i T.F. Juster & F. Stafford (eds.) (1985)).

Vi skal også være opmærksomme på, at et kig på udviklingen i befolkningens tidsanvendelse over så lang en periode, som vi gør her, indebærer en forholdsvis stor usikkerhed, da de anvendte data ikke er fuldt ud sammenlignelige. Der er således foretaget ændringer i definitioner, og metoderne for indsamling af data har skiftet over tid. Det har vi så godt som muligt forsøgt at tage højde for, se nærmere herom i kapitel 3, og vi mener da også, at der er tale om det til formålet bedst mulige sammenligningsgrundlag.

Når vi taler om arbejde på arbejdsmarkedet, er det alene arbejdstiden og ikke tiden brugt på frokostpauser eller transporten til og fra arbejde, der refereres til. Husholdningsarbejdet omfatter indkøb, husligt arbejde, gør det selv-arbejde og børneomsorg eksklusive hente og bringe børn, mens fritiden er eksklusiv transport til og fra arbejde og uddannelse, uddannelsestid, hente og bringe børn og anden øvrig transport og søvn. Det er altså udviklingen i den vågne fritid, husholdningsarbejdet inklusive noget af børneomsorgen og nettoarbejdstiden på arbejdsmarkedet, der belyses i det følgende.

4.1. Udviklingen i befolkningens tidsforbrug mellem 1964 og 2009

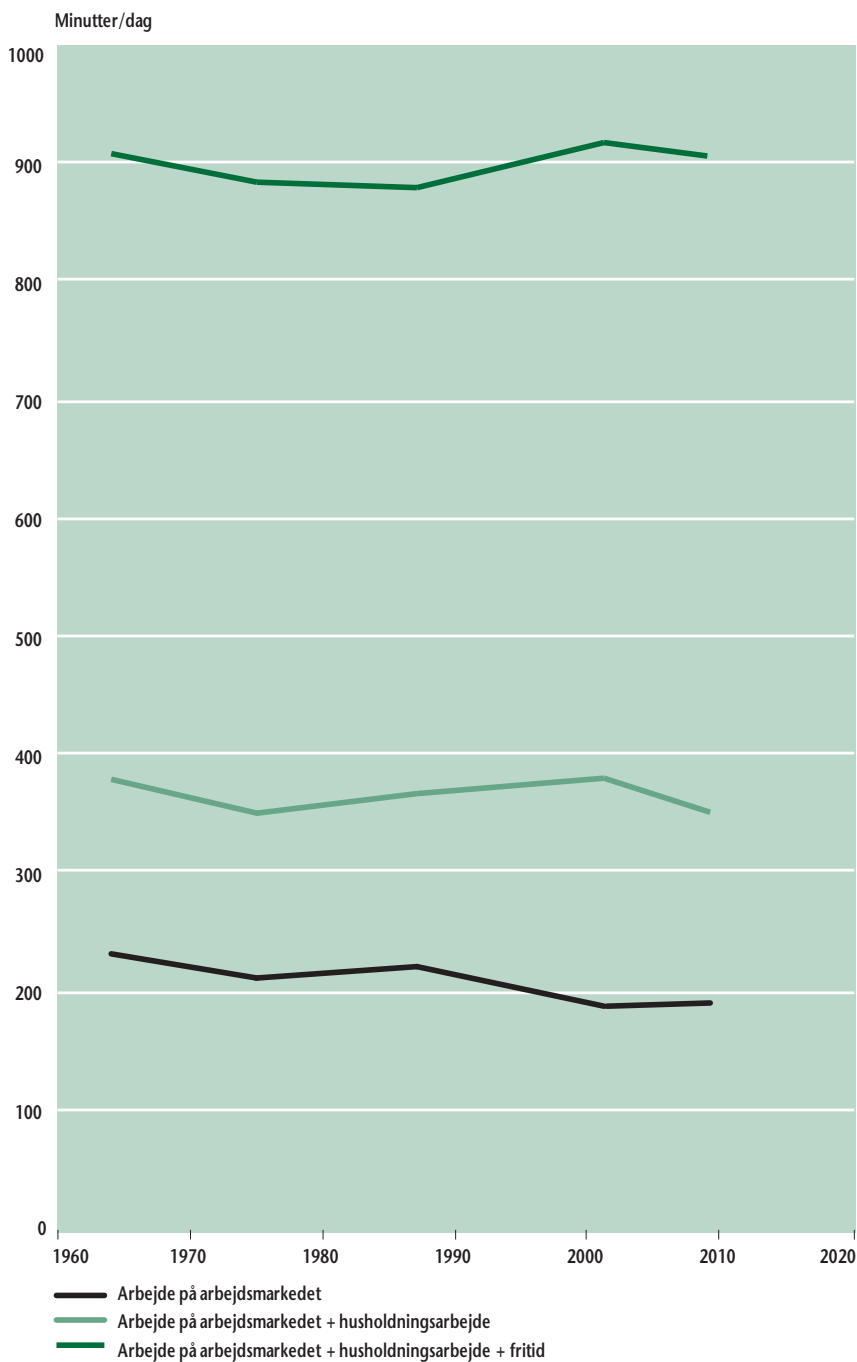
Udviklingen i befolkningens tidsforbrug mellem 1964 og 2009 ses af figur 4.1 og tabel 4.2. Det fremgår, at der i perioden har været et generelt fald i danskernes arbejdstid på arbejdsmarkedet, idet vi som nævnt ser på den faktiske arbejdstid og ikke medregner transport til og fra arbejde.

Hvor der i 1964 på en gennemsnitlig ugedag blev brugt 3 timer og 50 min. svarende til 26 timer og 50 min. på en uge, var arbejdstiden på 3 timer og 29 min. i 1975 og 3 timer og 39 min. i 1987 eller 24 timer og 23 min. hhv. 25 timer og 33 min. om ugen. Senere i 2001 og 2009 var arbejdstiden nede på 3 timer og 7 min. eller 21 timer og 49 min. om ugen. Det var altså i perioderne 1964-1975 og 1987-2001, at arbejdstiden faldt med henholdsvis 2½ time og 3¾ time om ugen.

Mens nedgangen i arbejdstid i perioden 1964-75 fandt sted samtidig med aftalte arbejdstidsnedsættelser på arbejdsmarkedet fra 44 timer i 1966 til 40 timer i 1974, skete faldet fra 1987 til 2001 i en periode, hvor den aftalte arbejdstid blev nedsat fra 39 til 37 timer om ugen. I løbet af disse perioder er der også blevet indført mere ferie i form af almindelige feriedage og fra 2000 feriefri dage.

Der er selvfølgelig andre faktorer end den aftalte arbejdstid, der spiller en rolle for den faktiske arbejdstid, sådan som vi opgør den her. Det kan fx være ændringer i udbredelsen af deltidsarbejde, ledighed, tidspunktet for indtræden på arbejdsmarkedet og tilbagetrækningstidspunktet samt demografiske forhold. Det sidste ser vi nærmere på nedenfor, hvorimod en belysning af betydningen

Figur 4.1. 18-74-åriges tidsforbrug på en gennemsnitsdag, 1964, 1975, 1987, 2001 og 2009.

af de øvrige faktorer for den faktiske arbejdstid falder uden for emnet i bogen her.

For husholdningsarbejdet gælder, at det har været nogenlunde konstant i perioden 1964-1987 for at stige frem til 2001 og herefter at falde til 2009 uden dog at nå ned på niveauet for 60'erne, 70'erne og 80'erne. Den store stigning i husholdningsarbejdet på 3 kvarter om dagen eller 6 timer om ugen i perioden 1987-2001 er overraskende, selvom det netop skete, samtidig med at arbejdstiden på arbejdsmarkedet faldt. Der var således tale om et meget markant skift i, hvor danskerne arbejdede – mere hjemme og mindre ude – se også J. Bonke (2002), hvilket kunne tyde på, at der er en vis substitution mellem de to "arbejdsmarkeder".

En del af forklaringen på det omfattende husholdningsarbejde i 2001 kan være, at deltagerne i undersøgelsen for dette år i egne ord kunne angive deres aktiviteter, hvilket måske indebærer registrering af flere husholdningsopgaver end ved en såkaldt prækodning, som gjaldt for de øvrige år. Det er dog vanskeligt at forestille sig, at det er hele forklaringen, idet også adfærdsmæssige forhold kan have spillet en rolle, herunder at mænd forøgede deres husholdningsarbejde, uden at kvinder formindskede deres tilsvarende, se nedenfor.

Det uændrede omfang af husholdningsarbejdet i perioden 1964-1987 og den senere stigning er bemærkelsesværdigt i betragtning af den øgede udbredelse af mere forarbejdede fødevarer, effektive rengøringsmidler og tidsbesparende husholdningsmaskiner. Enten er produktionen derfor steget – oftere rengøring, større boliger, flere retter til måltiderne og mere tid brugt på børneomsorg – og har dermed "opvejet" produktivetsgevinsterne, eller også har det selv-arbejdet afløst betalt arbejde i og uden for hjemmet, sådan som J. Gershuny (1978) forudså det i bogen *After Industrial Society*?

Note til figur 4.1.: Arbejde på arbejdsmarkedet inkluderer arbejde i hoved- og bisekæftigelse tillige med ikke afspadseret overarbejde, men ikke tid brugt på transport til og fra arbejde og heller ikke frokostpauser i arbejdstiden.

Husholdningsarbejde inkluderer indkøb, husarbejde, gør det selv-arbejde og noget af børneomsorgen.

Fritid er eksklusive søvn, transport til og fra arbejde/uddannelse, uddannelsestid og anden transport og tid brugt på at hente og bringe børn.

Alle data er vægtet efter alder, køn og civilstand, og for årene 1964, 1975 og 1987 refereres til interview i februar og marts, mens 2001 også indeholder interview i april og 2009 interview i januar.

Kilde: Beregninger i Rockwool Fondens Forskningsenhed på baggrund af periodens tidsanvendelsesundersøgelser.

Tabel 4.2. 18-74-åriges tidsforbrug for mænd og kvinder på en gennemsnitsdag, 1964, 1975, 1987, 2001 og 2009 samt trend for perioden 1964-2009.

	1964	1975	1987	2001	2009	Trend 1964-2009
	Timer:min					Min./tiår (t-værdi)
Arbejde på arbejdsmarkedet ¹	3:50	3:29*	3:39	3:07* ^a	3:07*	-9,48 ^a (3,63)
-1964-demografi ⁴	3:50	3:28	3:38	3:13* ^a	3:21*	-6,45
Husholdningsarbejde ²	2:27	2:23	2:27	3:11* ^a	2:47* ^a	8,15 ^u (1,89)
-1964-demografi ⁴	2:27	2:20	2:25	2:58* ^a	2:37 ^a	5,41
Fritid ³	8:52	8:53	8:33* ^a	8:58 ^a	9:13**	3,69 (0,97)
-1964-demografi ⁴	8:52	8:48	8:35* ^a	8:51 ^a	9:01	1,73
I alt	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	..
Antal	3057	3273	3438	715	777	..

**signifikant forskel på 0,05- hhv. 0,01-niveau ift. 1964.

^a signifikant forskel på 0,05-niveau ift. året før.

^{α, β} signifikant forskel på 0,01-, 05- hhv. 0,1-niveau ift. 0: ingen ændring i perioden.

¹Både hoved- og bibeskæftigelse indgår tillige med ikke afspadseret overarbejde, men ikke tid brugt på transport til og fra arbejde og heller ikke frokostpauser i arbejdstiden.

²Indkøb, husarbejde, gør det selv-arbejde og noget af børneomsorgen.

³Fritid er eksklusive søvn, transport til og fra arbejde/uddannelse, uddannelsesstid og anden transport, og tid brugt på at hente og bringe børn.

⁴Tallene er beregnet under forudsætning af den samme fordeling på køn og alder som i 1964.

Note: 1964-, 1975- og 1987-data er vægtet efter alder, køn, civilstand, region og 2001- og 2009-data tillige efter beskæftigelse. For alle årene refereres til interview i februar og marts, idet 2001 dog også omfatter interview i april og 2009 interview i januar, jf. kapitel 3.

Kilde: Beregninger i Rockwool Fondens Forskningsenhed på baggrund af periodens tidsanvendelsesundersøgelse.

The Emerging Self-Service Economy. Da tid brugt på indkøb tillige indgår i husholdningsarbejdet, sådan som det er sædvane inden for tidsforskningen, er der også her en forklaring på, at husholdningsarbejdet i perioden 1987-2001 er steget (Bonke, 2002).

Når det gælder fritiden opgjort som vågne timer eksklusive tid brugt på transport til og fra arbejds- og uddannelsessted, uddannelse, hente og bringe børn og anden øvrig transport, finder vi, at den var mindre i 1987 og større i 2001 end i de øvrige år (den øverste graf i figur 4.1). Der var således et fald i fritiden fra 1975 til 1987 på 20 min. om dagen eller knap 2½ time om ugen og sidenhen en stigning tilbage igen til 2001. Herefter steg fritiden med et kvarter om dagen eller 1 time og 3 kvarter om ugen. Dette skal selvsagt ses i sammenhæng med, at der blev brugt mindre tid på husholdningsarbejdet i den sidste periode og på arbejdsmarkedet i perioden før

(1987-2001). Den større fritid i 2009 er altså et spejlbillede af den mindre arbejdstid på arbejdsmarkedet i dette år.

I tabel 4.2 er udviklingstendenserne – trenden – for de tre aktiviteter: arbejde på arbejdsmarkedet, husholdningsarbejde og fritid beregnet som den tiårige ændring i tidsforbruget over hele perioden 1964-2009. Det viser sig, at arbejdstiden på arbejdsmarkedet er faldet i et omfang svarende til 9½ min. om dagen eller lidt over en time om ugen for hvert tiår. Denne udvikling opvejes næsten af stigningen i husholdningsarbejdet på 8 min. om dagen eller knap 1 time på ugebasis. Det giver rum for en mindre, men ikke statistisk signifikant stigning i fritiden på, hvad der svarer til 4 min. om dagen eller ½ time om ugen pr tiår.

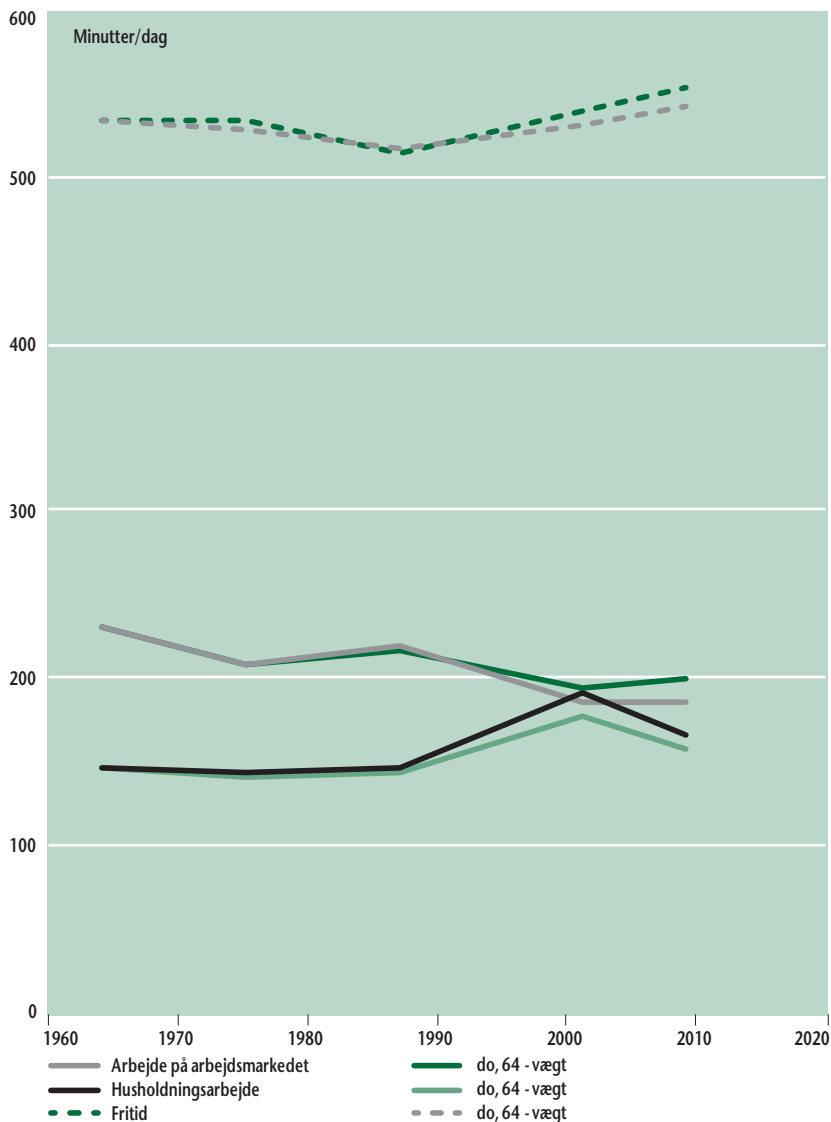
Det betyder, at arbejdet på arbejdsmarkedet er faldet fra knap 4 timer til 3 timer om dagen, husholdningsarbejdet er steget fra 2½ time til 2¾ time, og fritiden er steget fra knap 9 til over 9 timer fra midten af 1960'erne til slutningen af 00'erne. Den forsvundne tid, omkring ½ time om dagen, er gået til transport, uddannelse mv.

4.2. Korrektion for ændringer i demografiske forhold

Nu er der imidlertid sket meget med befolkningens alderssammensætning mellem 1964 og 2009. Børnene og de unges andel af befolkningen er faldet, mens de ældres andel er steget. Udviklingen mod flere ældre gav en ændret fordeling mellem kønnene, da kvinder lever længere end mænd. Samtidig ændredes samlivsformerne. Flere bliver i dag skilt end tidligere, og færre bliver gift. Husstanden med kun en person, singlen, er faktisk blevet den mest udbredte i Danmark, idet næsten 40 pct. af alle husstande i dag kun beboes af en enkelt person (B. Jensen og T. Tranæs 2011, p. 33).

Da alder og køn har betydning for tidsallokeringen, er der i figur 4.2 justeret for disse demografiske ændringer med det sigte at afdække de reelle adfærdsmæssige skift gennem perioden. Vi har også lavet en korrektion, hvor ændringer i civilstand i løbet af perioden indgår, selvom dette ikke er en egentlig demografisk ændring, men resultatet er stort set det samme, som når vi alene korrigerer for alder og køn. Figuren viser således, hvordan tidsanvendelsen i perioden 1964-2009 ville have set ud, hvis befolkningens alderssammensætning og fordeling på køn i hvert af undersøgelsesårene havde været som i 1964.

Figur 4.2. 18-74-åriges tidsforbrug på en gennemsnitsdag, 1964, 1975, 1987, 2001 og 2009. Med og uden standardisering for demografiske ændringer (køn og alder).

Note: se forklaringer til figur 4.1.

Tidsforbruget bagud i tid er standardiseret med demografien i 1964 som udgangspunkt.

Kilde: Beregninger i Rockwool Fondens Forskningsenhed på baggrund af periodens tidsanvendelsesundersøgelser.

Vi forudsætter altså, at der i alle årene er forholdsvis lige mange i de forskellige aldersgrupper og lige mange kvinder og mænd. Når der ikke også er korrigeret for ændringer i andelen af befolkningen med anden etnisk baggrund end dansk, skyldes det, at disse borgere kun i beskedent omfang har deltaget i undersøgelserne, hvorved en korrektion alene af statistiske grunde ville være problematisk.

Ved en sammenligning mellem kurverne i figur 4.2 ses det, at de demografiske ændringer har et begrænset gennemslag, og at det stort set kun er fra 1987, der kan konstateres forskelle i tiden brugt på arbejde på arbejdsmarkedet, husholdningsarbejdet og fritiden. For arbejdet på arbejdsmarkedet ville den daglige – gennemsnitlige – indsats således have været 6 min. længere i 2001 og 14 min. i 2009, hvis befolkningen demografisk set havde været magen til den i 1964 (tabel 4.2). Faldet i arbejdstid ville derfor omvendt have været mindre svarende til 3 kvarters kortere ugentlig arbejdstid pr. tiår i hele perioden 1964-2009 og ikke over 1 time, som den faktisk – ifølge vores beregninger – er faldet.

For husholdningsarbejdet er det også i de seneste årtier, at den ændrede demografiske sammensætning af befolkningen er slået igennem. I 2001 ville husholdningsarbejdet således have været 13 min. kortere og i 2009 10 min., hvis den demografiske sammensætning havde været som i 1964. I stedet for en stigning i husholdningsarbejdstiden på knap 1 time om ugen pr. tiår ville den kun have været på 38 min. Der er derfor ingen tvivl om, at ændringer i demografien har bidraget til, at danskerne arbejder mindre på arbejdsmarkedet og mere i husholdningen.

Når vi kigger på den vågne fritid, er denne steget mindre i løbet af perioden 1964-2009, når vi tager hensyn til demografiske ændringer, og ligesom for arbejdstiden på arbejdsmarkedet og husholdningsarbejdet er det især siden 1987, at denne forskel er sket. I 2001 ville en demografisk sammensætning af befolkningen som i 1964 have betydet 7 min. og i 2009 12 min. mindre fritid end den faktisk konstaterede. Den øgede fritid beregnet for hele perioden 1964-2009 – trenden – kan således for næsten halvdelen vedkommende tilskrives, at befolkningen har ændret sig demografisk set, mens halvdelen kan henføres til adfærdsmæssige forhold.

4.3. Ændringer i tidsanvendelsen opgjort på køn, 1964-2009

Figurerne 4.1 og 4.2 gav et generelt udsagn om ændringerne i befolkningens tidsanvendelse i perioden 1964-2009 uden og med standardisering for de demografiske ændringer.

Bag disse generelle bevægelser ligger nogle store forskydninger i tidsanvendelsen for de to køn.

Hvis vi således vender tilbage til kun at kigge på den faktiske udvikling og skelner mellem kvinder og mænds tidsforbrug, finder vi, at hvor mænds arbejde på arbejdsmarkedet er faldet siden 1964, er kvinders steget (tabel 4.3 og figur 4.3). Tendensen har været, at mænd i gennemsnit for hvert tiår har formindsket deres daglige arbejdstid med 26 min. i perioden 1964-2009, mens kvinder har forøget deres arbejdstid med 8 min. hvert tiår. Hvor mænds arbejdstid har været nogenlunde jævnt aftagende i perioden, var den jævnt stigende indtil 1987 for kvinder, hvorefter den faldt til 2001 for at stabilisere sig i løbet af 2000-tallet. Resultatet er, at hvor mænd arbejdede 4 timer og 8 min. mere end kvinder i 1964 på en gennemsnitsdag, var forskellen i 2009 på 1 time og 21 min. – stadig i mændenes (dis)favør.

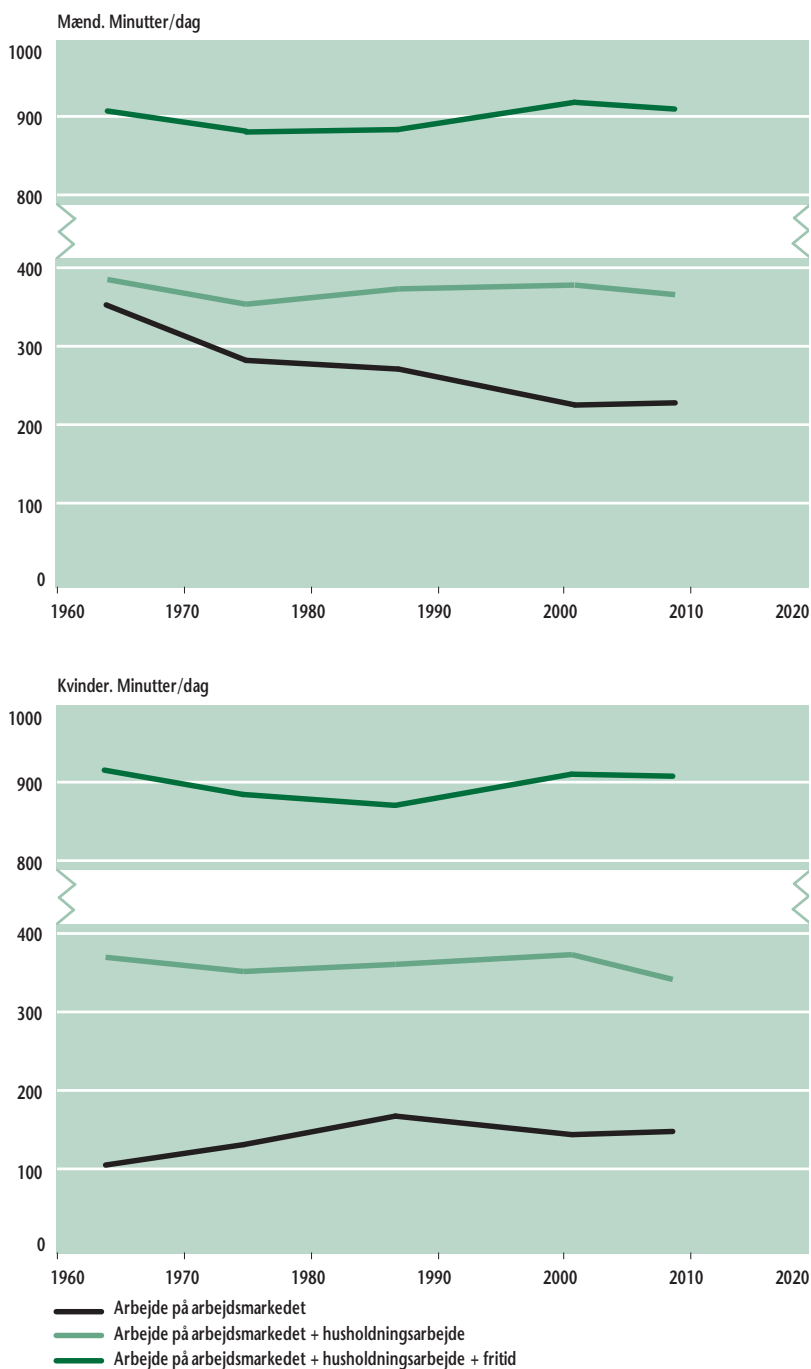
For husholdningsarbejdet er billedet det modsatte sammenlignet med det betalte arbejde. Her er det mændene, der har forøget deres indsats, mens kvinderne har formindsket deres, omend ikke i samme omfang som mændene har forøget deres. Mænds daglige husholdningsarbejde er således steget med, hvad der svarer til 26 min. hvert tiår mod et fald for kvinder på 10 min. I 1964 var forskellen mellem mænd og kvinders arbejde i hjemmet på 3 timer og 55 min. mod 58 min. om dagen i 2009 – i kvindernes disfavør.

Endelig finder vi, at den vågne fritid eksklusive transport til og fra arbejde og uddannelse, uddannelsestid, bringe/hente børn og anden øvrig transport er steget, omend ikke signifikant, med omkring 20 min. om dagen – 4 min. pr. tiår – fra 1964 til 2009 for både kvinder og mænd. For mænd skete stigningen nogenlunde jævnt over perioden, mens den for kvinder især kan tilskrives en stigning fra 2001 til 2009. Kvinder havde således i 2009 en daglig fritid på 9

Note til figur 4.3. For afgrænsningen af arbejde på arbejdsmarkedet, husholdningsarbejde og fritid se forklaringer til figur 4.1.

Kilde: Beregninger i Rockwool Fondens Forskningsenhed på baggrund af periodens tidsanvendelsesundersøgelser.

Figur 4.3. 18-74-årige mænd og kvinders tidsforbrug på en gennemsnitsdag, 1964, 1975, 1987, 2001 og 2009.

Tabel 4.3. De 18-74-åriges tidsforbrug for mænd og kvinder på en gennemsnitsdag, 1964, 1975, 1987, 2001 og 2009 samt difference mellem 1964-2009.

	1964	1975	1987	2001	2009	Trend 1964-2009
	Timer:min					Min./tiår
	Mænd					
Arbejde på arbejdsmarkedet ¹	5:54	4:43*	4:32*	3:56* ^a	3:49*	-25,67 ^α
Husholdningsarbejde ²	0:29	1:11*	1:40* ^a	2:30* ^a	2:17*	25,97 ^α
Fritid ³	8:43	8:51	8:35	8:58	9:04	3,99
I alt	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	
Antal observationer	1361	1672	1728	342	364	
	Kvinder					
	Timer:min					Min./tiår
	Kvinder					
Arbejde på arbejdsmarkedet ¹	1:46	2:12*	2:47* ^a	2:24* ^b	2:28*	8,03
Husholdningsarbejde ²	4:24	3:39*	3:12* ^a	3:47* ^a	3:15* ^a	-10,70
Fritid ³	9:01	8:55	8:33* ^a	8:58 ^a	9:21	3,34
I alt	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	
Antal observationer	1696	1604	1715	373	413	

*signifikant forskel på 0,05-niveau ift. 1964.

^{a,b}signifikant forskel på 0,05- hhv. 0,1-niveau ift. året før.

^αsignifikant forskel på 0,01-niveau ift. 0: ingen ændring i perioden.

¹Både hoved- og bibeskæftigelse indgår tillige med ikke afspadseret overarbejde, men ikke tid brugt på transport til og fra arbejde og heller ikke frokostpauser i arbejdstiden.

²Indkøb, husarbejde, gør det selv-arbejde og noget af børneomsorgen.

³Fritid er eksklusive søvn, transport til og fra arbejde/uddannelse, uddannelsesetid og anden transport og tid brugt på at hente og bringe børn.

Note: se note til tabel 4.2.

Kilde: Beregninger i Rockwool Fondens Forskningsenhed på baggrund af periodens tidsanvendelsesundersøgelser.

timer og 21 min. mod 9 timer og 4 min. for mænd, svarende til 2 timers mere ugentlig fritid for kvinder sammenlignet med mænd. En tilsvarende forskel også i kvinders favør var gældende i 1964, hvori- mod der stort set ikke var nogen forskel i fritid mellem kvinder og mænd i hverken 1975, 1987 og 2001 (figur 4.3 og tabel 4.3).

Hvad vi har set her, er altså, at der er blevet væsentlig mindre forskel i mænd og kvinders arbejde på arbejdsmarkedet og i hjemmet i løbet af de seneste årtier. Et mere progressivt skattesystem kan have medvirket til, at mænd i stigende omfang deltager i husholdningsarbejdet, og kvinder arbejder mere på arbejdsmarkedet end tidligere. For begge køn er merarbejdet det ene sted stort set blevet opvejet af arbejdet det andet sted, således at den vågne fritid for begge køn har været nogenlunde uændret i hele den betragtede periode.

Udviklingen mod større ligestilling mellem kønnene kan dels tilskrives kvinders bedre uddannelse og en øget orientering mod arbejdsmarkedet, dels et udbredt ønske og krav om større ligestilling mellem mænd og kvinder både ude og hjemme. Det forhindrer ikke, at arbejdsmarkedet stadig er segregeret i kvinde- og mandejob, og at der fortsat er en arbejdsdeling inden for husholdningsarbejdet mellem mænd og kvinder.

Hvis vi trods usikkerheder afslutningsvis forsøger at fremskrive tendensen i kønnenes tidsanvendelser, skal vi hen til år 2033, før kvinder og mænd bruger lige meget tid på arbejdet på arbejdsmarkedet. For husholdningsarbejdet sker ligestillingen mellem kønne allerede i år 2023. For Norge, hvor vi har lavet en tilsvarende beregning på deres tal (Vaage, 2011), finder ligestillingen sted stort set samtidig, nemlig i 2031 for arbejdet på arbejdsmarkedet og i 2022 for husholdningsarbejdet, hvis eller de sidste årtiers udvikling fortsætter.

4.4. Arbejdslivet koncentrerer på færre aktive år

Afsnittet ovenfor viste, at mænd havde fået mindre betalt arbejde mellem de to yderår 1964 og 2009, mens kvinder har fået mere af dette arbejde. Da der er tale om gennemsnitstal for 18-74-årige mænd og kvinders arbejdsindsats, og vi ved, at arbejdslivet har ændret sig som følge af, at de unge starter senere, og de ældre trækker sig tilbage tidligere, hvorved arbejdslivet er blevet koncentreret på færre år, er det interessant at se på udviklingen i forskellige aldersgrupper og kohorters arbejdsomfang.

Ser vi på fordelingen af det faktiske arbejdsvolumen – en gruppes andel af det samlede arbejde – bekræftes billedet af en aldersmæssig større sammenpresning (tabel 4.4). Hvor de midaldrende 25-59-årige i 1964 stod for 74 pct. af det samlede arbejde, er deres andel steget til 86 pct. i 2009. Omvendt er de 18-24-åriges arbejds-mængde faldet fra 11 til 7 pct. i samme periode, idet der dog har været betydelige udsving i perioden med næsten 15 pct. af arbejdet udført af denne gruppe i 1987. For 60-74-årige faldt andelen fra 14 pct. i 1964 til 7 pct. i 2009, idet faldet indtraf i perioden 1975-1987.

For unge mænd var der tale om et betydeligt fald i arbejdsmængde svarende til næsten en halvering fra 1964 til 2009, mens unge kvinders andel stort set var uændret. Det samme billede viser sig

Tabel 4.4. Udviklingen i andelen af den samlede mængde betalt arbejde¹ 1964-2009 fordelt på aldersgrupper og køn.

	1964	1975	1987	2001	2009
	Pct.				
18-24-årige					
-Mænd	9,0	3,1	8,4	..	4,3
-Kvinder	4,0	3,6	6,1	3,3	..
Samlet andel	13,0	6,7	14,5	6,7	7,1
25-59-årige					
-Mænd	53,7	58,0	49,1	48,3	46,8
-Kvinder	19,8	22,9	31,6	37,5	38,7
Samlet andel	73,5	80,9	80,7	85,8	85,5
60-74 årige					
-Mænd	10,7	8,7	4,0	..	5,0
-Kvinder	2,8	3,8	0,8	2,5	..
Samlet andel	13,5	12,5	4,8	7,4	7,4
I alt	100	100	100	100	100
Heraf mænd	73,4	69,8	61,5	56,6	56,1

¹Både hoved- og bibeskæftigelse indgår tillige med ikke afspadseret overarbejde, men eksklusive transport til og fra arbejde og frokostpauser.

.. <20 observationer.

Note: Se note til tabel 4.2.

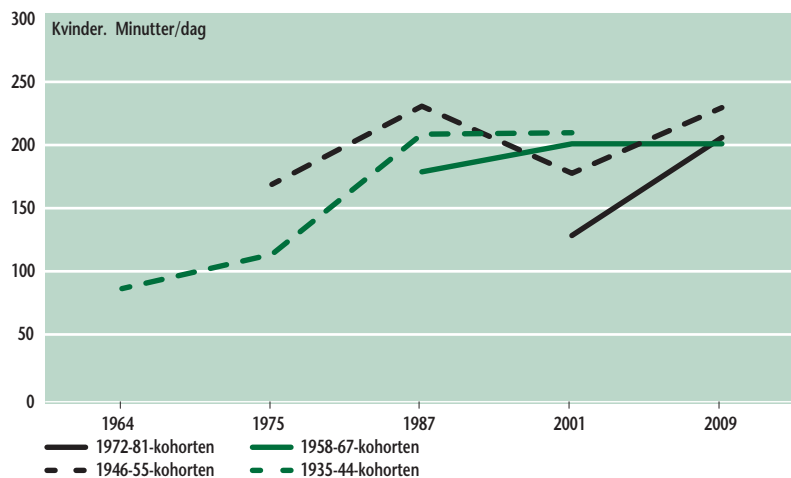
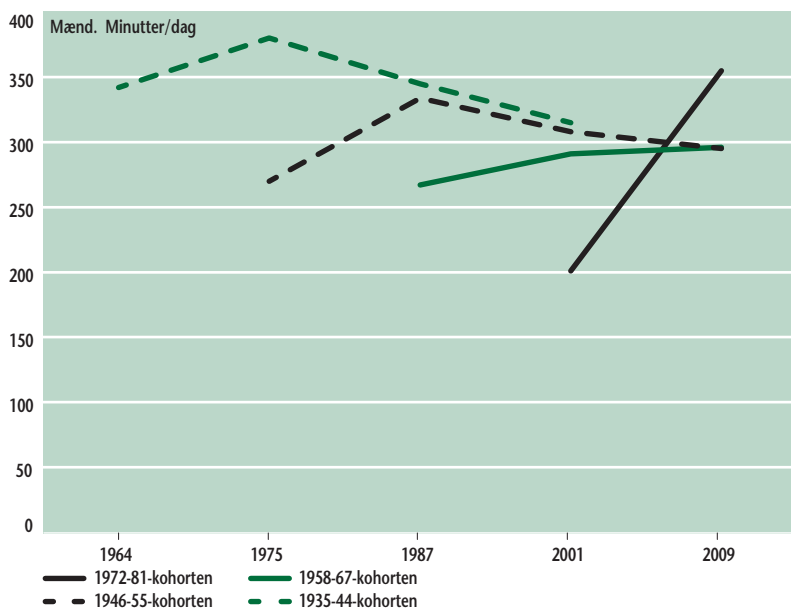
Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

for ældre, idet ældre mænds arbejdsmængde også blev næsten halveret i perioden 1964-2009, mens kvinders andel stort set var uændret. Ældre mænds arbejde udgjorde således mere end 11 pct. i 1964 mod kun 5 pct. i 2009, hvorimod ældre kvinders andel forblev på omkring 3 pct. af det samlede betalte arbejde.

Hovedparten af det samlede betalte arbejdet udføres, som allerede nævnt, af midaldrende og fortsat mest af mænd i denne aldersgruppe. Ændringerne i mænd og kvinders bidrag er dog forskubbet betydeligt, idet midaldrende kvinder i dag leverer 39 pct. af arbejdet mod tilsvarende mænds 47 pct. I 1964 stod midaldrende mænd for 54 pct. og midaldrende kvinder for 20 pct. For alle aldersgrupper taget under ét er kvindernes andel af det betalte arbejde da også steget i forhold til mænds, idet kvinder i dag udfører 44 pct. af arbejdet mod 27 pct. i 1964.

Ser vi på kohorter, finder vi, at mænd født i perioderne 1935-44 og 1946-55 forøgede deres arbejde mere – en stejlere hældning af kurven i figur 4.4 – end kohorten født i perioden 1958-67 og mindre

Figur 4.4. Udviklingen i betalt arbejde for forskellige tiårskohorter i perioden 1964-2009.

Note: Forskellene i periodernes længde og mellem aldersgrupperne er ikke lige store, hvilket giver en vis usikkerhed.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

end kohorten født i perioden 1972-81, da de gik fra at være i 20'erne til at komme i 30'erne (figur 4.4). Tilsvarende betød overgangen fra 30'erne til 40'erne for 1935-44- og 1946-55-kohorterne mere end for 1958-67-kohorten, når det gælder faldet i arbejdstid. For kvinder var der ingen nævneværdig forskel mellem kohorterne i stigningen i arbejdstid ved at gå fra 20'erne til 30'erne – hældningerne af kurverne er stort set ens – mens overgangen fra 30'erne til 40'erne betød mere arbejde på arbejdsmarkedet for 1935-44- og 1972-81-kohorterne, uændret arbejde for 1958-67-kohorten og et fald i arbejdstid for 1946-55-kohorten.

Bag udviklingen i forskellige aldersgruppers arbejdsudbud ligger naturligvis ændringer i placeringen i livsløbet. Det at danne par og få børn og senere hen se dem flytte hjemmefra påvirker alt sammen, hvor meget mænd og især kvinder arbejder på arbejdsmarkedet. I tabel 4.5 er disse ændringer angivet for 8 livsfaser for mænd hhv. kvinder i perioderne 1964-87 og 1987-2009.

Ikke overraskende er de største forandringer i arbejdstiden sket i den første periode, hvor kvinder i stort omfang forøgede deres arbejdsudbud og mænd reducerede deres i kraft af at være fuldtidsbeskæftigede – overenskomst-mæssige arbejdstidsnedsættelser berører først og fremmest personer på fuldtid. Sammenlignet med i perio-

Tabel 4.5. Ændringer i betalt arbejde¹ for mænd og kvinder efter livscyklus-gruppe 1964-1987 og 1987-2009.

	Enlige <45 år	Par u/ børn, kvinden <45 år	Par m/ yngste barn <7 år	Par m/ yngste barn 7-15 år	Par u/ børn kvinden >44 år	Enlige >44 år	Enlige m/ børn
	Timer:min/gns. ugedag						
Mænd							
1964-1987	-1:15**	-1:17	-22	-1:01*	-2:10*	-1:31*	..
1987-2009	-31	40	-1:02	-39	1:25	36	..
Kvinder							
1964-1987	-55	1:51*	2:22*	2:28*	29**	-1:14*	-26
1987-2009	24	-40	-19	22	2:29*	-29	-26

**, *signifikant ændring på 0,05- hhv. 0,1-niveau over hver periode.

.. <20 observationer.

¹Både hoved- og bibeskæftigelse indgår tillige med ikke afspadseret overarbejde, men eksklusive transport til og fra arbejde og frokostpauser.

Note: Se note til tabel 4.2.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

den 1987-2009 var ændringerne i perioden 1964-87 for både mænd og kvinder mere end dobbelt så store for mange livsløbsgrupper, og de fleste ændringer i perioden 1987-2009 var i øvrigt ikke signifikante. En undtagelse fra dette billede er ældre gifte/samboende kvinder uden børn, der forøgede deres arbejdstid med $2\frac{1}{2}$ time fra 1987 til 2009 mod en forøgelse på kun $\frac{1}{2}$ time mellem 1964 og 1987. Det er altså et nyere fænomen, at kvinder arbejder mere på arbejdsmarkedet, når evt. børn er flyttet hjemmefra. For tilsvarende mænd faldt arbejdstiden med godt 2 timer om dagen i perioden 1964-87, mens der ikke var nogen signifikant ændring i deres arbejdstid i den efterfølgende periode.

De store forandringer i kvinder og mænds arbejdsudbud fandt som nævnt sted i perioden 1964-87. Både gifte/samboende mødre til førskole- og skolebørn forøgede således arbejdstiden med $2\frac{1}{2}$ time om dagen, og tilsvarende arbejdede yngre gifte/samboende kvinder uden børn knap 2 timer mere i 1987 sammenlignet med i 1964. For fædre til skolebørn faldt arbejdstiden i samme periode med 1 time om dagen, hvilket dermed netto betød 1 times mere daglig arbejdstid for sådanne forældre. For fædre til førskolebørn var der ingen signifikant ændring i arbejdstiden i nogle af de to perioder, hvorfor kvinders længere arbejdstid i sådanne familier ikke blev ”kompenseret” af mindre arbejde fra mandens side.

For yngre gifte/samboende mænd og kvinder uden børn var det også kvinden, der gjorde en arbejdsmæssig forskel ved at arbejde knap 2 timer mere i 1987 end i 1964, mens manden ikke arbejdede signifikant mindre. Et andet interessant træk ved udviklingen er, at enlige mænd under 45 år formindskede deres arbejdstid med $1\frac{1}{4}$ time om dagen fra 1964 til 1987, formentlig som resultat af at flere af sådanne mænd efterhånden brugte mere tid på uddannelse end på arbejde. I den anden ende af aldersskalaen var det både mænd og kvinder, der formindskede deres arbejdstid i løbet af perioden 1964-87, nemlig med $1\frac{1}{4}$ – $1\frac{1}{2}$ time om dagen, mens der ikke var nogen signifikante ændringer for enlige mænd og kvinder i perioden 1987-2009.

Der var altså tale om betydelige ændringer i de fleste livscyklusgruppers arbejdstid fra 1964 til 1987, hvorimod kun gifte/samboende kvinder uden børn kunne udvise noget lignende i den efterfølgende periode op til i dag.

4.5. Omfordeling af husholdningsarbejdet

Med stadig flere kvinder på arbejdsmarkedet og en reduceret arbejdsuge som følge af ændringer i overenskomsterne for dem – mændene – som allerede var der, blev fordelingen af husholdningsarbejdet mellem kvinder og mænd udfordret. Den hidtidige skæve arbejdsdeling mellem kønnene på hjemmefronten var kort sagt under pres, når kvinder efterhånden fik lige så megen uddannelse som mænd og dermed bedre mulighed for at arbejde og gøre karriere på arbejdsmarkedet. Hvilken betydning det fik for fordelingen af husholdningsarbejdet, fremgik af tabel 4.3, hvor husholdningsarbejdet omfatter indkøb/ærinder, husarbejde, gør det selv-arbejde og børneomsorg, men ikke det at hente og bringe børn. Vi så her, at forskellene i husholdningsarbejdet er blevet betydelig mindre mellem kønnene, således at kvinder fra at have brugt 3 timer og 55 min. mere end mændene om dagen i 1964 har bevæget sig mod kun at have 58 min. mere om dagen end mænd i 2009.

Ser vi på det samlede arbejdsvolumen for husholdningsarbejdet for unge, midaldrende og ældre, er der ikke nogen klar ændring

Tabel 4.6. Udviklingen i andelen af den samlede mængde husholdningsarbejde¹ 1964-2009 fordelt på aldersgrupper og køn.

	1964	1975	1987	2001	2009
	Pct.				
18-24-årige					
-Mænd	0,6	1,5	4,0	3,2	1,0
-Kvinder	7,3	3,1	6,0	2,9	2,1
Samlet andel	7,9	4,6	10,0	6,1	3,1
25-59-årige					
-Mænd	4,5	16,8	23,4	28,1	24,8
-Kvinder	70,2	54,3	47,7	45,4	40,0
Samlet andel	74,7	71,1	71,1	73,5	64,8
60-74-årige					
-Mænd	2,6	5,7	7,2	8,0	12,7
-Kvinder	14,8	18,6	11,7	12,4	19,4
Samlet andel	27,4	24,3	18,9	20,4	32,1
I alt	100	100	100	100	100
Heraf mænd	7,7	24,0	34,6	39,3	38,5

¹Indkøb, husarbejde, gør det selv-arbejde og børneomsorg, men eksklusive at hente og bringe børn.

Note: Se note til tabel 4.2.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

siden 1964 i de unges andel af det samlede volumen. Opdelers vi på unge mænd og kvinder, gælder dette dog især for mændene, mens der er en tendens til, at unge kvinder bidrager stadig mindre til dette arbejde. Sammenlignet med i 1964, hvor 18-24-årige mænd bidrog med mindre end en tiendedel sammenlignet med tilsvarende kvinder, var denne andel faldet til knap halvdelen i 2009 (tabel 4.6).

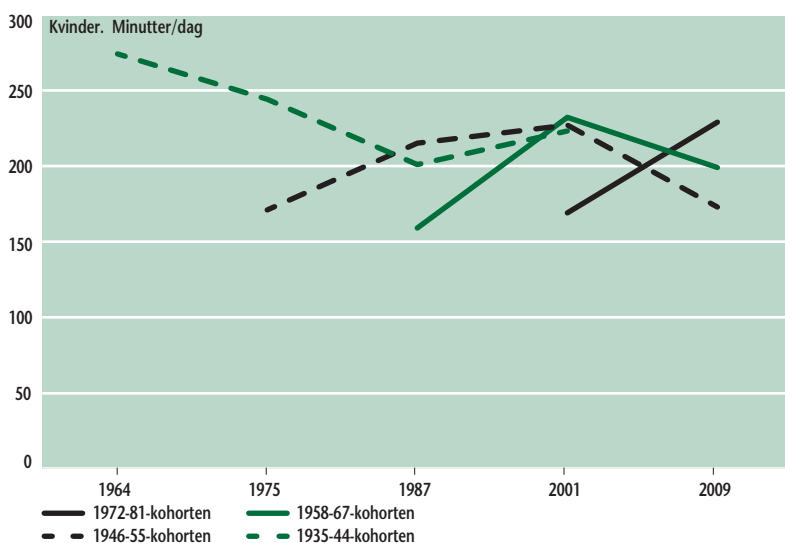
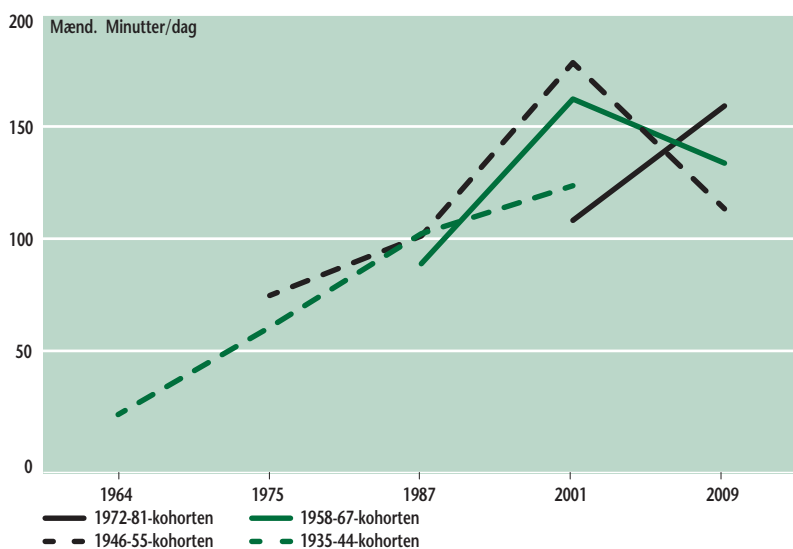
For midaldrende er andelen af husholdningsarbejdet faldet fra $\frac{3}{4}$ til $\frac{2}{3}$ af det samlede husholdningsarbejde, hvilket dækker over en stigning i mændenes andel fra 5 til 25 pct. og et fald i kvindernes fra 70 til 40 pct. i perioden 1964-2009. I modsætning til de midaldrende er de 60-74-åriges andel af husholdningsarbejdet steget i perioden, hvilket først og fremmest kan tilskrives et større bidrag fra ældre mænd. Disses husholdningsarbejde udgjorde 3 pct. i 1964 mod 13 pct. i 2009.

Sammenligner vi betydningen af at gå fra én aldersgruppe til en anden, viser figur 4.5, at især for 1958-75-kohorten betød det at komme i 30'erne en stigning i mænd og kvinders husholdningsarbejde. For de øvrige kohorter indebar denne overgang mindre, og for kvinder tilhørende 1935-44-kohorter var der tale om et direkte fald i husholdningsarbejdet. Overgangen fra 30'erne til 40'erne var forbundet med mere husholdningsarbejde for mænd tilhørende 1935-44- og 1946-55-kohorterne, mens 1958-67-kohortens mænd formindskede deres husholdningsarbejde ved denne overgang. For kvinder faldt husholdningsarbejdet for 1935-44- og 1958-67-kohorterne og forblev stort set uændret for 1946-55-kohorten ved overgangen fra 30'erne til 40'erne.

Ser vi på udviklingen i husholdningsarbejdet for forskellige livsløbsgrupper, tegner der sig et klart billede i retning af større ligestilling mellem kønnene i alle grupperne (tabel 4.7). Mænd forøgede således deres husholdningsarbejde med en time eller mere om dagen fra 1964 til 1987 og lidt mindre fra 1987 til 2009, mens kvinder omvendt formindskede deres husholdningsarbejde tilsvarende i den første periode, hvorimod der ikke var nogen signifikant ændring for kvinder i perioden 1987-2009.

For familier med børn under 7 år var forandringen i arbejdsdelingen meget markant med en forøgelse i husholdningsarbejdet på $1\frac{1}{2}$ time for fædre og en forminskelse på $2\frac{1}{4}$ time for mødre fra 1964 til 1987. I den efterfølgende periode gik det noget langsom-

Figur 4.5. Udviklingen i husholdningsarbejde for forskellige tiårskohorter i perioden 1964-2009.

Note: Forskellene i periodernes længde og mellem aldersgrupperne er ikke lige store, hvilket giver en vis usikkerhed.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 4.7. Ændringer i husholdningsarbejde for mænd og kvinder efter livscyklusgruppe 1964, 1987, 2001, 2009.

	Enlige <45 år	Par u/ børn, kvinden <45 år	Par m/ yngste barn <7 år	Par m/ yngste barn 7-15 år	Par u/ børn kvinden >44 år	Enlige >44 år	Enlige m/børn
	Timer:min/gns. ugedag						
Mænd							
1964-1987	1:02*	0:56*	1:31*	1:10*	1:18*	1.22*	..
1987-2009	-0:27*	0:30	0:55*	0:48**	1:00	0.05	..
Kvinder							
1964-1987	-0:17	-1:48*	-2:15*	-1:44*	-0:56*	-0:11	0:10
1987-2009	-0:07	0:01	0.31	-0:10	-0:11	0:15	1:08*

***signifikant ændring på 0,05- hhv. 0,1-niveau over hver periode.

.. <20 observationer.

Note: Se note til tabel 4.2.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

mere med ligestillingen i familier med førskolebørn, idet fædrene nu forøgede deres indsats med knap en time, mens der ikke var nogen signifikant ændring i mødrenes husholdningsarbejde. Resultatet var, at forældrenes samlede indsats i hjemmet først faldt for derefter at stige frem til i dag.

Vi finder noget af den samme udvikling, omend mere afdæmpet, mod mere ligestilling i familier med skolebørn (tabel 4.7). Her forøgede fædrene også husholdningsarbejdet – mere i perioden 1964-87 end i perioden 1987-2009 – mens kvinderne formindskede deres indsats i den første periode for derefter at lade den være uændret.

Ser vi på par uden børn, er billedet ligeledes det, at både yngre og ældre mænd forøgede deres husholdningsarbejde med omkring 1 time mellem 1964 og 1987, samtidig med at tilsvarende kvinder formindskede deres stort set lige så meget. Herefter i perioden 1987-2009 var der hverken for yngre eller ældre mænd og kvinder nogen signifikante ændringer i deres husholdningsarbejde. Det var altså for mere end 20 år siden, at der for alvor skete fremskridt i ligestillingen på hjemmefronten for par uden børn.

For enlige kvinder med børn blev husholdningsarbejdet forøget med mere end 1 time mellem 1987 og 2009, hvorimod det var næsten uændret i perioden 1964-87. I begge perioder var der ingen signifikante ændringer i omfanget af arbejdet på arbejdsmarkedet, jf. tabel 4.5. Hvorvidt dette kan henføres til en ændret alderssammen-

sætning af børnene i sådanne familier eller til andre forhold, skal imidlertid ikke undersøges nærmere her.

4.6. Udviklingen i fritiden

Der har gennem de seneste mange år været en forestilling om, at faldet i den ugentlige overenskomstmæssige arbejdstid i kombination med opbygningen af en reel maskinpark i hjemmene af husholdningsmaskiner, haveredskaber og gør det selv-værktøj vil le bane vejen for fritidssamfundet, se fx Keynes, 1930, Ingelstam 1980 og Bonke 1983. I begyndelsen af 1980'erne blev kravet om 35 timers arbejdsuge således fremført med stor styrke, og flere lande indførte faktisk dengang denne arbejdstid på dele (Tyskland) eller hele arbejdsmarkedet (Frankrig). Også i Danmark blev en arbejdstidsnedsættelse gennemført, men kun til 37 timer, samtidig med at forskellige orlovsordninger blev introduceret, så flere kunne tage uddannelsesorlov, børneorlov eller sabbat. Sidenhen blev disse dog udhulet – den økonomiske compensation blev stadig mindre – eller helt fjernet, hvorfor spørgsmålet om, hvor tæt vi så er kommet mod fritidssamfundet, er interessant.

Som det fremgik af figur 4.1 og tabel 4.2, var den gennemsnitlige vågne fritid for 18-74-årige nogenlunde konstant på knap 9 timer om dagen i både 1964 og 1975, hvorefter den faldt til omkring 8½ time i 1987 for igen at stige til 9 timer i 2001 og 9¼ time i 2009. For hele perioden er der altså ikke noget, der tyder på, at fritidssamfundet for alvor har været inden for rækkevidde. Vi lader her fritid omfatte vågne ikke-arbejdstimer – ude eller hjemme – og uden tid brugt på transport til og fra arbejde/uddannelse, uddannelses-tid, kørsel af børn og søvn. Det gør dog ikke nogen forskel, om vi også regnede sidstnævnte aktiviteter med til fritid, da arbejde på arbejdsmarkedet og husholdningsarbejdet tilsammen også har været nogenlunde konstant i perioden 1964-2009. Hvis vi deler op på mænd og kvinder, finder vi i øvrigt det samme billede, dog med den forskel at kvinder både i 1964 og 2009 havde et kvarter mere fritid end mænd, mens der ikke var nogen forskelle i mænd og kvinders fritid i de øvrige år (tabel 4.3).

Udviklingen i fordelingen af fritid mellem forskellige aldersgrupper og efter køn er vist i tabel 4.8. Når det gælder unge, har der været store udsving i deres andel af den samlede fritid, som især i

Tabel 4.8. Udviklingen i andelen af den samlede mængde fritid³ fra 1964-2009 fordelt på aldersgrupper og køn.

	1964	1975	1987	2001	2009
	Pct.				
18-24-årige					
-Mænd	5,7	3,0	9,0	5,6	5,5
-Kvinder	6,0	3,5	7,0	6,3	4,3
Samlet andel	11,7	6,5	16,0	11,9	9,8
25-59-årige					
-Mænd	27,1	35,7	30,4	32,3	27,6
-Kvinder	37,2	31,8	31,5	35,2	31,1
Samlet andel	64,3	67,5	61,9	67,5	58,7
60-74-årige					
-Mænd	11,2	11,7	11,5	10,2	13,3
-Kvinder	12,8	14,3	10,6	10,5	18,1
Samlet andel	24,0	26,0	22,1	20,7	31,4
I alt	100	100	100	100	100
Heraf mænd	44,0	50,4	50,9	48,1	46,1

¹ Inklusive spisning og personlig hygiejne, men eksklusive husholdningsarbejde (indkøb, husarbejde, gør det selv-arbejde og børneomsorg) og søvn.

Note: Se note til tabel 4.2.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

1975 var forholdsvis beskeden. Den gennemgående trend er dog, at unges fritid har udgjort en nogenlunde konstant andel på omkring ¼ af den samlede fritid i befolkningen.

25-59-åriges fritidsandel har heller ikke ændret sig markant før i den sidste del af perioden, hvor den faldt fra omkring ⅔ i årene 1964-2001 til knap 60 pct. i 2009. Fordelingen mellem kvinder og mænd har dog varieret med en betydelig forskel i mænds disfavør i 1964 og en lidt mindre i 2009 og 2001. I 1987 var der stort set ingen forskel i midaldrende mænd og kvinders fritidsandel, mens kvinder i 1975 stod for en mindre andel af fritiden sammenlignet med tilsvarende mænd.

I både 1975 og 2009 var ældre kvinders fritidsandel relativ stor, mens den i perioden imellem var noget mindre. For ældre mænd har der ikke været den store variation i deres andel af den samlede fritid i befolkningen.

For samtlige kohorter har overgangen fra 20-års alderen til 30-års alderen betydet et fald i mænds fritid, og særlig stort var faldet

for mænd tilhørende 1972-81-kohorten (figur 4.6). For kvinder finder vi det samme billede, idet dog ændringerne for samtlige kohorter var mere moderate. Til sammenligning var der stort set ikke nogen ændring i mænds fritid, når de gik fra 30'erne til 40'erne, hvis de var født i årene 1935-44 og 1946-55. Hvis de derimod var født i årene 1958-67, steg fritiden ved denne ændring i alder. For kvinder faldt fritiden, når de kom i 40'erne sammenlignet med at være i 30'erne, hvis de var født i årene 1935-44, mens den steg for kvinder født i perioderne 1946-55, 1958-67 og 1972-81.

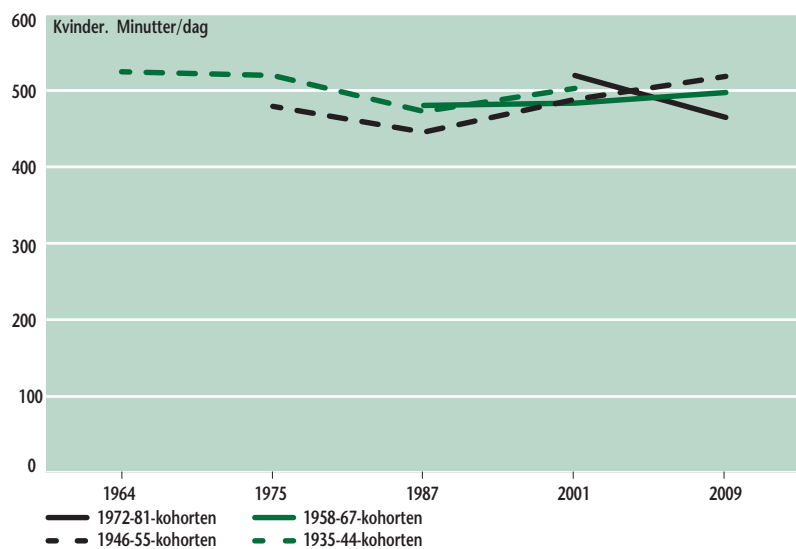
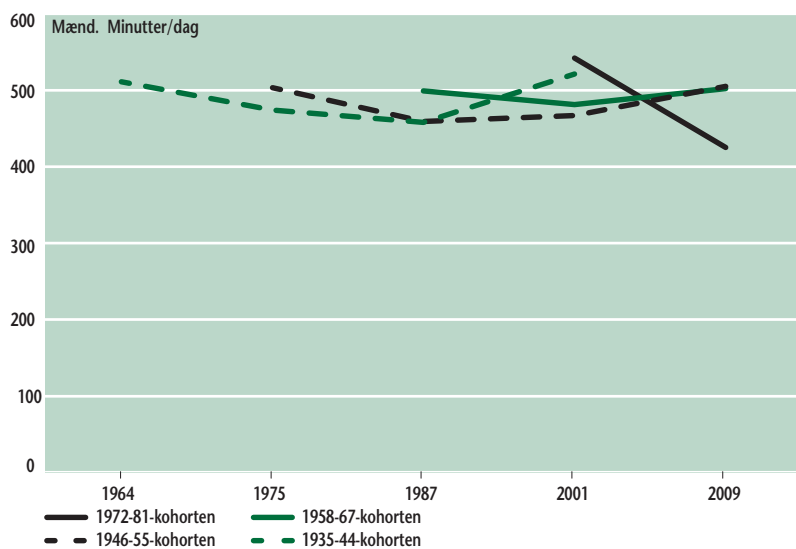
Den mest markante ændring i fritiden fandt med andre ord sted for den yngste kohortes mænd og kvinder, hvis fritid formindskedes markant, når de gik fra at være i 20'erne til at komme i 30'erne i løbet af 2000-tallet.

Når vi ser på forskellige livsløbsgruppers fritid, er noget af det mest iøjnefaldende, at fædre til førskolebørn mistede næsten 1½ time i perioden 1964-87. Tilsvarende mødre mistede til sammenligning knap 3 kvarters fritid (tabel 4.9). I den efterfølgende periode 1987-2009 var der ingen signifikante ændringer i sådanne mødre og fædres fritid. For forældre til skolebørn var det kun mødrene, der fik mindre fritid – 1½ time om dagen – og igen skete det i perioden 1964-87. Forældres fritid blev således mere knap i denne periode, først ved at fædre til førskolebørn fik mindre af den, og sidenhen ved at det var mødre til skolebørn, som fik mere travlt.

Af andre markante ændringer i fritiden kan nævnes, at gifte/samlevende kvinder under 45 og uden børn fik 1¼-time mindre fritid om dagen i løbet af perioden 1964-87, men at dette blev opvejet af en lige så stor forøgelse af deres fritid i perioden 1987-2009. For gifte/samlevende kvinder over 44 år og uden børn var der omvendt tale om 1½ times mindre fritid fra 1987 til 2009, og stort set den samme formindskelse af fritiden fandt sted for mænd i denne periode. Sådanne mænd havde dog fået næsten 1 time mere fritid i perioden før. Endelig kan det nævnes, at for enlige var det kun kvinder over 44 år, der fik ændret deres fritid nemlig med 1½ time mere i perioden 1964-87. For andre enlige inklusive enlige mødre var fritiden uændret i begge perioder.

De forholdsvis beskedne ændringer i danskernes fritid, som vi viste i begyndelsen af dette afsnit, dækker altså over betydelige forandringer, når vi kigger på udvalgte alders- og livsløbsgrupper og tillige skelner mellem mænd og kvinder. For disse grupper var æn-

Figur 4.6. Udviklingen i fritiden for forskellige tiårskohorter i perioden 1964-2009.

Note: Forskellene i periodernes længde og mellem aldersgrupperne er ikke lige store, hvilket giver en vis usikkerhed.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 4.9. Ændringer i fritid¹ for mænd og kvinder efter livscyklusgruppe 1964-1987 og 1987-2009.

	Enlige <45 år	Par u/ børn, kvinden <45 år	Par m/ yngste barn <7 år	Par m/ yngste barn 7-15 år	Par u/ børn kvinden >44 år	Enlige >44 år	Enlige m/ børn
Timer:min/gns. ugedag							
Mænd							
1964-1987	-30	2	-1:21*	-33	49*	-7	..
1987-2009	1:03	-15	31	33	-1:46	-40	..
Kvinder							
1964-1987	9	-1:47*	-41*	-1:24*	-7	1:31*	-50
1987-2009	4	1:45*	-1	18	-1:30*	45	51

**,signifikant ændring på 0,05- hhv. 0,1-niveau over hver periode.

.. <20 observationer.

¹ Inklusive spisning og personlig hygiejne, men eksklusive husholdningsarbejde (indkøb, husarbejde, gør det selv-arbejde og børneomsorg) og søvn.

Note: Se note til tabel 4.2.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

dringerne også påvirket af, om vi betragtede perioden 1964-87 eller perioden 1987-2009.

4.7. Uddannelsessamfundet?

Antallet af unge med fuldførte gymnasiale uddannelser hhv. uddannelser fra universiteter og lignende er steget markant over de seneste 50 år. Fra at 2.300 fuldførte med en gymnasial uddannelse i 1955, steg antallet til 9.500 ti år senere og derefter til 22.000 i 1975, 31.000 i 1985 og omkring 35.000 i 1995 og fremefter. Tilsvarende steg kandidatantallet fra 1.300 i 1955 til 3.500 i 1965, 5.100 i 1985, 7.500 i 1995 og til over 12.000 i 2005 (Danmarks Statistik, 2008).

Ser vi på den samlede tid, studerende bruger på deres uddannelse på uddannelsesstedet og hjemme til forberedelse og studier, er der også sket en markant udvikling over de seneste 30-40 år (tabel 4.10). Hvor unge under 25 år stod for $\frac{1}{3}$ af uddannelsesstunden i 1964, var denne andel faldet til omkring 50 pct. i 1987 og 56 pct. i 2001. Studerende over 25 år stod tilsvarende for en tredjedel af uddannelsesstunden i 1964 og knap halvdelen i 1987 og lidt mindre i 2001, nemlig 44 pct. Der skete altså et markant skred i retning af mere uddan-

nelse blandt lidt ældre i perioden 1964-87, hvilket netop afspejler længere uddannelser generelt. Når denne udvikling til dels vendte i den efterfølgende periode 1987-2001, kan det, ud over måleusikkerheder, tilskrives flere unge og mere tid brugt på uddannelse blandt disse i løbet af perioden.

Blandt unge var det i 1964 først og fremmest mænd, der stod for uddannelsesindsatsen (tabel 4.10). Mere end 50 pct. tegnede under 25-årige mænd sig for, mens tilsvarende kvinder kun stod for 13 pct. I 1987 var billedet ændret, så der ikke længere var forskelle i unge mænd og kvinders uddannelsesindsats. De stod for hver 26 pct. I 2001 havde unge kvinder overhalet unge mænd ved at tegne sig for 29 pct. af tiden brugt på uddannelse mod 27 pct. for mændene. Hvor store andelen var i 2009, vides ikke, da der i den her anvendte del af tidsundersøgelsen for dette år ikke var tilstrækkeligt med observationer.

Hvad angår ældre studerende, 25 år og opefter, er andelen af den samlede uddannelsestid steget markant fra 34 pct. i 1964 til 49 pct. i 1987, hvorefter andelen faldt til 44 pct. i 2001. For mænd i denne aldersgruppe steg andelen af den samlede uddannelsestid fra 16 pct. i 1964 til 22 pct. i 1987, mens kvinder i samme aldersgruppe forøgede

Tabel 4.10. Udviklingen i andele af tidsforbruget på uddannelse¹ fra 1964-2001² fordelt på aldersgrupper og køn.

	1964	1987	2001
	Pct.		
18-24-årige			
-Mænd	53,3	25,6	27,1
-Kvinder	12,6	25,5	29,1
Samlet andel	65,9	51,1	56,2
25-74-årige			
-Mænd	15,6	21,8	(..)
-Kvinder	18,5	27,1	25,7
Samlet andel	34,1	48,9	43,8
I alt	100,0	100,0	100,0
Heraf mænd	68,9	47,4	45,1

¹Tid anvendt på uddannelse ude og hjemme, men eksklusive transport til og fra uddannelsessted.

²2009-oplysninger udeladt pga. få observationer.

(..) <20 observationer.

Note: Se note til tabel 4.2.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

deres andel fra 19 pct. til 27 pct. i perioden. For kvinder var denne andel stort set den samme i 2001, mens vi ikke har nogen sikre oplysninger for mænd i dette år.

Når vi derfor ser på det, der er blevet kaldt uddannelsessamfundet, er der ingen tvivl om, at det mest bemærkelsesværdige er ændringerne i forholdet mellem kvinder og mænds tid brugt på uddannelse. Samlet set er mænd gået fra at stå for 2/3 af al uddannelsestid i 1964 til i 2001 kun at stå for mindre end halvdelen, nemlig 45 pct. I hele denne periode er mænds uddannelsestid faldet jævnt i forhold til kvinders, som i dag er dem, der dominerer, når det gælder tiden brugt på uddannelse.

4.8. Hvor er vi nu?

Når spørgsmålet er om, hvor meget befolkningen arbejder, er det oplagt at lægge det betalte og det ubetalte arbejde sammen, da begge typer arbejde er nødvendige for at sikre den samfundsmæssige velfærd. Det viser sig herved, at det samlede arbejde har været nogenlunde uændret og dermed også den fritid, befolkningen har til rådighed (tabel 4.2 og figur 4.1).

Det er dog ikke ensbetydende med, at fritiden har været uændret for alle befolkningsgrupper. Som vi har set det (tabel 4.9), er fritiden blevet kortere for par med førskolebørn hhv. skolebørn i perioden 1964-87, mens fritiden var nogenlunde uændret i den efterfølgende periode for disse grupper. Vi har også vist, at der er sket betydelige ændringer i retning af, at mænds arbejde på arbejdsmarkedet er faldet, mens kvinders er steget over de seneste 40-50 år. Omvendt er husholdningsarbejdet steget betydeligt for mænd og faldet i et vist omfang for kvinder. Tilsammen har det betydet, at husholdningsarbejdet er steget og arbejdet på arbejdsmarkedet faldet siden 1964.

Denne udvikling har betydet, at gifte/samlevende fædre i dag bruger knap 5 timer på betalt arbejde, hvad enten de har førskole- eller skolebørn, mens gifte/samlevende mødre med førskolebørn bruger 3 timer og tilsvarende mødre med skolebørn 3½ time om dagen på betalt arbejde (tabel 4.11). Dette afspejler fordelingen af indsatsen i hjemmet, hvor mødre til førskolebørn hhv. til skolebørn bruger 4¾ time og 3¾ time mod tilsvarende mænds knap 3½ time og 2¾ time om dagen. Fritiden, sådan som vi opgør den her, er dermed nogenlunde lige lang for mødre og fædre med omkring 7½

Tabel 4.11. Daglig tidsanvendelse efter livscyklusgruppe i 2009. 18-74-årige.

	Enlige <45 år	Par u/ børn, kvinden <45 år	Par m/ yngste barn <7 år	Par m/ yngste barn 7-15 år	Par u/ børn kvinden >44 år	Enlige >44 år	Enlige m/ børn
Timer:min/gns. ugedag							
Mænd							
Fritid ³	09:21	08:23	07:20	08:07	10:11	10:34	..
Husholdningsarbejde ²	01:28	01:56	03:26	02:47	03:02	02:44	..
Arbejde ¹	03:56	04:34	04:53	04:40	02:16	02:13	..
I alt	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	..
Kvinder							
Fritid ³	09:28	08:43	07:29	07:57	09:49***	10:35	07:56
Husholdningsarbejde ²	02:01**	02:26*	04:49***	03:50***	03:53***	03:28***	04:01
Arbejde ¹	02:50**	03:10***	02:53***	03:32***	01:42***	01:12***	03:32
I alt	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00
Antal mænd/kvinder	212/137	162/159	283/295	289/312	775/839	228/291	-/105

¹Både hoved- og bibeskæftigelse indgår tillige med ikke afspadseret overarbejde, men ikke tid brugt på transport til og fra arbejde og heller ikke frokostpauser i arbejdstiden.

²Indkøb, husarbejde, gør det selv-arbejde og noget af børneomsorgen.

³Fritid er eksklusiv transport til og fra arbejde/uddannelse, uddannelsesetid, anden transport, tid brugt på at hente og bringe børn og søvn.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$ i forhold til mænd.

.. <20 observationer.

Note: Denne tabel bygger på alle interview gennemført over 12 måneder i løbet af 2008/09 (DTUC) og ikke kun på interview gennemført i januar, februar og marts 2009, sådan som det er tilfældet for de øvrige tabeller og figurer i dette kapitel. Det skyldes et ønske om her at give et så statistisk sikkert billede af tidsanvendelsen i 2008/09 som afrunding på dette kapitel. Til sammenligning indeholder tabellen i appendiks oplysninger om tidsanvendelsen baseret alene på interview gennemført i januar, februar og marts 2009.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

time, hvis de har førskolebørn – som yngste barn – og 8 timer, hvis børnene går i skole.

For samlevende/gifte mænd og kvinder over 44 år og uden børn er det fortsat manden, der arbejder mere end kvinden, nemlig knap 2¼ time mod 1¾ time om dagen, mens husholdningsarbejdet tager knap en time længere for kvinder end for mænd, nemlig 3 timer mod 3¾ time for kvinder. Fritiden bliver dermed også for denne livsløbsgruppe stort set lige lang for begge køn, men godt 2 timer mere om dagen sammenlignet med børnefamiliers fritid.

Tabel 4.11 viser også, at gifte/samlevende kvinder under 45 år og uden børn bruger knap en halv time mere på husholdningsarbejde

end mænd, der bor sammen med kvinder i den alder, og som ikke har børn. Sådanne mænd arbejder til gengæld over en time mere om dagen på arbejdsmarkedet sammenlignet med tilsvarende kvinder. Denne forskel i arbejdstid kan delvist tilskrives, at flere yngre gifte/samlevende kvinder er i uddannelse end tilsvarende mænd, ligesom det gælder for enlige under 45 år. Også i denne gruppe arbejder kvinder mindre end mænd på arbejdsmarkedet, samtidig med at de bruger lidt mere tid på husholdningsarbejdet.

Da der ikke er lige så mange enlige mænd med børn, som der er enlige kvinder med børn, har vi kun tilstrækkeligt med oplysninger for sidstnævnte. Sådanne kvinder viser sig at arbejde 3½ time om dagen, samtidig med at de ikke overraskende har et betydeligt husholdningsarbejde på 4 timer om dagen. Fritiden bliver der derfor mindre af, når man er enlig mor, selvom forskellen til gifte/samlevende mødre ikke er særlig stor på dette punkt.

Afslutningsvist skal det understreges, at sammenligningerne af tidanvendelserne over årene er behæftet med usikkerheder, da opgørelsesmetoderne ikke er helt identiske, se kapitel 3. Tilsvarende gælder, at af hensyn til sammenligneligheden over årene er de her anvendte aktivitetskategorier ikke helt sammenlignelige med dem, vi anvender i de følgende kapitler.

5. Danskernes arbejde på arbejdsmarkedet

I dette kapitel ser vi nærmere på, hvor meget befolkningen arbejder i løbet af en uge. For at få et fuldstændigt billede af arbejdsomfanget inddrager vi også overarbejde og bijob. Hvornår på ugen og dagen befolkningen arbejder, indgår ligeledes i belysningen, og ligesådan udbredelsen og brugen af fleksible arbejdstider. Endelig ser vi på, hvem der arbejder hvor meget og hvornår, idet vi sonderer mellem mænd og kvinder og forskellige alders- og uddannelsesgrupper. For samtlige af disse grupper ser vi på, hvor mange der arbejder få hhv. mange timer i løbet af en uge.

I modsætning til i kapitlet ovenfor begrænser vi os til årene 2008/09 og i et vist omfang 2001, da oplysningerne for disse år er de mest detaljerede og sammenlignelige. For begge år – og også for de tidligere – er der tale om brug af oplysninger fra tidsanvendelsesundersøgelser, hvor folk selv bl.a. angiver, hvornår de har arbejdet i løbet af en dag. Denne metode, som er omtalt i kapitel 3, har vist sig at være mere pålidelig end andre metoder, når det gælder om at få oplysninger om befolkningens faktiske arbejdsomfang, se fx J. Bonke (2005), og den er da også anvendt i en række andre lande. Det betyder bl.a., at oplysningerne om befolkningens arbejdsomfang kan være forskellige fra dem, der fremgår af andre opgørelser, herunder fra oplysninger indhentet fra såkaldte arbejdsstyrkeundersøgelser² (Danmarks Statistik, www.dst.dk).

² Arbejdsstyrkeundersøgelserne (AKU) er baseret på selvrapporterede oplysninger om bl.a. arbejdstiden i kvartalsvise stikprøver, mens arbejdstidsoplysningerne i Lønstatistikken er indrapporteret af arbejdsgiverne. I modsætning til sidstnævnte indeholder AKU også oplysninger om arbejdstid og løn og indkomster for selvstændige og medhjælpende hustruer, ligesom der er andre forskelle mellem de to undersøgelser, se Deding & Filges (2009).

Tabel 5.1. Danskernes normale arbejdstid¹ i hovedbeskæftigelse og i bijob.
18-74-årige. 2001 og 2008/09.

			Antal timers arbejde						
		Gns. (st.afv.)	1-29	30-36	37	38-44	45+		
		Timer	Pct.						Antal
Hovedbeskæftigelse	2008/09	38,33 (8,71)	8,3	13,3	42,2	16,7	19,5	100,0	3771
	2001	37,11 (7,66)	8,1	11,8	61,9	7,5	10,7	100,0	1281
			Timer						
Bijob	2008/09	0,82 (3,62)	1,56	0,93	0,67	0,62	0,93		3771
	2001	0,62 (7,66)	0,74	0,92	0,54	0,61	0,64		1281
			Andel						
Andel med bijob	2008/09	0,09 (0,29)	0,13	0,09	0,08	0,09	0,11		338
	2001	0,08 (0,27)	0,12	0,08	0,07	0,10	0,07		102

¹Sp.: Hvor mange timer arbejder du normalt i din hovedbeskæftigelse? Og hvor mange timer arbejder du normalt i dit evt. bijob?

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

5.1. Hvor meget arbejder danskerne?

Det fremgår af tabel 5.1, at den gennemsnitlige arbejdstid i 2008/09 for beskæftigede danskere er på 38 timer om ugen og godt 39 timer, hvis vi lægger den gennemsnitlige tid brugt på bijob til. I 2001 var den gennemsnitlige arbejdstid på 37 timer om ugen, og bijob tog også lidt kortere tid. Andelen med bijob var ligeledes lidt lavere i 2001 sammenlignet med i 2008/09 – 8 ift. 9 pct. Ikke overraskende var det mest almindeligt at arbejde 37 timer i hovedbeskæftigelsen i begge år svarende til den overenskomstmæssigt aftalte arbejdstid på arbejdsmarkedet. I 2008/09 var det knap hver anden, der arbejdede 37 timer mod knap 2 ud af 3 i 2001. For den resterende tredjedel af de beskæftigede i 2001 arbejdede nogenlunde lige mange mere hhv. mindre end 37 timer om ugen. I 2008/09 var der væsentlig flere, der arbejdede længere tid end 37 timer, nemlig hver tredje i arbejdsstyrken og heraf mere end halvdelen (20%) 45 eller flere timer om ugen. For begge år arbejdede hver femte under 37 timer, hvilket betyder, at det stigende arbejdsomfang i perioden 2001-2008/09 kan tilskrives mere end en fordobling af dem, der arbejder 38-44 timer om ugen, og mere end 80 pct. flere, som arbejder 45 eller flere timer om ugen.

Som nævnt har 8-9 pct. et bijob, og især blandt dem, der arbejder kortere end 30 timer i hovedbeskæftigelsen, er dette udbredt med 12 pct. i 2001 og 13 pct. i 2008/09. Det ændrer dog ikke ved, at omkring

Tabel 5.2. Danskernes normale og faktiske arbejdstid i hovedbeskæftigelse og i bijob. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

		Normal- arbejdstid ¹	Faktisk arbejdstid ²	Forskel mellem normalarbejds- tid og faktisk arbejdstid
	Antal	Gns. antal timer pr. uge		
Ugentlig normalarbejdstid ¹				
1-19 timer	48	12,3 (5,0)	14,97 (16,2)	-2,63 (15,8)
20-24 timer	70	21,2 (1,6)	20,74 (18,3)	0,43 (18,2)
25-29 timer	92	26,5 (1,5)	23,89 (17,4)	2,64 (17,6)
30-34 timer	303	31,4 (1,4)	26,36 (18,3)	5,06 (18,2)
35-39 timer	1291	37,0 (0,6)	32,06 (18,5)	4,95 (18,5)
40-44 timer	451	40,8 (1,2)	34,51 (19,9)	6,24 (19,9)
45-49 timer	267	45,7 (1,2)	38,02 (20,8)	7,70 (20,9)
50+ timer	364	56,3 (7,8)	43,80 (25,4)	12,53 (26,1)
I alt	2.886	39,3 (9,2)	33,19 (20,7)	6,11 (20,2)
I alt -2001	1.208	37,7 (8,1)	34,49 (16,8)	3,21 (16,1)

¹Hovedbeskæftigelse og bijob.

²Hverdage og weekenddage vægtet sammen med 5/7 og 2/7-dele og ganget med 7.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

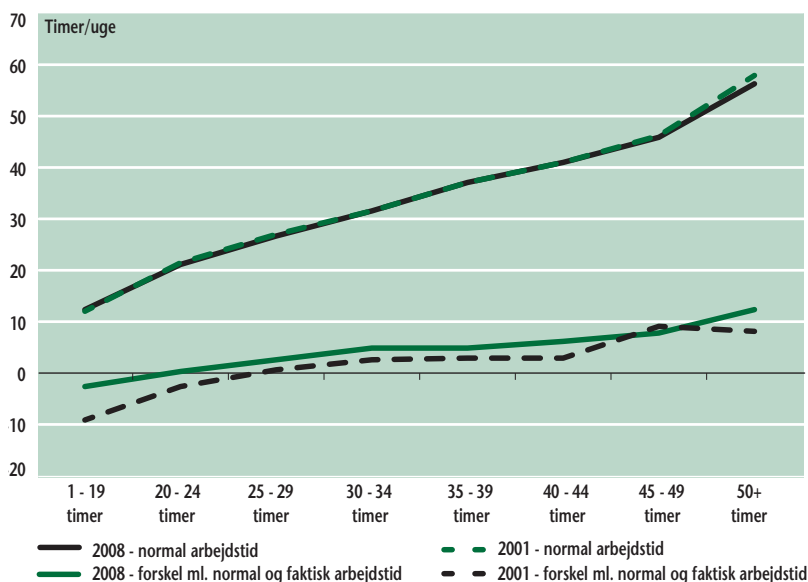
hver tiende, der arbejder mere end 37 timer om ugen, også har et bijob. Omregnet til gennemsnitlig arbejdstid i bijob for alle med eller uden bijob bliver det til knap 40 min. for dem med 37-44 timers normalt arbejde i hovedbeskæftigelsen og knap 1 time for dem med mere end 44 timer.

Ud over oplysninger om den normale arbejdstid, sådan som den opgøres i de såkaldte arbejdsstyrkeundersøgelser og i de her anvendte danske tidsanvendelsesundersøgelser, indeholder sidstnævnte også spørgsmål om den faktiske arbejdstid på to tilfældigt udvalgte ugedage – en hverdag og en weekenddag – se kapitel 3. Den faktiske arbejdstid tager dermed bl.a. hensyn til, om man har været på arbejde de pågældende dage, hvornår man mødte og havde fri, og om man fx gjorde ærinder i arbejdstiden.

Det ses af tabel 5.2, at gennemsnittet for beskæftigedes normale ugentlige arbejdstid³ er væsentlig større end for den faktiske ar-

³ Hverdage og weekenddage er vægtet sammen med 5/7 og 2/7 og derefter ganget med 7, således at arbejde i weekenden også indgår i beregningen, ligesom det gælder for opgørelsen af den normale arbejdstid.

Figur 5.1. Sammenhængen mellem normal og faktisk ugentlig arbejdstid. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

bejdstid – 39 timer mod 33 timer⁴ – og at fordelingerne i både 2001 og 2008/09 også er forskellige fra hinanden (figur 5.1). For dem, der oplyser at have en lang normalarbejdstid, er den faktiske således væsentlig kortere og omvendt for dem, som oplyser at have en kort normalarbejdstid. De har en faktisk arbejdstid, som er længere end den, som de oplyser som den normale arbejdstid. Hvis den oplyste normale arbejdstid således er 50 eller flere timer om ugen, er den faktiske arbejdstid på ca. 44 timer over for en gennemsnitlig normal arbejdstid på 56 timer. I den anden ende af skalaen ser vi, at den normale arbejdstid for dem, der har angivet at arbejde mellem 1 og 19 timer, var 12 timer, mens den faktiske arbejdstid var 15 timer. I 2001 var billedet stort set det samme. Man undervurderer altså arbejdstiden, hvis den er kort, og overvurderer, hvis den er lang, hvilket måske netop er forklaringen på, at nogle mennesker siger/føler, at de arbejder altid.

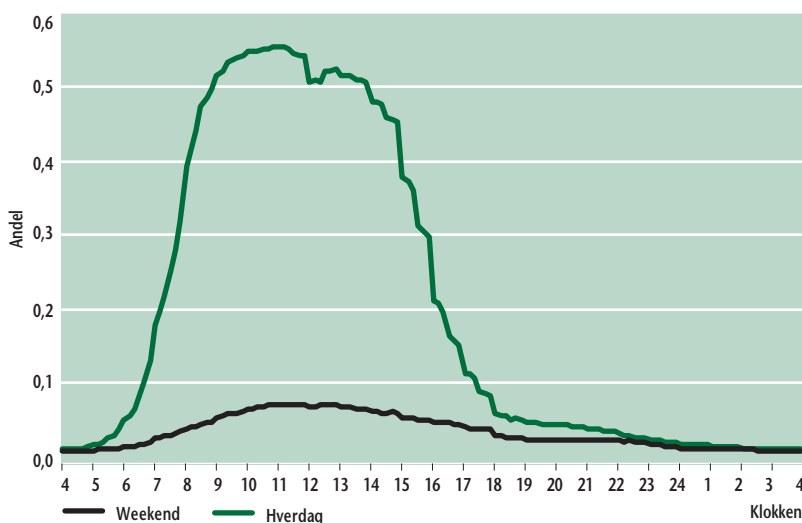
4. I Arbejdsstyrkeundersøgelserne (AKU) er den faktiske arbejdstid inkl. fravær også kortere end den normale arbejdstid, nemlig 0,5 (38,3 ift. 37,8) time per uge for 15-66-årige mænd og 0,8 (32,2 ift. 31,4) for tilsvarende kvinder i 2006 (Deding & Filges, 2009).

5.2. Hvornår arbejder danskerne?

For at tegne et billede af, hvornår den beskæftigede del af befolkningen er på arbejde, indeholder figur 5.2 to kurver, som viser andelen af 18-74-årige, der er på arbejde på forskellige tidspunkter i løbet af henholdsvis en hverdag og en weekenddag i 2008/09. Vi ser, at på en hverdag er halvdelen af den voksne befolkning på arbejde omkring kl. 9, og at andelen toppe mellem kl. 10 og 12. Efter frokost kl. 13 er andelen lidt højere end 50 pct., men aftager allerede kl. 14, hvor under halvdelen er på arbejde, mens kun hver fjerde er på arbejde kl. 16. I weekenden er andelen i arbejde ikke overraskende væsentlig mindre og når på intet tidspunkt op over 10 pct. Igen er det i dagtimerne, at der er flest på arbejde, når det er weekend.

En nærmere belysning af danskerens mødetidspunkter og gå hjem-tidspunkter på en hverdag er angivet i tabel 5.3. Mødetidspunktet er her fastlagt som det tidspunkt, hvor man angiver at arbejde første gang i løbet af dagen efter kl. 4 om natten, og hvor arbejdet mindst har varet i ½ time og tilsvarende er gå hjem-tidspunktet opgjort som det tidspunkt, hvor man sidste gang inden kl. 4 om morgenen har angivet at have arbejdet i mindst ½ time.

Figur 5.2. Hvornår er danskerne på arbejde på hverdage og weekenddage 2008/09. 18-74-årige.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 5.3. Tidspunktet, danskere møder hhv. går hjem fra arbejde på en hverdag. 18-74-årige. 2008/09.

Morgen							Aften						
Kl.					50 pct. er på arbejde (median tidspkt.)	Antal	Kl.					50 pct. er på arbejde (median tidspkt.)	Antal
5	6	7	8	9			15	16	17	18	19		
Pct.							Pct.						
2,7	11,4	32,4	40,9	12,6	07:50	2.037	35,1	34,0	16,7	9,8	4,4	15:50	1705

Note: Møde- og gå hjem-tidspunkterne kan kun angives i 10-minutters intervaller, hvorfor der ikke nødvendigvis er tale om helt samme tidspunkt, selvom det fremgår sådan af tabellen. Klokkelættene angiver ½ time før og efter, idet kl. 5 angiver før kl. 5:30 og kl. 9 angiver efter 8:30. Da man godt kan have flere mødetidspunkter i løbet af en dag, er der anvendt det første hhv. sidste tidspunkt af en arbejdsperiode på min. 30 min.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Det mest almindelige mødetidspunkt er omkring kl. 8, hvor 41 pct. møder, men også kl. 7 er der mange, der møder på arbejde, nemlig 32 pct. Det er derimod ikke så almindeligt at møde kl. 6 eller tidligere, da det kun gælder 14 pct. Heller ikke kl. 9 er et særlig udbredt mødetidspunkt, da kun 13 pct. møder der. Om eftermiddagen går en tredjedel (35 %) hjem kl. 15, og en anden tredjedel (34 %) kl. 16. Sidst på eftermiddagen omkring kl. 17 går 17 pct. hjem fra arbejde, mens 10 pct. går hjem kl. 18 og 4 pct. kl. 19. Tidspunkterne, hvor halvdelen er mødt hhv. på vej hjem, er kl. 7:50 og 15:50. Disse mønstre for, hvornår man møder hhv. går hjem fra arbejde, er stort set de samme, hvad enten det er sommer eller vinter (ikke vist i tabel).

Den faste arbejdstid fra 8 til 16 hørte først og fremmest til industrisamfundet, hvorimod servicesamfundet ikke i samme omfang har brug for, at arbejdsstyrken er til stede på helt faste tidspunkter. Alligevel viser det sig, at der i hvert fald inden for det seneste tiår ikke er sket store ændringer i udbredelsen af faste arbejdstider. Mere end halvdelen af alle beskæftigede har således stadig faste tider for, hvornår de skal møde og har fri. For de resterende er det oven i købet blevet mindre udbredt, at de selv kan tilrettelægge arbejdstiden sammenlignet med at have flekstid og varieret arbejdstid efter aftale. Egen tilrettelæggelse er således kun et gode for hver ottende mod hver femte i 2001, mens et par procent flere i dag har flekstid og varieret arbejdstid efter aftale (tabel 5.4). Også muligheden for at arbejde hjemme er steget i perioden, nemlig fra 31 til 36 pct.

Ikke overraskende hænger fleksibilitet i arbejdet sammen med, hvor meget man arbejder. Hvor knap $\frac{2}{3}$ af dem, der arbejder 37 eller færre timer, har faste arbejdstider, gælder det kun for $\frac{1}{3}$ af dem med 38-44 timer og hver fjerde med 45 eller flere timer om ugen (tabel 5.4). Muligheden for egen tilrettelæggelse af arbejdstiden har knap halvdelen af sidstnævnte, mens færre end hver tiende med 37 eller færre timer har denne mulighed. Det samme gælder muligheden for at arbejde hjemme, som 6 ud af 10 med lange arbejdstider har mod kun hver fjerde med normal eller kort arbejdstid.

Ligesom der ikke er noget klart billede i retning af, at det er blevet mere udbredt med fleksibilitet i arbejdet, bortset fra muligheden for at arbejde hjemme, som er øget, er der heller ikke flere, der arbejder på såkaldt skæve tidspunkter end for 10 år siden. Faktisk er der blevet færre, der sommetider arbejder om aftenen og/eller om natten, mens antallet, der regelmæssigt arbejder på disse tidspunkter er uændret (tabel 5.5). Og ser vi på arbejde i weekenden, er der også sket et fald i andelen, der sommetider arbejder om lørdagen, mens andelen, der regelmæssigt gør det, er steget. For søndagen gælder, at andelen, der sommetider arbejder der, er uændret, mens lidt flere regelmæssigt gør det. Det ændrer dog ikke på, at omkring 25 pct. af danskerne angiver, at de sommetider arbejder om aftenen, og andre 20 pct. at de regelmæssigt gør det, og at ligeså mange angiver, at de gør det om lørdagen eller om søndagen, mens kun halvt

Tabel 5.4. Andel danskere med fleksible arbejdstider og deres normale ugentlige arbejdstid. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

	Faste arbejdstider	Flekstid	Varieret arbejdstid efter aftale	Egen tilrettælgelse af arbejdstiden	Har mulighed for at arbejde hjemme		
	Pct.					Pct	Antal
Ugentlig arbejdstid i hovedbeskæftigelsen							
-- <37 timer	64,0	15,6	11,1	9,3	100,0	25,4	856
-- 37 timer	61,2	22,6	7,9	8,2	100,0	25,0	1548
-- 38-44 timer	38,9	26,1	15,7	19,3	100,0	47,7	641
-- 45+ timer	26,8	19,3	11,6	42,3	100,0	59,9	726
Alle - 2008/09	52,9	21,2	10,5	15,5	100,0	35,7	3771
Alle - 2001	52,5	18,5	9,9	19,2	100,0	30,5	1279

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 5.5. Andel danskere med skæve arbejdstider og deres normale ugentlige arbejdstid. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

	Andel med skæve arbejdstider		Normal ugentlig arbejdstid
	2008/09(2001)	2008/09(2001)	2008/09(2001)
			Gns. antal timer pr. uge 38,3 (37,1)
Alle			
Skæve arbejdstider:	Sommetider	Regelmæssigt	
- arbejder om aftenen	24,9 (32,4)	19,3 (19,5)	40,8 (38,1)
- arbejder om natten	10,5 (13,2)	8,5 (8,2)	41,2 (38,5)
- arbejder om lørdagen	21,9 (26,3)	21,9 (20,4)	40,4 (38,1)
- arbejder om søndagen	20,5 (20,2)	17,6 (15,0)	40,8 (38,5)
Antal 2008/09 (2001)	3771(1278)	3771(1278)	3771(1278)

Sp.: Arbejder du om aftenen i tiden mellem 18 og 22 (mindst to timer)/natten i tiden mellem 22 og 06 (mindst to timer)/lørdagen/søndagen (mindst to timer) i nuværende arbejde (hovedbeskæftigelse)?

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

så mange opgiver, at de sommetider eller regelmæssigt arbejder om natten, nemlig 10 pct. af hver kategori.

Selvom der er et betydeligt sammenfald i dem, der sommetider eller regelmæssigt arbejder om aftenen og om natten – 90 pct. af dem, der arbejder om natten, arbejder også om aftenen i 2008/09 – og tilsvarende mellem dem, der sommetider eller regelmæssigt arbejder om lørdagen og søndagen – 93 pct. af dem, der arbejder om søndagen, arbejder også om lørdagen – tyder det på, at 24/7-samfundet allerede for 10 år siden holdt sit indtog i Danmark.

5.3. Hvor meget tid bruger danskerne på at komme til og fra arbejde?

For de fleste indebærer transporten til og fra arbejde en nødvendig omkostning ved arbejdet både i form af tid, som kunne være brugt anderledes, og udgifter til offentlig eller privat transport. Hvor store disse omkostninger er, afhænger selvsagt af afstanden og fremkommeligheden og af, hvor specialiseret ens kvalifikationer er i forhold til udbuddet af mulige arbejdspladser, og hvor man bor i forhold hertil.

Vi analyserer her transport- og arbejdstiderne på arbejds hverdage, og transporttiden refererer til den tid, man er undervejs til og fra

arbejde eksklusiv tiden brugt på evt. indkøb og på at hente/bringe børn. Hvis man således først kører sit barn i børnehave og derefter kører til arbejde, er det kun den sidste del af denne ”sammensatte” tur, vi regner med. Og tilsvarende hvis man på vejen hjem også køber ind, er det kun tiden til indkøbsstedet, der her indgår i transporttiden fra arbejde.

Sammenlignet med i 2001 er transporttiden til og fra arbejde stort set uændret med gennemsnitlig 45 min. om dagen (tabel 5.6). Godt $\frac{1}{3}$ af pendlerne har mindre end $\frac{1}{2}$ time i daglig transporttid, $\frac{1}{4}$ mellem $\frac{1}{2}$ og 1 time, hver femte 1-1½-time og hver ottende mere end 1½ time om dagen (tabel 5.6). I 2001 var billedet stort set det samme som i 2008/09.

Mod forventning er transporttiden stort set ikke længere for beskæftigede med mange timers arbejde sammenlignet med transporttiden for beskæftigede med få timers arbejde. Det betyder, at transporttiden for beskæftigede med få timers arbejde udgør en forholdsvis stor del af (brutto)arbejdstiden. For begge grupper har knap halvdelen en transporttid på under $\frac{1}{2}$ time, mens det kun gælder for omkring hver tredje med daglige arbejdstider mellem 5 og 8 timer. Der er med andre ord forholdsvis store tidsmæssige omkostninger forbundet med et korttidsarbejde, da transporten ud-

Tabel 5.6. Danskernes normal arbejdstid og transporttid til og fra arbejde. Hverdage. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

	Transporttid til og fra arbejde						
	<½	½-1	1-1½	>1½	I alt	Gns.	Gns. af arbejdstid
	Pct.					Min.	Pct.
				2008/09			
Arbejdstid hverdage							
<5 timer	45,4	25,2	16,6	12,8	100,0	41,0	34,3
5-6 timer	37,2	25,2	23,2	14,4	100,0	46,7	12,4
7-8 timer	30,8	31,9	22,9	14,4	100,0	47,9	9,9
>=9 timer	47,1	27,9	12,7	12,4	100,0	38,9	6,1
Alle	37,0	29,1	20,1	13,8	100,0	45,0	12,0
				2001			
Alle	36,4	29,9	19,2	14,5	100,0	45,2	12,5
Antal (2008/09/2001)	851/428	704/345	444/216	315/158	2314/1147	2314/1147	2314/1147

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 5.7. Danskernes transporttid til og fra arbejde og timeløn. 18-74-årige. 2008/09.

	Transporttid til og fra arbejde på en hverdag i min.					
	<½	½-1	1-1½	>1½	I alt	Antal
Timeløn						
< 200 kr.	39,7	29,3	18,6	12,4	100,0	1.440
200-299 kr.	30,4	30,6	22,0	17,0	100,0	1.480
300-399 kr.	24,2	27,3	28,0	20,6	100,0	262
>400 kr.	21,3	31,7	22,5	24,5	100,0	152
Alle	33,7	29,8	21,0	15,5	100,0	..
Antal:	1.130	1.029	673	502	..	3.335

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

gør, hvad der svarer til 1/3 af arbejdstiden mod kun 6 pct. for beskæftigede med 9 eller flere timers arbejde.

Et væsentligt argument for en lang transporttid er, at man herved kan få et job, som svarer til ens kvalifikationer og dermed giver en bedre løn. Vi finder da også i tabel 5.7, at forholdsvis få med kort transporttid har en høj timeløn og omvendt forholdsvis mange med en lang transporttid (tabel 5.7), se også Rubert *et al.* (2009), som finder en lignende sammenhæng for Frankrig. Det kan anskueliggøres ved, at 10 minutter længere daglig transporttid hænger sammen med 3 kr. højere timeløn, hvilket viser sig at gælde for både mænd og kvinder. Det svarer til, at en times længere transporttid både til og fra arbejde svarer til ca. 25 kr. mere i timen for en beskæftiget kvinde og mand med en gennemsnitligt timeløn på hhv. 190 og 245 kr.

5.4. Hvor meget mere arbejder mænd end kvinder?

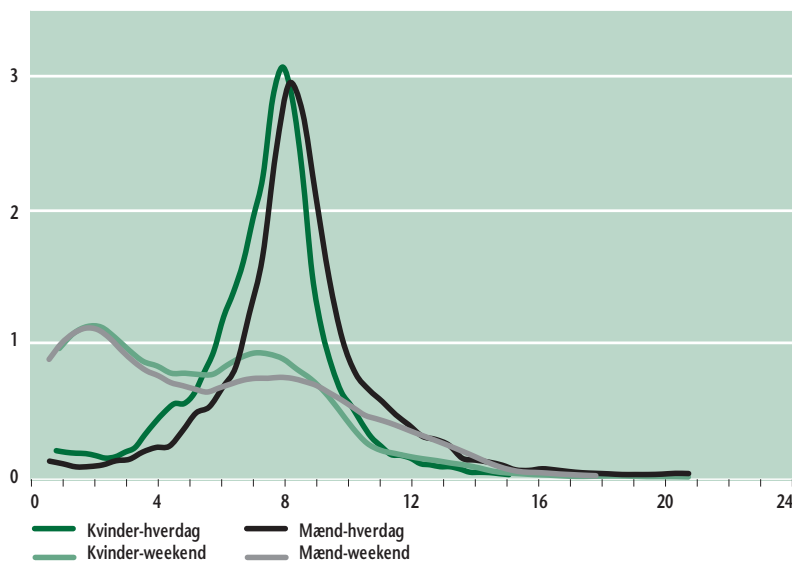
Som det fremgik af kapitel 4, har kvinder øget deres arbejdsmarkedstilknnytning og arbejdstid væsentligt gennem de seneste årtier, og forskellen i, hvor meget kvinder og mænd arbejder i dag, er derfor blevet formindsket. Ser vi bort fra de beskæftigede, der ikke har oplyst noget arbejde på undersøgelsesdagene – 25 pct. kvinder og 20 pct. mænd for hverdage og 82 pct. kvinder og 78 pct. mænd på weekenddage – er der da også et stort overlap i fordelingerne af mænd og kvinders arbejde i 2008/09, se figur 5.3. For både mænd og

kvinder er der en beskeden variation i deres arbejdstider – fordelingerne er høje og smalle – og begge fordelinger er meget symmetriske – der er forholdsvis lige mange kvinder og mænd, der arbejder mange hhv. få arbejdstimer i forhold til det normale for de to køn.

Sammenligner vi beskæftigede mænd og kvinder inklusive dem, der ikke har registreret nogen arbejdstid på interviewdagene, er der en signifikant forskel i deres arbejdstider. Mens mænd har en faktisk daglig arbejdstid på $5\frac{1}{4}$ time, er kvinders på $4\frac{1}{4}$ time på en gennemsnitlig ugedag svarende til $36\frac{1}{2}$ og 29 timer om ugen, se tabel 5.8. Forskellen på mænd og kvinders arbejdstid er altså på $7\frac{1}{2}$ time om ugen, og selvom vi tager hensyn til alders- og uddannelsesforskelle, og at mænd og kvinders arbejdsudbud påvirkes i forskelligt omfang af børn, er der stadig en forskel i mænd og kvinders ugentlige arbejdstid på $7\frac{1}{2}$ time om ugen, jf. den kontrollerede forskel mellem kønnene i tabel 5.8.

Tabel 5.8 viser også, at hver femte beskæftigede mand arbejder færre end 21 timer om ugen mod knap hver tredje kvinde, mens

Figur 5.3. Fordelingen af beskæftigede kvinder og mænds faktiske arbejdstid på hverdage og weekenddage. Timer/gns. ugedag. 2008/09.

Note: 25 pct. kvinder og 20 pct. mænd arbejder ikke på den registrerede hverdag, og 82 pct. kvinder og 78 pct. mænd arbejder ikke på den registrerede weekenddag.
Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 5.8. Beskæftigede mænd og kvinders faktiske arbejdstid. Timer/gns. ugedag. 18-74-årige. 2008/09.

	Gns. (st.afv.)	Antal timers ugentligt arbejde:						
		0-20	21-34	35-39	40-44	45-99		Antal
	Timer	Pct.						
Køn								
- mænd	5,22 (3,01)	21,7	12,2	15,8	20,4	29,9	100,0	1497
- kvinder	4,16 (2,79)	30,6	19,6	19,2	15,6	15,0	100,0	1402
Forskel								
- ukontrolleret	-1,062*** (0,11)	..	..	..	..	..		2899
- kontrolleret ¹	-0,974*** (0,11)	..	..	..	..	..		2899

¹Kontrolleret for civilstand, antal børn, uddannelse og alder.

*** $p < 0,001$.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

hver femte mand og hver syvende kvinde arbejder 40-44 timer om ugen, og knap hver tredje mand og hver syvende kvinde arbejder 45 eller flere timer om ugen.

Der er også forskelle i enlige hhv. gifte/samboende mænd og kvinders arbejdstid. Enlige mænds faktiske arbejdstid er således på 5½ time mod 4¼ time for enlige kvinder, og tilsvarende er gifte/samboende mænd og kvinders faktiske arbejdstider på 5¼ time og 4 timer (tabel 5.9). Sammenligner vi derimod enlige mænd med gifte/samboende mænd og enlige kvinder med gifte/samboende kvinder, er der ikke nogen signifikante forskelle for hverken mænd eller kvinder. Det hører dog med til billedet her, at begge grupper er meget sammensatte med både unge og gamle enlige, gifte/samboende med og uden børn osv.

5.5. Arbejder unge mere end ældre, og uddannede mere end ikke-uddannede?

Som vi så det i kapitel 4, er der sket en væsentlig forskydning i, hvem der laver arbejdet i samfundet. For både unge under 25 år og ældre over 59 år er indsatsen således næsten halveret siden midten af 1960'erne (tabel 4.4), dels som følge af længere uddannelser og dermed senere entre på arbejdsmarkedet, dels i kraft af tidligere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Til gengæld har vi også set, at de yngste kohorter forøger deres arbejde væsentlig mere, når de går fra

Tabel 5.9. Beskæftigede mænd og kvinders faktiske daglige arbejdstid og deres civilstand. Timer/gns. ugedag. 18-74-årige. 2008/09.

	Gns. (st.afv.)	Ikke-kontrol- leret (st.fejl)	Kontrolleret¹ (st.fejl)	Antal timers ugentligt arbejde					Antal
				0-20	21-34	35-39	40-44	45-99	
		Timer			Pct.				
Mænd									
- enlig	5,32 (2,96)	..	..	21,8	12,3	16,4	19,1	30,4	349
- par	5,18 (3,03)	-0,137 (0,18)	-0,144 (0,21)	21,7	12,1	15,6	20,9	29,7	1148
Kvinder									
- enlig	4,27 ^a (2,80)	..	..	29,5	15,0	23,1	17,5	14,9	1102
- par	4,12 ^a (2,78)	-0,155 (0,17)	-0,121 (0,18)	31,1	21,2	17,7	15,0	15,0	300

¹ Kontrolleret for antal børn, uddannelse og alder.

+ $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

^a signifikant forskel ift. tilsvarende mænd på 0,001-niveau.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

20'erne til 30'erne, sammenlignet med ældre kohorter (figur 4.4).

Tabel 5.10 tegner et billede for 2008/09, hvoraf det fremgår, at der ikke er nogen væsentlig forskel mellem 18-29- og 30-45-åriges arbejdstid, hverken for mænd eller kvinder. Det samme gælder for 46-64-årige mænd og kvinder, hvis arbejdstid heller ikke er signifikant forskelligt fra tilsvarende 18-29-årige. Kun for over 64-årige mænd er der tale om væsentlig kortere arbejdstid end for de øvrige aldersgrupper, idet sådanne mænd arbejder 1¾ time kortere tid, end det er tilfældet for unge under 30 år.

Fordelingerne efter arbejdstider er heller ikke væsentlig forskellige aldersgrupperne imellem for mænd og kvinder. Omkring 20 pct. af beskæftigede mænd i alle aldersgrupperne arbejder 20 timer eller mindre om ugen mod ca. 30 pct. for kvinderne i de samme aldersgrupper. Omvendt arbejder omkring 30 pct. af mændene 45 eller flere timer om ugen mod ca. 15 pct. af kvinderne i aldersgrupperne 18-29 år og 46-64 år, mens det kun gælder for 12 pct. af kvinderne i alderen 30-45 år. Det sidste skyldes bl.a., at der er mange familier med børn i denne aldersgruppe, og at dette formindsker kvinders arbejdsudbud, se kapitel 10.

Det overraskende er imidlertid, at alder tilsyneladende ikke i nævneværdig grad påvirker beskæftigedes mænd og kvinders arbejdstid, før de når pensionsalderen.

Hvad angår uddannelsesbaggrund, spiller den tilsyneladende ingen rolle for mænds faktiske arbejdstid, så længe vi ser på gen-

Tabel 5.10. Beskæftigede mænd og kvinders faktiske arbejdstid efter alder. Timer/gns. ugedag. 2008/09.

	Forskel ift. 18-29-årige			Antal timers ugentligt arbejde					
	Gns. (st.afv.)	Ikke-kontrolleret	Kontrolleret ¹	0-20	21-34	35-39	40-44	45-99	Antal
	Timer			Pct.					
Mænd									
- 18-29 år	5,28 (3,06)	..	..	22,0	13,3	14,1	21,6	29,0	177
- 30-45 år	5,33 (2,97)	0,051 (0,23)	0,046 (0,26)	20,6	11,1	15,7	20,9	31,7	575
- 46-64 år	5,16 (3,02)	-0,120 (0,23)	-0,032 (0,25)	21,6	12,7	16,7	20,0	29,0	705
- 65-74 år	3,59 (2,96)	-1,687** (0,56)	-1,569** (0,58)	46,6	14,8	15,6	9,0	14,0	36
Kvinder ²									
- 18-29 år	4,35 (2,95)	..	..	29,6	12,8	21,5	20,7	15,4	128
- 30-45 år	4,05 (2,73)	-0,296 (0,24)	-0,138 (0,26)	31,4	21,3	18,2	16,9	12,2	604
- 46-64 år	4,26 (2,79)	-0,087 (0,24)	-0,084 (0,24)	29,3	19,8	19,9	12,8	18,2	660

¹ Kontrolleret for civilstand, antal børn og uddannelse.

² Beskæftigede kvinder 65 år eller derover indgår ikke pga. få observationer.

+ $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Note: Data er afgrænset til 0-99 timers arbejde om ugen: 5 mænd angiver at arbejde mere end 100 timer om ugen.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

nemsnittet, som ligger mellem 5 timer og 5½ time på en gennemsnitlig ugedag (tabel 5.11). Fordelingerne på arbejdstid er dog ikke helt ens grupperne imellem. Der er således forholdsvis mange mænd udelukkende med grundskolebaggrund og en mellemlang videregående uddannelse, der arbejder færre end 21 timer, i hvert fald på de dage, der er indhentet oplysninger for, se kapitel 3. Til gengæld er der relativt få med grundskolebaggrund, der har et langt deltidsjob (21-34 timer), og tilsvarende er der få med en kort videregående uddannelse, der har en faktisk ”normal” arbejdstid på mellem 35 og 39 timer om ugen.

Blandt kvinder skiller dem med enten en erhvervsfaglig eller en lang videregående uddannelse sig ud arbejdsmæssigt fra andre kvinder. De to grupper arbejder omkring ½ time mere om dagen svarende til 3 timer om ugen, og hvis vi tager hensyn til forskelle i civilstand, antallet af børn og kvindernes alder grupperne imellem, skiller kvinder med en lang videregående uddannelse sig endnu mere ud fra de andre kvinder ved at arbejde knap 3¾ time mere om ugen. Mere end hver femte kvinde med en lang videregående uddannelse arbejder da også mere end 44 timer om ugen mod 10-

15 pct. for de øvrige uddannelsesgrupper. Vi ser også, at der er forholdsvis mange kvinder – mere end hver tredje – med en mellem-lang videregående uddannelse, der arbejder færre end 21 timer om ugen.

Figur 5.4 viser et interessant billede af udviklingen i arbejdstiden på en gennemsnitlig ugedag for mænd og kvinder med forskellige stillinger på arbejdsmarkedet. Går vi således tilbage til 1964, arbejdede både selvstændige og faglærte arbejdere væsentlig mere end ikke-faglærte arbejdere og funktionærer. I 1975 var forskellen mellem nævnte lønmodtagergrupper blevet væsentlig reduceret, og i 1987 arbejdede funktionærer mere end både faglærte og ikke-faglærte arbejdere. I 2001 var funktionærer og faglærte arbejderes arbejdstid steget lidt, mens ikke-faglærte arbejderes arbejdstid var faldet, og for sidstnævnte fortsatte arbejdstiden med at falde frem til 2008/09, mens faglærte arbejdere og funktionærers arbejde nærmede sig hinandens.

Der er med andre ord sket en dramatisk ændring på det danske arbejdsmarked i løbet af de seneste 45 år fra en situation, hvor

Tabel 5.11. Beskæftigede mænd og kvinders faktiske arbejdstid efter uddannelse. Timer/gns. ugedag. 2008/09.

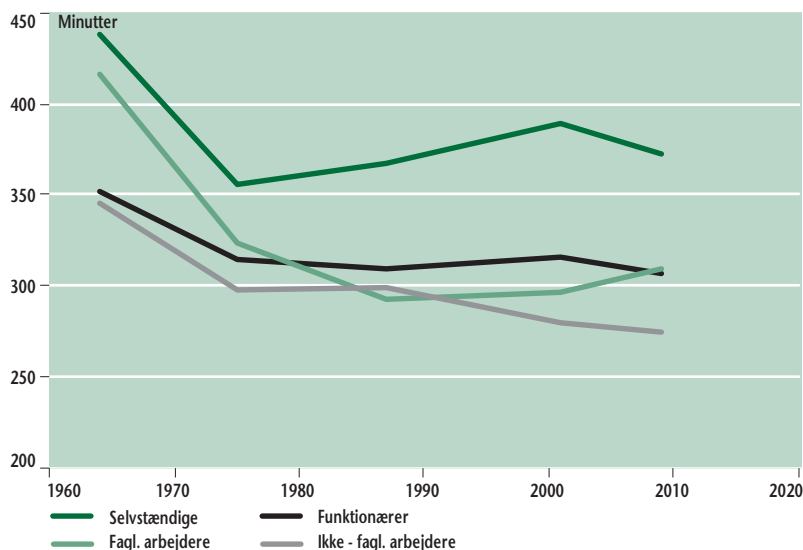
	Gns. (st.afv.)	Forskel ift. grundskole		Antal timers normalt ugentligt arbejde					Antal
		Ikke-kontrolleret	Kontrolleret ¹	0-20	21-34	35-39	40-44	45-99	
		Timer		Pct.					
Mænd									
- grundskole	5,24 (3,18)	..	..	25,9	9,0	12,6	20,7	31,7	239
- erhvervsfaglig	5,31 (3,01)	0,066 (0,21)	0,109 (0,21)	19,8	11,9	16,9	21,6	29,8	691
- kort vid. gående	5,10 (2,83)	-0,146 (0,36)	-0,115 (0,37)	19,0	19,5	9,0	23,4	29,1	88
- ml .vid. gående	4,86 (2,95)	-0,417 (0,28)	-0,329 (0,28)	25,1	13,8	17,6	16,6	26,9	231
- lang vid. gående	5,31 (2,91)	0,061 (0,27)	0,109 (0,27)	20,4	12,6	17,6	18,9	30,5	248
Kvinder									
- grundskole	3,94 (2,68)	..	..	31,8	19,9	17,4	16,5	14,4	184
- erhvervsfaglig	4,40 (2,76)	0,459* (0,22)	0,522* (0,23)	27,6	18,6	19,7	17,6	16,5	411
- kort vid. gående	4,25 (2,67)	0,303 (0,27)	0,374 (0,28)	26,8	25,8	21,0	15,3	11,1	183
- ml. vid. gående	3,84 (2,80)	-0,108 (0,23)	-0,252 (0,23)	35,5	19,9	19,1	13,0	12,5	454
- lang vid. gående	4,50 (3,02)	0,560* (0,28)	0,633* (0,28)	29,7	14,1	18,4	15,9	21,8	170

¹Kontrolleret for civilstand, børn og alder.

* $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Figur 5.4. Udviklingen i den daglige arbejdstid for mænd og kvinder efter stilling. 1964, 1975, 1987, 2001 og 2009. 18-74-årige.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

faglærte arbejdere var dem, der arbejdede mest, og ikke-faglærte og funktionærer mindst, til i dag, hvor det er funktionærer – og faglærte arbejdere – der arbejder mere end ikke-faglærte arbejdere. For selvstændige har arbejdstiden hele tiden været længere end for lønmodtagere.

5.6. Sammenfatning

Vi har set, at der har været en beskeden stigning i beskæftigedes normale arbejdstid i perioden 2001-2008/09, nemlig fra 37 til 38 timer om ugen, eller fra 38 til 39 timer hvis vi lægger tiden brugt på bijob til. Ændringen i arbejdstidens længde skyldes, at der i 2008/09 var væsentlig flere, der arbejdede mere end 37 timer, nemlig $\frac{1}{3}$ – halvdelen heraf arbejdede mere end 44 timer – mod kun $\frac{1}{5}$ i 2001.

Hvis vi i stedet for den normale ugentlige arbejdstid ser på den faktiske arbejdstid, sådan som deltagerne i vores undersøgelser oplyser den for to tilfældigt udvalgte dage, er billedet et andet. Så har der i stedet været et fald i – den faktiske – arbejdstid på ca. 5 kvarter om ugen i perioden, nemlig fra $34\frac{1}{2}$ time i 2001 til $33\frac{3}{4}$ time i

2008/09. Forskellen mellem normal og faktisk arbejdstid, som kan tilskrives sygedage, fridage, feriedage, faktiske møde- og gå hjemtidspunkter mv., er med andre ord betydelig og særlig udbredt blandt beskæftigede, som angiver lange normale ugentlige arbejdstider. Deres faktiske arbejdstid er væsentlig kortere end den oplyste normale ugentlige arbejdstid.

Siden 2001 er der ikke sket nogen nævneværdige ændringer i udbredelsen af faste arbejdstider. Mere end halvdelen af alle beskæftigede har stadig faste tider for, hvornår de skal møde og har fri. For de resterende er det oven i købet blevet mindre udbredt, at de selv kan tilrettelægge arbejdstiden sammenlignet med at have flekstid og varieret arbejdstid efter aftale. Muligheden for at arbejde hjemme er dog steget betydeligt, nemlig fra 31 til 36 pct. Det er især beskæftigede med lange arbejdstider, der ikke har faste arbejdstider men mulighed for selv at tilrettelægge deres arbejdstid og arbejde hjemme.

Ser vi på beskæftigede med skæve arbejdstider, er der heller ikke blevet flere af dem i løbet af de sidste 10 år. Faktisk er der blevet færre, der sommetider arbejder om aftenen og/eller om natten, mens antallet, der regelmæssigt arbejder på disse tidspunkter, er uændret. Og ser vi på arbejde i weekenden, er der også sket et fald i andelen, der sommetider arbejder om lørdagen, mens andelen, der regelmæssigt gør det, er steget. For søndagen gælder, at andelen, der sommetider arbejder der, er uændret, mens flere regelmæssigt gør det.

Når det gælder transporten til og fra arbejdet på hverdage, har den stort set været uændret siden 2001 med gennemsnitlig 45 min. om dagen. Mod forventning er transporttiden ikke længere for beskæftigede med mange timers arbejde sammenlignet med transporttiden for beskæftigede med få timers arbejde. Det betyder, at transporttiden for beskæftigede med få timers arbejde udgør en forholdsvis stor del af (brutto)arbejdstiden.

Sammenligner vi beskæftigede mænd og kvinder inklusive dem, der ikke har registreret nogen arbejdstid på interviewdagene, er der signifikant forskel i deres arbejdstider: Mænd har en faktisk daglig arbejdstid på 5¼ time, og kvinder en på 4¼ time på en gennemsnitlig ugedag svarende til 36½ og 29 timer om ugen. Og denne forskel gælder også, selvom vi tager hensyn til alders- og uddannelsesforskelle, og til at mænd og kvinders arbejdsudbud påvirkes i forskelligt omfang af børn.

Hvad angår beskæftigedes alder, er det kun over 64-årige mænd, der arbejdsmæssigt skiller sig ud fra andre aldersgrupper, nemlig ved at arbejde $1\frac{3}{4}$ time kortere tid om dagen. Tilsvarende er der heller ikke stor forskel i, hvor meget mænd med forskellig uddannelsesbaggrund arbejder. For kvinder er arbejdstiden imidlertid længere, hvis de har en erhvervsfaglig eller lang videregående uddannelse. I så fald arbejder de godt $\frac{1}{2}$ time mere end andre kvinder.

Endelig har vi vist, at der er sket en markant ændring på det danske arbejdsmarked i løbet af de seneste 45 år fra en situation, hvor faglærte arbejdere var dem, der arbejdede mest, og ikke-faglærte og funktionærer mindst, til i dag, hvor funktionærer – og faglærte arbejdere – arbejder mere end ikke-faglærte arbejdere. For selvstændige har arbejdstiden hele tiden været længere end for lønmodtagere.

6. Danskernes husholdningsarbejde

En væsentlig del af ligestillingsdebatten har handlet om arbejdsdelingen i familien: Hvem laver hvad, og hvor meget tid bruges der på det? Det handler både om arbejdet på arbejdsmarkedet og i hjemmet og sammenhængen mellem arbejdet de to steder. Som det er fremgået af forrige kapitel – og af kapitel 4 – bruger kvinder mere tid på arbejdsmarkedet end tidligere, mens mænds arbejdstid ikke har ændret sig i samme omfang. Samtidig har mænd øget deres arbejde i hjemmet mere, end kvinder har formindsket deres. Selvom den samlede arbejdsmængde for mænd og kvinder – gennemsnitlig set – derfor ikke er særlig forskellig fra hinanden i dag, er det et vigtigt spørgsmål, hvem der laver hvad, da husholdningsarbejde ofte betragtes som en hæmsko for at få et godt arbejde og gøre karriere på arbejdsmarkedet.

For at belyse dette spørgsmål er det nødvendigt at foretage en afgrænsning af, hvad vi mener med husholdningsarbejde. I kapitel 4 om udviklingen i husholdningsarbejdet var vi nødsaget til at bruge den samme definition for hele perioden 1964-2009. Det indebar bl.a., at vi ikke dér inkluderede alle de aktiviteter, som sædvanligvis betragtes som husholdningsarbejde. Ifølge EUROSTAT (2000) omfatter husholdningsarbejde således indkøb, husligt arbejde, gør det selv-arbejde og børneomsorg. Den sidste aktivitet omfattede i kapitel 4 ikke det at hente og bringe børn, hvorfor husholdningsarbejdet i småbørnsfamilier var undervurderet. Det var også først med tidsanvendelsesundersøgelsen i 2008/09, at der blev indsamlet oplysninger for hele året, hvilket giver forskelle i udbredelsen af forskellige husholdningsaktiviteter. Der kan også være andre forhold, der gør, at husholdningsarbejdet ikke er helt sammenligneligt, idet undersøgelsesdesign også på andre måder har ændret sig over de seneste 45 år, se kapitel 3.

6.1. Forskelle i kvinder og mænds husholdningsarbejde

Vi ved, at mænd laver mere husholdningsarbejde end tidligere, og at kvinder laver mindre, uden at der af den grund er blevet tale om, at de to køn laver lige meget af den slags arbejde. Hvor kvinder i dag bruger 3 timer og 22 min. på indkøb, husligt arbejde, gør det selv-arbejde og omsorg på en gennemsnitlig ugedag, er mænds bidrag på 2 timer og 24 min. (tabel 6.1). I 2001 var de tilsvarende timetal på 3 timer og 38 min hhv. 2 timer og 29 min. for de to køn, hvilket ikke er en signifikant forskel for hverken kvinder eller mænd i forhold til i 2008/09. Det betyder, at mænds andel af det samlede husholdningsarbejde er steget fra 41 til 42 pct. i løbet af knap 10 år.

Hvis vi tager hensyn til, at der er flere enlige kvinder end mænd, og at antallet af hjemmeboende børn, uddannelsen og alderen er forskellig mellem de to køn, formindskes forskellen i husholdningsarbejdet. Forskellen i mænd og kvinders husholdningsarbejde bliver så på 50 min. om dagen mod den umiddelbare forskel på 58 min.

Forskellen i mænd og kvinders husholdningsarbejde kan også illustreres ved, at hvor 43 pct. af alle kvinder bruger mere end 3½ time om dagen på dette arbejde, gælder det kun for 26 pct. af alle mænd. Og omvendt er det kun 24 pct. af alle kvinder, der bruger mindre end 1½ time om dagen mod 42 pct. af alle mænd, når vi ser på en gennemsnitlig ugedag (tabel 6.1).

Ser vi bort fra mænd og kvinder, som ikke rapporterede noget husholdningsarbejde på de to dage, som der blev refereret til – hvad enten det var, fordi de slet ikke laver husholdningsarbejde eller bare

Tabel 6.1. Mænd og kvinders husholdningsarbejde. 18-74-årige. 2008/09.

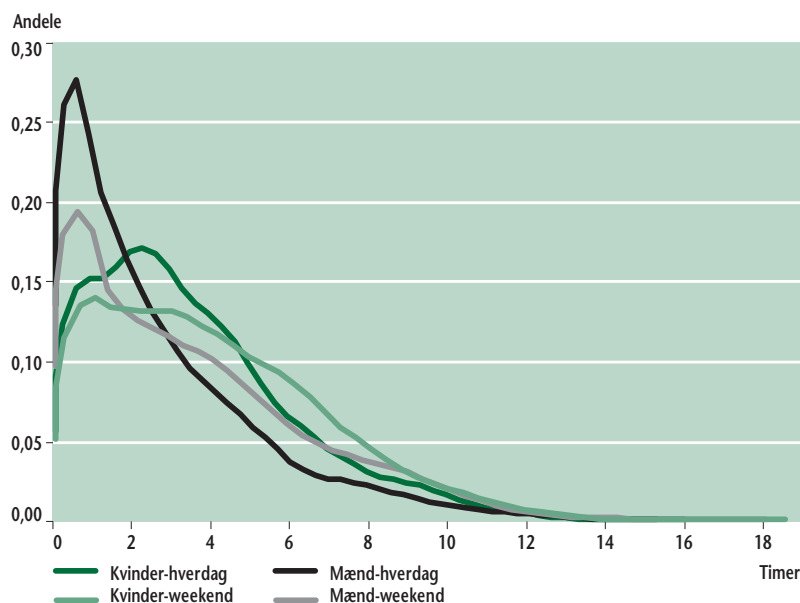
	Gns. (st.afv.)	Forskel ift. enlig		Antal timers husholdningsarbejde				
		Ikke-kontrolleret	Kontrolleret ¹	<1,5 timer	1,5-2,5 timer	2,5-3,5 timer	>3,5 timer	Antal
		Timer pr. gns. ugedag		Pct.				
Køn				33,1	17,5	14,5	34,9	4.291
- mænd	02:24 (02:18)			42,2	19,3	12,3	26,2	2.086
- kvinder	03:22 (02:30)	0,974***	0,835***	24,4	15,8	16,5	43,3	2.205
		(0,00)	(0,00)					

¹Kontrolleret for civilstand, antal børn, uddannelse og alder.

+ $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Figur 6.1. Fordelingen af husholdningsarbejde for kvinder og mænd.
18-74-årige. 2008/09.

Note: 17,2 % og 15,4 % af alle mænd har intet husholdningsarbejde på en hverdag hhv. en weekenddag mod 7,2 % og 7,4 % for kvinder.
Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

ikke gjorde det på de pågældende dage – og skelner mellem hverdage og weekenddage, er det kun på førstnævnte dage, at vi finder en forskel i de to køns husholdningsarbejde. Der er således tale om en markant større indsats i hjemmet for kvinder sammenlignet med mænd på en hverdag, samtidig med at forskellene i kvindernes indsats er større end i mændenes – kvindernes kurver er fladere end mændenes i figur 6.1. I weekenden er der kun små forskelle i mænd og kvinders husholdningsarbejde, men igen sådan at der er større variation i kvindernes end i mændenes indsats i weekenden.

Som det fremgik af tabel 4.11, er der forskelle i mænd og kvinders husholdningsarbejde, afhængig af om de er enlige eller en del af et parforhold. Både gifte/samboende mænd og kvinder bruger således 1 time mere på husholdningsarbejde sammenlignet med tilsvarende enlige (tabel 6.2). For mænd mere end halveres denne forskel, når der tages hensyn til, at enlige mænd ikke har lige så

Tabel 6.2. Mænd og kvinders husholdningsarbejde og deres civilstand.
18-74-årige. 2008/09.

		Forskel ift. enlig		Forskel ift. mænd		Antal timers husholdningsarbejde				
	Gns. (st. afv.)	Ikke-kontrolleret	Kontrol- leret ¹	Ikke-kontrolleret	Kontrol- leret ¹	<1,5	1,5- 2,5	2,5- 3,5	>3,5	Antal
	Timer pr. gns. ugedag					Pct.				
Mænd										
- enlig	1:53 (1:95)					53,7	18,8	9,6	17,9	560
- par	2:55 (2:20)	1,031***	0,332***			30,3	19,8	15,1	34,8	1.526
		(0,00)	(0,00)							
Kvinder										
- enlig	2:56 (2:20)			0,938***	0,976***	32,3	16,2	15,7	35,8	593
				(0,10)	(0,10)					
- par	3:51 (2:30)	0,931***	0,526***	1,047***	0,641***	15,6	15,2	17,5	51,7	1.612
		(0,00)	(0,00)	(0,09)	(0,08)					

¹Kontrolleret for antal børn, uddannelse og alder.

* $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

mange hjemmeboende børn, samme uddannelse eller alder, som gifte/samboende mænd, og for kvinder betyder denne ”korrektion”, at forskellen mellem enlige og gifte/samboende reduceres med lidt mindre end halvdelen.

Sammenligner vi enlige mænd med enlige kvinder, ser vi, at forskellen i husholdningsarbejdet er 1 time om dagen, mens forskellen er lidt større, hvis vi sammenligner gifte/samboende mænd med tilsvarende kvinder. For mænd og kvinder i par bliver denne forskel mindre, når vi tager hensyn til forskelle i uddannelse og deres alder. At forskellene i mænd og kvinders husholdningsarbejde ikke er større, når vi sammenligner enlige med par, viser, at civilstand ikke så meget har indflydelse på fordelingen som på omfanget af husholdningsarbejdet, som er væsentlig større for par end for enlige. Hver anden gifte/samboende kvinde bruger således mere end 3½ time om dagen på husholdningsarbejde mod kun hver tredje enlige kvinde, og for gifte/samboende mænd er det hver tredje mod hver sjette enlige mand, der bruger så lang tid på det daglige husholdningsarbejde.

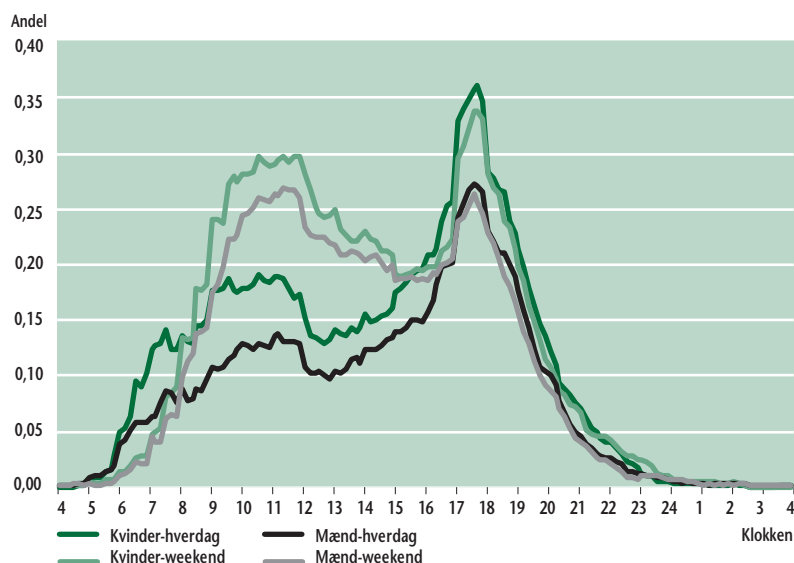
6.2. Hvornår foregår husholdningsarbejdet, og hvad består det i?

Som forventeligt udføres husholdningsarbejde på en hverdag især sidst på eftermiddagen og først på aftenen, og det gælder, hvad enten det er mænd eller kvinder, der står for det. $\frac{1}{3}$ af alle kvinder i alderen 18-74 år er således i gang med noget husligt mellem kl. 17 og 18 mod hver fjerde mand (figur 6.2). Sidst på formiddagen er knap hver femte kvinde og lidt mere end hver tiende mand engageret i husholdningsarbejde, selvom det er en hverdag, hvor fridage o. lign. jo også indgår.

I weekenden er både flere kvinder og mænd i gang med husholdningsarbejde om formiddagen, mens der sidst på dagen kun er mindre forskelle sammenlignet med på hverdage. Det betyder, at husholdningsarbejdet i weekenden ikke overraskende er mere jævnt fordelt over døgnets timer end på hverdage for både kvinder og mænd.

Som det tidligere er vist, se fx J. Bonke (2002), laver kvinder og mænd ikke det samme i hjemmet, da der er tale om en ”kønsarbejdsdeling”, hvor kvinder mere tager sig af nogle opgaver og mænd

Figur 6.2. Mænd og kvinders husholdningsarbejde i løbet af en hverdag hhv. weekenddag. 18-74-årige. 2008/09.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

af andre. Gennemgående er det sådan, at kvinder tager sig af de mere rutineprægede og tidsbundne opgaver, mens mænd er mere aktive med opgaver, der ikke nødvendigvis skal gøres på bestemte tider af dagen og ugen. Selvom der er usikkerheder forbundet med opgørelser af tiden brugt på specifikke aktiviteter, og sammenligninger over tid kan være problematiske, tegner der sig ikke desto mindre følgende billede.

Hvad angår indkøb, gøres de oftere af kvinder end af mænd, og tiden, der bliver brugt på disse indkøb, er også lidt længere for kvinder end for mænd (tabel 6.3). Mere end halvdelen (54 %) af alle kvinder i alderen 18-74 år har således været på indkøb på mindst én af de to dage, der er oplysninger for, mod knap hver anden mand (42 %). Disse shoppende kvinder og mænd bruger ca. 3 kvarter på det formål på en gennemsnitlig ugedag. Hertil kommer besøg på offentligt eller privat kontor mv., som 20 hhv. 25 pct. af alle mænd og kvinder har været på, og hvor de har brugt omkring ½ time. hhv. 37 og 31 min. Sammenlignet med i 2001 er der ingen ændring i, hvor mange kvinder og mænd der har været på indkøb. Tiden brugt på indkøb er dog aftaget med ca. 1 kvarter for både kvinder og mænd på en gennemsnitlig ugedag frem til 2008/09.

For husligt arbejde – madlavning, oprydning, opvask, vask og rengøring – er væsentlig flere kvinder end mænd aktive, og kvinder udfører også flere af disse rutineprægede opgaver end mænd. Næsten alle kvinder (93 %) udfører således husholdningsarbejde i løbet af de to dage, de giver oplysninger for, hvorimod det kun gælder for 82 pct. af alle mænd, og hvor aktive kvinder bruger 1¾ time på husligt arbejde, bliver det kun til knap 1¼ time for aktive mænd på en gennemsnitlig ugedag. Og kigger vi på de enkelte huslige aktiviteter, er billedet endnu mere skævt, idet 69 pct. af alle mænd laver mad, 49 pct. vasker op og/eller rydder af, 21 pct. gør rent, og 7 pct. vasker tøj. Til sammenligning er 88, 49, 44 og 32 pct. af kvinderne aktive med nævnte huslige aktiviteter, når vi kigger på to udvalgte ugedage. For både mænd og kvinder er der flere aktive med madlavning i forhold til i 2001, mens der er færre kvinder og flere mænd, der i dag vasker op og rydder op efter maden. Rengøring er derimod faldet for både kvinder og mænd, og det samme gælder det at vaske tøj, som færre gør på en tilfældig dag i dag sammenlignet med for 10 år siden. Hvorvidt det sidste skyldes mere effektive maskiner eller købt hushjælp, eller om der

Tabel 6.3. Husholdningsarbejde opdelt på aktiviteter. Mænd og kvinder.
18-74-årige. 2001 og 2008/09. Tid pr. gns. ugedag.

	2001				2008/09			
	Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder	
	Andel aktive	Timer:min. for aktive	Andel aktive	Timer:min. for aktive	Andel aktive	Timer:min. for aktive	Andel aktive	Timer:min. for aktive
Indkøb	48	1:14	56	1:16	48	0:56	58	1:02
-Indkøb/ærinder	47	1:06	55	1:13	42	0:46	54	0:52
-Besøg off. kontor o.l.	7	0:39	5	0:40	20	0:37	25	0:31
Husligt arbejde	82	1:21	93	2:17	82	1:10	93	1:47
-Madlavning	59	0:38	79	0:54	69	0:38	88	0:49
-Opvask/afrydning	35	0:21	55	0:27	49	0:18	49	0:22
-Rengøring	31	0:45	57	0:50	21	0:46	44	0:55
-Vask	12	0:32	46	0:46	7	0:25	32	0:29
Gør det selv	30	1:55	15	1:19	54	1:46	43	1:26
- Andet praktisk arbejde	22	1:46	9	1:10	29	1:30	27	1:07
- Havearbejde	12	1:38	7	1:20	25	1:26	21	1:23
Omsorg	25	1:09	32	1:49	24	1:40	28	1:58
-Bringe/hente børn	8	0:49	12	0:56	7	0:28	9	0:32
-Børneomsorg	19	1:03	27	1:32	16	1:19	20	1:47
-Familieomsorg	5	0:42	5	0:28	10	1:35	10	1:29
Alle aktiviteter	90	2:49	97	3:47	92	2:46	98	3:28
Forældre								
Omsorg	60	1:10	74	1:59	49	1:49	56	1:55
-Bringe/hente børn	23	0:48	32	0:56	20	0:25	25	0:31
- Børneomsorg	53	1:01	70	1:33	39	1:20	47	1:37
-Familieomsorg	5	0:27	6	0:24	15	1:55	14	1:22
Antal		879		1.004		991		1.044

Note: For begge år indgår kun forårs- og efterårsinterview, men der er kun lille forskel i tallene for 2008/09 ift. dem for hele 2008/09.

Kilde: 2001: Bonke (2002) og 2008/09: DTUC.

vaskes mindre og er mindre rent i danske hjem, skal ikke belyses nærmere her.

Ikke kun andelen af kvinder, der laver forskellige huslige aktiviteter, er gennemgående større end mænds, også tiden brugt på aktiviteterne er større for kvinder end for mænd. Når mænd laver mad, bruger de således 38 min., mens kvinder bruger 49 min. på en gennemsnitlig ugedag. Tilsvarende er der forskel i kvinder og mænds tid anvendt på opvask/afrydning, selvom den er beskeden. Der bruges også næsten den samme tid på vask af tøj – 25-29 min. – mens kvinder, der gør rent, bruger 55 min. og tilsvarende mænd

46 min. på en gennemsnitlig ugedag. Sammenlignet med i 2001 er der ikke de store forskelle i den tid, aktive mænd og kvinder bruger på forskellige huslige aktiviteter, når vi ser bort fra tøjvask, som både mænd og kvinder brugte mere tid på i 2001.

Der er i dag væsentlig flere, der bruger tid på gør det selv-arbejde end i 2001. Mere end halvdelen (54 %) af alle mænd er således aktive med forskellige praktiske ting eller havearbejde mod 43 pct. af alle kvinder, mens det kun gjaldt for 30 pct. af mændene og 15 pct. af kvinderne i 2001. Der er derimod ikke sket nogen væsentlig ændring i den tid, disse aktive mænd og kvinder bruger på gør det selv-arbejde i perioden.

Endelig indgår børneomsorg i den internationale afgrænsning af husholdningsarbejdet, og vi ser også her, at der har været ændringer i tiden brugt på denne aktivitet i løbet af det seneste tiår. Disse ændringer kan dog både tilskrives ændringer i andelen af børnefamilier med børn i forskellige aldre og forskelligt antal, og da spørgsmålet om forældres børneomsorg er nærmere behandlet i J. Bonke (2009a), vil det ikke blive gjort her. Hvad angår omsorg over for familiemedlemmer uden for husstanden, kan det dog nævnes, at flere både kvinder og mænd i dag er aktive, og at disse aktive bruger væsentlig mere tid, end tilsvarende kvinder og mænd gjorde i 2001. For både familie- og børneomsorg gælder, at det her er medtaget, fordi det giver et sammenligneligt billede med andre undersøgelser på området, og for at få husholdningernes aktiviteter til at stemme til 24 timer om dagen.

6.3. Forhold af betydning for husholdningsarbejdets omfang og fordeling mellem kvinder og mænd

Som vi netop har vist, er der fortsat forskelle i den tid, mænd og kvinder bruger på husholdningsarbejde. For samtlige kvinder og mænd, gifte som ugifte, er forskellen på 58 min. om dagen, og hvis vi alene ser på par, er forskellen på 56 min., svarende til at gifte/samboende kvinder bruger 31 pct. mere tid på husholdningsarbejdet sammenlignet med tilsvarende mænd.

Der er således ingen tvivl om, at kønnet stadig har betydning for, hvor meget tid man bruger på husholdningsarbejde. Hvorvidt denne forskel er udtryk for forskellige præferencer for at udføre husholdningsarbejde, ønsket om arbejdsdeling mellem kønnene i

forhold til arbejdsmarkedet og hjemmet eller praktisering af traditionelle kønsroller i parfamilier, skal ikke diskuteres her. Vi ved imidlertid, at husholdningsarbejdets omfang også er bestemt af ens arbejdstid på arbejdsmarkedet, om man er gift/samboende, har børn og deres og forældrenes alder, og at disse forhold igen har forskellig indflydelse på husholdningsarbejdet, afhængig af om man er mand eller kvinde, se fx J. Bonke (1995) for en nærmere belysning heraf.

Inddrager vi nævnte forhold i en analyse sammen med kønnet, altså den isolerede virkning af, om man er kvinde eller mand, finder vi, at man på den måde kan forklare en stadig mindre del af variationen i husholdningsarbejdet over de seneste 45 år (tabel 6.4). Fra en forklaring af variationen på 0,56 (qui²) i 1964 falder forklaringen markant frem til 1975 (0,37) og igen til 1987 (0,27), hvorefter den stabiliserer sig på dette niveau. Den vigtigste grund til, at vi kan forklare en stadig mindre del af variationen, er, at kønnet betyder mindre, end det har gjort for forskellene i husholdningsarbejdets omfang. I 1964 var forskellen i kvinder og mænds husholdningsar-

Tabel 6.4. Sammenhængen mellem husholdningsarbejde – antal min./dag – og forskellige socioøkonomiske forhold. 18-74-årige. 1964, 1975, 1987, 2001 og 2009.

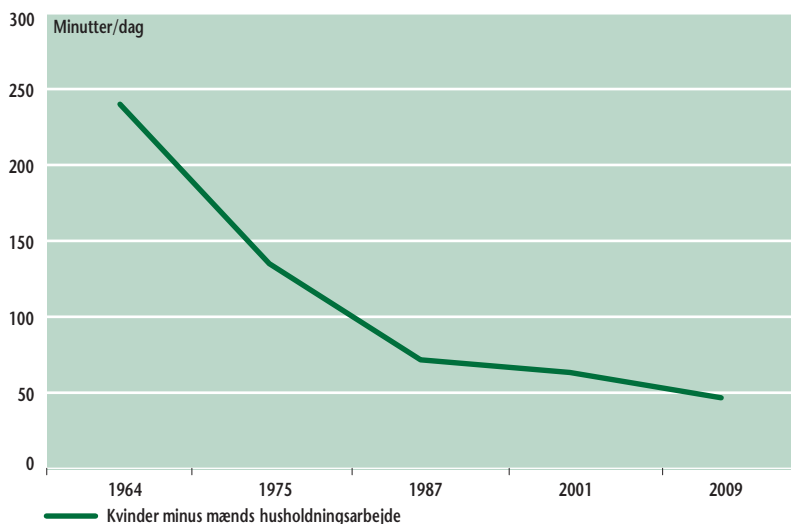
(Ref. gruppe)	Husholdningsarbejde ¹				
	1964	1975	1987	2001	2009
	Regressions-koefficienter				
Køn (mand)	240,4***	134,5***	72,49***	63,37***	46,39***
Arbejdstimer	0,173***	-0,061*	-0,150***	-0,219***	-0,181***
Køn* arbejdstimer	-0,259***	-0,099***	-0,044*	-0,058	-0,043
Alder	0,131	0,506**	0,458**	1,716***	1,451***
Yngste barn <7 år (ingen børn)	62,24***	40,48***	73,28***	79,25***	109,0***
Yngste barn 7-17 år (ingen børn)	28,88***	45,03***	39,26***	34,07**	48,60***
Par (enlig)	48,06***	43,34***	23,57***	18,26+	35,06***
Konstant	-142,7***	-132,6***	4,346	94,71***	64,26***
Adj. R ²	0,56	0,37	0,27	0,31	0,27
Antal	3.056	3.271	3.187	715	776

¹ Eksklusive at hente og bringe børn, besøg på offentligt og/eller privat kontor og havearbejde.

+, **, *** signifikant på hhv. 0,1-, 0,05-, 0,01- og 001-niveau.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Figur 6.3. Forskel mellem kvinder og mænds husholdningsarbejde¹ 1964-2009.

¹Der er korrejeret for andre forhold, se regressionsanalysen i tabel 6.4.
Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

bejde på 240 min. – 4 timer – om dagen for at falde til 134 min. – 2¼ time – i 1975 og igen til 72 min. – 1¼ time i 1987. I 2001 var forskellen kun på 63 min. – 1 time – og i 2009 på 46 min. – 3 kvarter – om dagen, se tabel 6.4 og figur 6.3.

Der er således ingen tvivl om, at kønnet isoleret set spiller en stadig mindre rolle for, hvor meget tid der bruges på husholdningsarbejde. Der er da også andre forhold, som har betydning for omfanget af husholdningsarbejdet. Det gælder ikke mindst det at have et førskolebarn, som isoleret set indebar 1 times mere husholdningsarbejde i 1964 mod 1¾ time i 2009. Også skolebørn giver anledning til mere husholdningsarbejde i 1964 sammenlignet med i 2009 – ½ time mod ¾ time – mens det at danne par omvendt ”koster” mindre nu om stunder – ¾ time mod ½ time om dagen.

Som forventeligt er der substitution mellem arbejde på arbejdsmarkedet og i hjemmet: Jo mere man arbejder det ene sted, desto mindre arbejder man det andet sted. Det gjaldt dog ikke i 1964, hvor der var en positiv sammenhæng mellem de to former for arbejde, hvilket måske kan tilskrives, at nogle kvinder havde meget travlt begge steder for at få familien og økonomien til at hænge sammen, eller familie- og arbejdsliv, som det kaldes i dag. Det ændrer dog

ikke på, at arbejdstiden for kvinder generelt set har haft mindre betydning for deres husholdningsarbejde, end det gælder for mænd. Den såkaldte interaktionsvariabel køn*arbejdstid var negativ, men aftagende i værdi frem til 1987, hvorefter den ikke længere var signifikant. Det betyder, at arbejdstidens længde ikke længere har større betydning for husholdningsarbejdets omfang – eller omvendt – for kvinder, end den har for mænd, jf. tabel 6.4.

Det fremgik af tabel 6.4, at der er en negativ sammenhæng mellem arbejdstiden på arbejdsmarkedet og i hjemmet: Jo mere man arbejder det ene sted, desto mindre arbejder man det andet sted. Der er imidlertid ikke nogen klar sammenhæng mellem det samlede husholdningsarbejde og forskellige kombinationer af manden og kvindens arbejde på arbejdsmarkedet, hvis vi ser bort fra par, hvor kvinden arbejder færre end 37 timer om ugen. I sådanne familier er husholdningsarbejdet noget mere omfattende end for andre kombinationer af arbejdstiderne. Det interessante her er da også, hvordan *fordelingen* af husholdningsarbejdet ser ud, når manden og kvindens arbejde varierer på forskellige måder.

Hvis både manden og kvinden arbejder 37 timer om ugen, tager

Tabel 6.5. Ligestilling og samlet husholdningsarbejde mellem gifte/samboende med forskellig arbejdstid. 2008/09.

Antal: 1.966	Kvindens normale arbejdstid			
	1-36 timer	37 timer	38-44 timer	45+ timer
Mandens normale arbejdstid				
1-36 timer				
-Mandens andel af hush.arbejdet	0,48	0,50	(..)	0,57
-Samlet hush.arb. (timer:min.)	6:07	5:04	5:38	5:42
37 timer				
-Mandens andel af hush.arbejdet	0,42	0,42	0,49	0,41
-Samlet hush.arb.(timer:min.)	6:13	5:46	5:38	5:40
38-44 timer				
-Mandens andel af hush.arbejdet	0,42	0,41	0,38	0,53
-Samlet hush.arb. (timer:min.)	6:26	5:47	5:52	6:25
45+ timer				
-Mandens andel af hush.arbejdet	0,35	0,40	0,38	0,38
-Samlet hush.arb. (timer:min.)	5:44	5:26	5:31	5:25

(..) < 20 observationer.

Note: Observationer med >99 timers arbejde er udelukket.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 6.6. Mandens andel af mand og kvindes husholdningsarbejde i par.
2008/09. OLS-regressionsanalyse.

	Model 1		Model 2	
	Koeff.	St.fejl	Koeff.	St.fejl
Mandens normal arbejdstid (ref. 37 timer)				
0 timer	-6,04*	(2,95)	-5,87*	(2,95)
1-19 timer	7,89*	(3,45)	8,69*	(3,44)
20-36 timer	1,54	(3,18)	1,95	(3,18)
38-44 timer	2,82	(3,03)	3,21	(3,04)
>45 timer	-8,54**	(2,99)	-8,29**	(3,00)
Kvindens normal arbejdstid (ref. 37 timer)				
0 timer	8,79**	(3,04)	8,48**	(3,04)
1-19 timer	-0,86	(3,37)	-1,74	(3,37)
20-36 timer	-2,39	(3,12)	-2,66	(3,12)
38-44 timer	2,66	(3,16)	2,73	(3,16)
>45 timer	11,09***	(3,22)	10,71**	(3,22)
Mandens udd.: Ingen uddannelse (referencegruppe)				
Faglært	1,80	(1,25)	..	..
KVU	2,48	(2,27)	..	..
MVU	4,96**	(1,74)	..	..
LVU	2,36	(1,80)	..	..
Kvindens udd.: Ingen uddannelse (referencegruppe)				
Faglært	1,52	(1,25)	..	..
KVU	1,57	(1,72)	..	..
MVU	-0,92	(1,49)	..	..
LVU	1,04	(2,08)	..	..
Par u/børn, kvinden <45 år (referencegruppe)				
Par m/yngste barn <7 år	-2,52	(2,17)	-2,33	(2,15)
Par m/yngste barn 7-15 år	-3,62**	(1,46)	-3,05*	(1,45)
Par u/børn, kvinden >44 år	-1,61	(1,48)	-1,54	(1,47)
Husstandsindkomst, brutto (1.000 kr)	0,002	(0,01)	0,004	(0,01)
Mandens mor fuldtidsbeskæftiget	-0,61	(0,96)	-0,44	(0,96)
Kvindens mor fuldtidsbeskæftiget	1,18	(0,97)	0,93	(0,96)
Husholdningsarbejdets samlede omfang	0,27*	(0,13)	0,29*	(0,13)
Konstant	37,49***	(4,40)	39,70***	(4,27)
Antal	3.812		3.818	
R2	0,06		0,06	

**** signifikant på hhv. 0,05-, 0,01- og 0,001-niveau.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 6.7. Husholdningsarbejdets omfang og fordeling i parfamilier. 2001 og 2008/09.

	2001		2008	
	Husholdnings- arbejde Timer: min./gns.dag	Mandens andel af husholdnings- arbejde	Husholdnings- arbejde Timer: min./gns.dag	Mandens andel af husholdnings- arbejde
Par u/børn, kvinden <45 år	6:26	0,38	4:30	0,41
Par m/youngste barn <7 år	7:17	0,41	7:50	0,41
Par m/youngste barn 7-15 år	5:43	0,37	6:10	0,39
Par u/børn, kvinden >44 år	6:37	0,38	6:11	0,42

¹Kontrolleret for antal børn, uddannelse og alder.

+ $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

han sig af 42 pct. af det samlede husholdningsarbejde, mens hans andel kun er på 38 pct., hvis de begge arbejder mellem 38 og 44 timer hhv. over 44 timer hver især (tabel 6.5). Der er derimod ligestilling i husholdningsarbejdet, hvis manden arbejder 37 timer og kvinden mellem 38 og 44 timer (49 %) eller han arbejder 38-44 timer og hun over 44 timer om ugen (53 %). Hvis manden arbejder 45 eller flere timer, har hendes arbejdstid ingen indflydelse på arbejdsdelingen i hjemmet, som forbliver på 38-40 pct. for hans vedkommende. Hvis derimod hendes arbejde er på mere end 44 timer, har det ingen betydning for arbejdsdelingen, om han arbejder 37 timer eller mere end 44 timer om ugen. Kun hvis hans arbejde er mellem 38-44 timer – og hendes er mere end 44 timer – er der som nævnt ligestilling i husholdningsarbejdet.

Selvom vi tager højde for, at arbejdstidens længde kan hænge sammen med, om man har børn, ens uddannelse osv., er resultatet stadigvæk, at en arbejdstid for mænd på mere end 45 timer om ugen formindsker hans andel af det samlede husholdningsarbejde i familien med 9 pct., i forhold til hvis han arbejdede 37 timer, mens en tilsvarende arbejdstid på 45 timer for hans ægtefælle forøger hans andel af husholdningsarbejdet med 11 pct. Hvis hun ikke arbejder på arbejdsmarkedet, bidrager han også mere til husholdningsarbejdet, hvorimod han bidrager mindre, hvis han selv er uden for arbejdsmarkedet. Husholdningsarbejdets samlede omfang indebærer derimod, at hans indsats i hjemmet kun forøges med $\frac{1}{4}$ pct. for hver time, der er mere at gøre derhjemme (tabel 6.6).

Hvor meget uddannelse parterne hver især har, viser sig ikke at

have nogen betydning for arbejdsdelingen i husholdningen, bortset fra hvis han har en mellemlang videregående uddannelse. I så fald deltager han mere, end hvis han har en anden eller ingen uddannelse.

Endelig ser vi, at forekomsten af børn i alderen 7-15 år bidrager til at formindske mandens deltagelse i husholdningsarbejdet, som også omfatter omsorg over for sådanne børn. Der er derimod ingen isoleret sammenhæng mellem det at have førskolebørn og faderens andel af husholdningsarbejdet, se også tabel 6.7, hvor der ikke tages hensyn til andre forhold. Hvis man ser på forskellen i mandens andel af husholdningsarbejdet mellem par med førskolebørn hhv. med skolebørn, er denne ikke signifikant (ikke vist i tabellen), hvilket kunne tale for, at tilstedeværelsen af børn generelt har en negativ påvirkning af ligestillingen i husholdningsarbejdet.

6.4. Sammenfatning

Der har i årtier været en udvikling mod større ligestilling mellem kønnene, og det gælder også for husholdningsarbejdet. Hvor kvinder i dag bruger knap 3½ time på indkøb, husligt arbejde, gør det selv-arbejde og omsorg på en gennemsnitlig ugedag, er mænds bidrag på knap 2½ time, eller hvad der svarer til en forskel på knap 1 time om dagen. Forskellen i mænd og kvinders husholdningsarbejde kan også illustreres ved, at hvor 43 pct. af alle kvinder bruger mere end 3½ time om dagen, gælder det kun for 26 pct. af alle mænd. Og omvendt er det kun 24 pct. af alle kvinder, der bruger mindre end 1½ time om dagen mod 42 pct. af alle mænd på en gennemsnitlig ugedag.

Ser vi bort fra mænd og kvinder, som ikke rapporterede noget husholdningsarbejde på de to dage, som der blev refereret til – hvad enten det var, fordi de slet ikke laver husholdningsarbejde eller bare ikke gjorde det på de pågældende dage – og skelner mellem hverdage og weekenddage, er det kun på førstnævnte dage, at vi finder et forskel i de to køns husholdningsarbejde. Der er således tale om en væsentlig større indsats i hjemmet for kvinder sammenlignet med mænd på en hverdag. I weekenden er der på den anden side kun små forskelle i mænd og kvinders husholdningsarbejde.

Vi har også vist, at der fortsat er en ”kønsarbejdsdeling” i hjemmet, i retning af at kvinder tager sig af de mere rutineprægede og

tidsbestemte opgaver, mens mænd er mere aktive med opgaver, der ikke nødvendigvis skal gøres på bestemte tider af dagen og ugen.

Set over de seneste 45 år har kønnet isoleret set spillet en stadig mindre rolle for, hvor meget tid der bruges på husholdningsarbejde. I 1964 var forskellen i kvinder og mænds husholdningsarbejde på 4 timer på en gennemsnitlig ugedag for derefter at falde til 2¼ time i 1975 og 1¼ time i 1987. I 2001 var forskellen kun på 1 time og i 2009 3 kvarter på en dag.

Som forventeligt er der substitution mellem arbejde på arbejdsmarkedet og i hjemmet: Jo mere man arbejder det ene sted, jo mindre arbejder man det andet sted. For kvinder har denne substitution været mindre udpræget end for mænd, men i dag er der ingen forskelle i sammenhængen mellem arbejdstid ude og hjemme for kvinder sammenlignet med for mænd.

Endelig har vi set, at mandens andel af husholdningsarbejdet er større, hvis kvinden arbejder mere end 44 timer om ugen, og tilsvarende, hvis manden arbejder mere end 44 timer om ugen, falder hans andel af husholdningsarbejdet.

7. Danskernes fritid

Som det fremgik af kapitel 4, er der ikke den store forskel i mænd og kvinders fritidsomfang, da mænds merarbejde på arbejdsmarkedet stort set opvejes af kvinders merarbejde i hjemmet. Det er naturligvis ikke ensbetydende med, at dette er tilfældet i alle familier, og at en række forhold kan spille ind på, hvem der i en familie har mest fritid. I dette kapitel ser vi imidlertid først og fremmest på, hvor meget fritid mænd og kvinder har hver for sig, idet vi forbeholder spørgsmålet om den interne fordeling af fritiden i familier til kapitel 9.

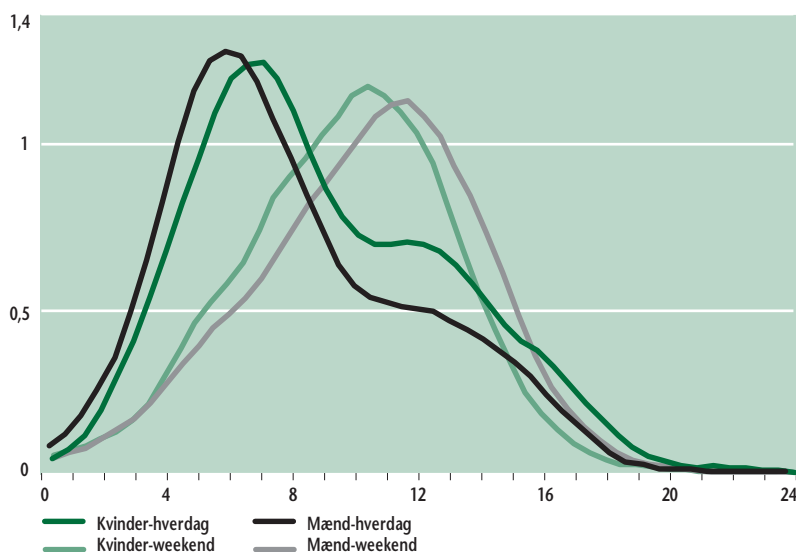
Sædvanligvis opfattes fritid som værende lig med ikke-arbejdstid. Dvs. at døgnets 24 timer minus tiden brugt på arbejdsmarkedet og arbejdet i hjemmet er fritid. Selvom søvn er en vigtig del af fritiden, se J. Bonke (2011), vil vi her udelade denne ”aktivitet” og kun se på den vågne fritid. Vi vil også kun indledningsvis inddrage tiden brugt på personlig hygiejne – toilette – og spisning, selvom spisning også ofte indebærer socialt samvær, som med rette kan betragtes som fritid. Det afgørende er her, hvordan deltagerne i undersøgelsen har kategoriseret deres aktiviteter. Hvis der således er rapporteret spisning, er det aktiviteten, vi refererer til, og tilsvarende, hvis der er rapporteret socialt samvær, er det den aktivitet, der gælder, også selvom der blev spist samtidig.

Vi sonderer i det følgende bl.a. mellem aktiv og passiv fritid, idet denne skelnen bygger på en almindelig opfattelse af, hvad der hører til de to slags fritid. Det er altså ikke respondenterne, der direkte har oplyst, at de har været mere eller mindre aktive eller passive i deres fritid i løbet af dagen.

7.1. Hvor meget fritid har danskerne?

Figur 7.1 viser et stort overlap i fordelingen af fritid for mænd og kvinder, og at disse fordelinger er symmetriske og ikke særlig brede – de fleste har en gennemsnitlig fritid på mellem 5 og 7 timer på en

Figur 7.1. Fordelingen af fritid¹ for kvinder og mænd. 18-74-årige. 2008/09. Hverdage og weekenddage.

¹Inklusive personlig hygiejne/toilette og spisning, men ekskl. søvn.
Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

hverdag, og i weekenden er spændet bredere med 10-14 timer som det normale, når vi ser bort fra søvn. Hvorvidt det betyder, at også parterne inden for den enkelte familie har lige megen fritid, ser vi nærmere på i kapitel 9.

Når det gælder tiden brugt på personlig hygiejne/toilette, bruger mænd godt en halv time om dagen, mens kvinder bruger knap 3 kvarter, og der er stort set ingen forskelle i disse gennemsnit mellem hverdage og weekenddage. For både mænd og kvinder på hverdage og weekenddage er der betydelige forskelle i den tid, der bliver brugt på toilette (tabel 7.1).

For spisning er der ingen væsentlige forskelle mellem mænd og kvinders tidsforbrug. På hverdage bruger både mænd og kvinder begge en time om dagen på at spise, mens de bruger omkring 1¼ time på en weekenddag. For begge køn er forskellene i den tid, der bruges på at spise – standardafvigelsen – betydelige, hvilket en senere undersøgelse fra Rockwool Fonden vil se nærmere på.

Når vi ser på den resterende fritid – eksklusive personlig hygiejne/toilette, spisning og søvn – er der 8½ time tilbage for mænd og

8¼ for kvinder på en hverdag, mens det omvendt er mændene, der har mest fritid i weekenden, nemlig 11¼ time for mænd mod 10¾ time for kvinder. For en gennemsnitlig ugedag opvejer disse forskelle hinanden, således at den vågne fritid for mænd og kvinder stort set er den samme.

Hvis vi lægger al ikke-arbejdstid – toilette, spisning, søvn og vågen fritid – sammen, betyder det, at en dansker i alderen 18-74 år havde mellem 18 og 19 timer til rådighed til sig selv på en gennemsnitlig hverdag i 2008/09 og ikke mindre end 21½ time i weekenden.

7.2. Hvordan bruges fritiden?

Hvis vi opdeler den vågne fritid i aktive og passive aktiviteter, hvor de aktive omfatter foreningsliv, frivilligt arbejde, motion, sport, underholdning, kultur, fritidssysler, hobby og de passive aktiviteter læsning, socialt samvær, tv, radio, musik, it/computer, telefon og andet, ser vi, at førstnævnte tager væsentlig mindre tid end sidstnævnte. Danskerne bruger omkring 5¼ time om dagen på passiv fritid og kun knap 1½ time på aktiv fritid på en gennemsnitlig ugedag. I 2001 blev der brugt omkring 1 time mindre på passiv fritid og ca. et kvarter mere på aktiv fritid (tabel 7.2). Der er med andre ord

Tabel 7.1. Mænd og kvinders tid brugt på toilette, spisning og fritid på hverdage og weekenddage. 18-74-årige. 2008/09.

	Hverdag		Weekenddag		Gns. ugedag	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
	Timer: min. (st.afv.)					
Toilette	0:34	0:42	0:32	0:40	0:34	0:42
	(0:30)	(0:28)	(0:31)	(0:31)	(0:25)	(0:24)
Spisning ¹	1:04	1:08	1:18	1:24	1:08	1:13
	(0:46)	(0:45)	(0:56)	(0:58)	(0:41)	(0:40)
Fritid	8:31	8:46	11:12	10:48	9:17	9:20
	(3:55)	(3:39)	(3:40)	(3:29)	(3:16)	(3:04)
I alt	10:06	10:36	13:00	12:48	11:00	11:12
	(4:15)	(3:58)	(3:59)	(3:53)	(3:32)	(3:21)
I alt inkl. søvn	17:54	18:42	21:36	21:36	19:00	19:30
	(4:39)	(4:10)	(3:49)	(3:35)	(3:44)	(3:26)

¹Inkl. restaurant/cafe.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

sket et skift fra aktive til passive fritidsaktiviteter i løbet af de sidste 10 år, og det gælder både for kvinder og mænd.

Blandt de passive aktiviteter dominerer tv, radio og musik med 2¼–2½ time om dagen – som et gennemsnit for alle 18-74-årige – hvilket er ca. et kvarter mere for mænd end i 2001. For kvinder er forskellen mellem 2001 og 2009 ikke signifikant. Hvad angår tid brugt på læsning af aviser, bøger osv., er der ikke sket nogen væsentlig ændring i perioden, bortset fra at kvinder i 2008/09 læser væsentlig mere end mænd, hvorimod der ikke var nogen kønsforskelle mellem kønnene i 2001. It/computer er derimod som forventet steget til at tage 22-25 min. om dagen, idet dette gennemsnit, ligesom de øvrige, gælder for alle 18-74-årige. Også socialt samvær bruges der i dag mere tid på end for 10 år siden. Dengang brugte mænd og kvinder omkring 1 time om dagen mod omkring 1¼ time i dag. Herudover bruges der tid på en række andre passive aktiviteter, og også her er tidsforbruget steget for både mænd og kvinder i perioden 2001-2008/09.

Som nævnt er tiden brugt på aktiv fritid faldet for både mænd og kvinder mellem 2001 og 2008/09, hvorimod forskellene mellem kønnene stort set er opretholdt. Mænd er i dag som for 10 år siden mere aktive i deres fritid end kvinder. På trods af mænd og kvinders mindre aktive fritid er både tiden brugt på fritidssysler/hobby og motion/sport og for kvinder også tiden brugt på underholdning/kultur steget fra 2001 til 2008/09. Det er da også andre uspecifiserede fritidsaktiviteter, der i dag bruges mindre tid på. Det taler for, at den aktive fritid er blevet mere struktureret for både mænd og kvinder sammenlignet med for 10 år siden.

Ud over oplysningerne fra kortlægningen af døgnets aktiviteter – døgnrytmeskemaerne – er der også i tids- og forbrugsundersøgelsen 2008/09 (DTUC) spurgt til deltagelsen i og tiden brugt på faste – organiserede eller ikke-organiserede – ugentlige fritidsaktiviteter inden for sport, kultur osv. Da dette er gjort for både manden og kvinden hos par, giver det mulighed for at tegne et billede af, hvor struktureret fritiden er i sådanne familier, og hvem det er, som er den aktive/strukturerede part i forholdet.

Vi ser for det første, at i knap to ud af tre parfamilier (62 %) deltager mindst én af parterne i faste fritidsaktiviteter. I halvdelen af disse familier er begge parter aktive, mens den anden halvdel fordele sig med lige mange, hvor det er manden hhv. kvinden, der delta-

Tabel 7.2. Fritid¹ opdelt på aktive og passive aktiviteter for mænd og kvinder. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

	2001 (antal: 1.883)		2008/09 (antal: 4.291)	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
	Timer:min. pr dag (andel aktive/aktive)			
Passive	4:20*,a	4:08 ^a	5:16	5:15
	(100)	(100)	(99)	(99)
- læsning	0:31	0:33	0:26***	0:38
- socialt samvær	0:57 ^c	1:01 ^a	1:11*	1:19
- tv, radio, musik	2:17***,c	2:00	2:34***	2:13
- it/computer	0:20***,c	0:09 ^a	0:25	0:22
- andet	0:15***,a	0:25 ^a	0:40*	0:43
Aktive	1:42*,a	1:30 ^c	1:27***	1:14
	(85)	(87)	(74)	(72)
- fritidssysler/hobby	0:18 ^a	0:11 ^c	0:33***	0:17
- motion/sport	0:22 ^d	0:19 ^a	0:26	0:25
- underholdning/kultur	0:09	0:10 ^b	0:11 ⁺	0:14
- andet	0:53 ^a	0:50 ^a	0:18	0:18
I alt ¹	6:02**,a	5:38 ^a	6:43**	6:29

¹Ekskl. restaurant/cafe, spisning, toilette og søvn.

***0,001, **0,01, *0,05, +0,10 angiver signifikant forskel mellem mænd og kvinder.

^{a)}0,001, ^{b)}0,01, ^{c)}0,05, ^{d)}0,10 angiver en signifikant forskel mellem 2008 og 2001.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

ger i faste fritidsaktiviteter (tabel 7.3). Sammenligner vi børnefamilier med ikke-børnefamilier, er der ikke overraskende færre blandt de første, hvor begge parter – forældrene – er aktive i forhold til blandt de sidste (27 ift. 37 %). Det er også sådan, at hvis kun én af parterne deltager i faste fritidsinteresser, er det mere sandsynligt, at det er manden end kvinden, hvis der er børn i familien. Både for aktive fædre og mødre er den tid, der anvendes på faste fritidsinteresser, dog mindre end for gifte/samboende mænd og kvinder uden børn.

Vi ser også, at i hver fjerde familie med et arbejdsomfang svarende til to fuldtidsjob (74 timer om ugen) har begge faste fritidsinteresser, mens det kun er den ene part, der har en fast fritidsinteresse i halvdelen af sådanne familier. Det betyder, at i tre ud af fire dobbeltarbejdende familier går mindst én af parterne hver uge til en fast fritidsinteresse. Og tilsvarende gælder det, at også i familier, der arbejder endnu mere, er dyrkelsen af fritidsinteresser meget ud-

bred, idet begge gør det i $\frac{1}{3}$ af familierne, mens det i lige så mange familier kun er den ene part, der går til en fast ugentlig fritidsinteresse. Blandt dem, der arbejder mindre end svarende til to fuldtidsjob, er udbredelsen af fritidsaktiviteter stort set den samme som blandt de meget arbejdende, hvilket kunne tyde på, at det at være aktiv på arbejdsmarkedet ikke udelukker, men måske tværtimod hænger positivt sammen med, at man også er aktiv i fritiden. Der er nemlig heller ikke den store forskel i, hvor meget tid aktive bruger på deres faste fritidsinteresse, hvad enten de arbejder mange eller få timer på arbejdsmarkedet (tabel 7.3).

Selvom mindst én af forældene i 62 pct. af alle børnefamilierne har faste fritidsinteresser, forhindrer det ikke hele familien i at kunne være samlet i de fleste af ugens aftener (tabel 7.4). I knap halvdelen af alle børnefamilier er der mellem 4 og 6 dage, hvor fritidsinteresser ikke er til hinder for samvær om aftenen. Faktisk er det kun i hver tredje børnefamilie, at der er 3 eller færre aftener, hvor familien kan være samlet, uden at faste fritidsinteresser svigtes. Og så er der også dem uden fritidsinteresser, hvor alle ugens aftener er til fælles rådighed, hvis der selvfølgelig ikke er andet, der forhindrer det. Det gælder hver fjerde børnefamilie. Det skal nævnes, at der også er fritidsinteresser, hvor aftenerne ikke nødvendigvis optages fuldt og helt, og hvor de derfor ikke karambolerer med fælles

Tabel 7.3. Faste ugentlige fritidsinteresser og tiden brugt på dem hos par med eller uden børn og efter deres samlede arbejdstid. 2008/09.

Antal: 2035	Manden har fast fritidsinteresse		Kvinden har fast fritidsinteresse		Begge har faste fritidsinteresser	
	Andel	Timer/min. for aktive	Andel	Timer/min. for aktive	Andel	Timer/min. for begge aktive
Par uden børn	0,13	0:42	0,15	0:34	0,37	1:31
Par med børn	0,19	0:32	0,14	0:26	0,27	1:09
Ugentlig normal arbejdstid for manden og kvinden tilsammen						
< 37	0,13	0:41	0,14	0:33	0,37	1:37
37	0,15	0:38	0,25	0:37	0,31	1:23
38-74	0,17	0:38	0,14	0:31	0,28	1:15
74	0,20	0:27	0,25	0:34	0,27	1:26
74+	0,17	0:32	0,14	0:28	0,32	1:05
Alle	0,15	0:37	0,14	0:31	0,33	1:25

Sp.: Har du/I nogle faste fritidsinteresser, som du/I går til på bestemte ugedage og tidspunkter?

Tabel 7.4. Antal aftener om ugen med mulighed for samvær hos par med børn. 1987, 2001 og 2008/09.

	Antal aftener på en uge med mulighed for at foretage sig noget samlet								
	0	1	2	3	4	5	6	7	
	Pct.								
1987	3,1	2,3	8,3	14,4	17,0	20,1	12,5	22,3	100,0
2001	2,8	4,6	9,9	14,7	16,7	16,6	11,1	23,8	100,2
2008/09	1,9	4,9	8,3	13,9	16,1	18,3	11,9	24,7	100,0

Sp.: Hvor mange af ugens syv aftener har hele familien mulighed for at foretage sig noget samlet – uden at noget familiemedlem må svinge sine faste fritidsinteresser?

Kilde: Bonke (2002) og Rockwool Fondens Forskningsenhed.

samvær i familien. Det viser sig i øvrigt, at dette billede af ugentlige samværsmuligheder i børnefamilier stort set var det samme i 2001 og i 1987. Der er altså ikke noget, der tyder på, at det er blevet mere vanskeligt at være sammen i familier, hvor begge forældre typisk arbejder, og hvor børnene hver dag er i institution eller skole.

Der er betydelige forskelle i, hvor aktive mænd og kvinder er i deres fritid afhængig af deres uddannelsesbaggrund, fremgår det af tabel 7.5. Flere mænd med kort eller mellemlang videregående uddannelse er aktive sammenlignet med andre mænd, mens kun

Tabel 7.5. Andelen af aktive fritidsaktiviteter og tid brugt på både aktive og passive fritidsaktiviteter¹ på en gns. ugedag for mænd og kvinder med forskellig uddannelse. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

	2001				2008/09			
	Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder	
	Andel aktive (%)	Aktive+ passive timer/min.	Andel aktive (%)	Aktive+ passive timer/min.	Andel aktive (%)	Aktive+ passive timer/min.	Andel aktive (%)	Aktive+ passive timer/min.
Ingen uddannelse	84	6:28	85	6:05	70	7:19	72	7:07
Faglig uddannelse	84	6:09	87	5:34	73	6:43	70	6:15
KVU	88	5:23	83	5:30	82	5:46	73	6:16
MVU	92	5:33	92	5:15	80	6:08	72	6:02
LVU	86	4:47	87	4:48	75	5:59	79	5:36
I alt	85	6:02	87	5:38	74	6:43	72	6:29
Antal	879		1004		2286		2205	

¹Ekskl. restaurant/cafe, spisning, toilette og søvn.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

kvinder med lang videregående uddannelse er mere aktive end andre kvinder i 2008/09. I 2001 er det kun mænd og kvinder med mellemlang videregående uddannelse, der skiller sig ud fra deres kønsfæller. Den tid, der er til rådighed for dyrkelse af fritidsinteresser – den aktive og pasive fritid tilsammen – er for både kvinder og mænd aftagende med uddannelseslængden, idet mænd med kort videregående uddannelse i 2008/09 dog havde relativt lidt fritid sammenlignet med andre mænd.

Hvor meget aktiv og passiv fritid man har, hænger ikke overraskende sammen med, hvor meget man arbejder, også selvom vi som her kun ser på den vågne fritid eksklusive tiden brugt på spis-

Tabel 7.6. Mænd og kvinders fritid¹ på en gns. ugedag. 2008/09. OLS-regression.

	Mænd		Kvinder	
	Koeff.	St.fejl	Koeff.	St.fejl
	Timer/dagen			
Par (enlig)	-0,708***	(0,15)	-0,538***	(0,13)
Yngste barn <7 år (ingen børn)	-0,703**	(0,24)	-1,218***	(0,23)
Yngste barne 7-17 år	-0,433*	(0,21)	-0,743***	(0,19)
Alder				
30-45 år (18-29 år)	-0,496*	(0,21)	-0,348	(0,23)
46-64 år	-0,126	(0,20)	0,29	(0,20)
65-74 år	0,203	(0,24)	0,182	(0,21)
Arbejdstid				
<19 timer (37 timer)	2,013***	(0,41)	3,299***	(0,40)
20-36 timer	-0,385	(0,44)	0,955*	(0,42)
38-44 timer	-1,135**	(0,43)	0,387	(0,42)
>44 timer	-2,177***	(0,42)	-0,852*	(0,43)
Uddannelse				
Faglært (ingen udd.)	0,123	(0,16)	-0,236	(0,16)
KVU	-0,217	(0,33)	0,0786	(0,23)
MVU	-0,153	(0,23)	-0,0194	(0,18)
LVU	-0,146	(0,23)	-0,0699	(0,24)
Disponibel husstandsindkomst, ækvivaleret (1.000 kr.)	0,0001	(0,00)	0,0001	(0,00)
Kontant	10,87***	(0,19)	9,905***	(0,19)
Antal	1750		1801	
R ²	0,37		0,34	

***, ** signifikant på hhv. 0,05-, 0,01- og 0,001-niveau.

¹Ekskl. restaurant/cafe, spisning, toilette og søvn.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

ning og toilette, og også udelukker tiden brugt på at komme til og fra arbejde. Sammenlignet med mænd, der arbejder 37 timer om ugen, betyder et langt deltidsjob – 20-36 timer – ikke mere fritid, mens tilsvarende kvinder har 1 times mere daglig fritid end normaltidsarbejdende. For mænd, der arbejder mellem 38 og 44 timer om ugen, er fritiden godt 1 time mindre end for mænd med et 37-timers arbejde, hvorimod der ikke er nogen forskel i kvinders fritid, hvad enten de arbejder 37 eller lidt mere end det om ugen. Hvis arbejdstiden derimod når op på mere end 44 timer om ugen, betyder det, at mænds fritid reduceres med $2\frac{1}{4}$ time og kvinders med 3 kvarter om dagen, idet vi i disse beregninger har taget højde for, at mænd og kvinder, der arbejder et forskelligt timetal, kan have forskellig uddannelsesbaggrund, alder osv. (tabel 7.6).

Til forskel fra arbejdstidens længde spiller uddannelsesbaggrund ingen rolle for fritidens omfang, i hvert fald ikke når vi kontrollerer for andre forhold samtidig. Hverken for mænd eller for kvinder er der nogen sammenhæng mellem uddannelsesbaggrund og fritidens længde. Heller ikke indkomsten spiller nogen rolle, og det gælder heller ikke alderen. Kun 30-45-årige mænd har mindre fritid end 18-29-årige mænd, nemlig omkring $\frac{1}{2}$ time om dagen, og det skyldes altså ikke, at de arbejder mere eller har længere uddannelse eller har børn. Børn spiller derimod en selvstændig rolle for forældres fritid, som er kortere end for mænd og kvinder uden hjemmeboende børn, og det gælder især, når børnene er under skolealderen. Endelig har par mindre fritid end enlige, og særlig udpræget er det for mænd, som ”mister” knap 3 kvarter om dagen, når de danner par, mod kun $\frac{1}{2}$ time for kvinder.

7.3. Sammenfatning

Den daglige fritid for danskere er på mellem 18-19 timer på hverdage og omkring 22 timer i weekenden, når vi medregner søvn, spising og personlig hygiejne/toilette. Ud af disse timer går omkring 8 timer hver dag til søvn, og godt en time på at spise i hverdagen og et kvarter mere i weekenden. Hertil kommer tid brugt på personlig hygiejne/toilette, som for mænd er omkring $\frac{1}{2}$ time om dagen og for kvinder knap 3 kvarter. Tilbage er $8\frac{1}{2}$ time for mænd og $8\frac{3}{4}$ for kvinder på en hverdag, mens det omvendt er mændene, der har mest fritid i weekenden, nemlig $11\frac{1}{4}$ time for mænd mod $10\frac{3}{4}$ time

for kvinder. For en gennemsnitlig ugedag opvejer disse forskelle hinanden, således at den vågne fritid for mænd og kvinder stort set er den samme.

Ved at opdele den vågne fritid i aktive og passive aktiviteter finder vi, at førstnævnte tager væsentlig mindre tid end sidstnævnte. Danskerne bruger omkring 5¼ time om dagen på passiv fritid og kun knap 1½ time på aktiv fritid. I 2001 blev der brugt omkring 1 time mindre på passiv fritid og ca. 15 min. mere på aktiv fritid. Der er altså sket et skift fra aktive til passive fritidsaktiviteter i løbet af de sidste 10 år, og det gælder både for kvinder og mænd.

Vi har også fundet, at i knap to ud af tre parfamilier deltager mindst én af parterne i faste fritidsaktiviteter. I halvdelen af disse familier er begge parter aktive, mens den anden halvdel fordeler sig med lige mange, hvor det er manden hhv. kvinden, der deltager i faste fritidsaktiviteter.

Selvom mindst én af forældene i knap to ud af tre børnefamilier har faste fritidsinteresser, forhindrer det ikke hele familien i at kunne være samlet i de fleste af ugens aftener. I knap halvdelen af alle børnefamilier er der mellem 4 og 6 dage, hvor fritidsinteresser ikke er til hinder for samvær om aftenen. Faktisk er det kun i hver tredje børnefamilie, at der er 3 eller færre aftener, hvor familien kan være samlet uden at skulle deltage i faste fritidsaktiviteter.

8. Er danskerne tilfredse med deres arbejde og omfanget af deres fritid?

Ud over at tjene penge er motivet for at arbejde også, at man synes om sit arbejde, og at man samtidig finder, at man har nok fritid. For at belyse disse spørgsmål har vi i DTUC spurgt om begge dele: tilfredshed med arbejdet – hovedbeskæftigelsen – og med omfanget af ens fritid. Vi har også spurgt om, hvorvidt man ønsker at arbejde flere eller færre timer, end man aktuelt gør, og endelig har vi oplysninger om, hvorvidt man føler sig mere eller mindre stresset. Det sidste kan opfattes som et mere overordnet udtryk for, om arbejde og fritid hver især og tilsammen giver anledning til problemer.

I det følgende tematiserer vi disse forhold ét efter ét, idet dog spørgsmålet om at være stresset kædes sammen med de øvrige forhold. For samtlige forhold gælder, at vi alene har oplysninger om én person i husstanden, hvorfor vi ikke er i stand til at belyse omfanget af en samtidig forekomst af problemer for begge parter i parhustande. Vi inddrager imidlertid både den interviewedes og en evt. partners arbejdstid i belysningen af tilfredsheden med arbejdet og fritiden, ud fra en betragtning om at den enes arbejdstid kan have betydning for begges tilfredshed med fritiden.

8.1. Er ikke-travle mennesker mere tilfredse end travle?

For mere end to ud af tre danskere gælder, at de er tilfredse med deres arbejde, mens kun halvdelen er tilfredse med mængden af deres fritid (tabel 8.1). På en skala fra 1 til 6 – overhovedet ikke tilfreds til meget tilfreds – angiver 69 og 48 pct. således 5 eller 6 for arbejdet hhv. for fritidsomfanget. For samtlige danskere gælder, at godt $\frac{1}{3}$ (37%) er lige tilfredse med arbejdet som med fritidens omfang, da de enten angiver en score på 5 eller på 6 på begge forhold.

Ser vi på, hvor mange der er lige tilfredse eller utilfredse på hele skalaen 1-6, er der tale om hver tredje (32 %), mens halvdelen er

Tabel 8.1. Tilfredshed med arbejde og tilfredshed med fritidsomfang for beskæftigede mænd og kvinder. 2008/09.

Antal: 3.765	Tilfredshed med arbejde					
	Overhovedet ikke tilfreds			Meget tilfreds		I alt
	1 / 2	3	4	5	6	
Tilfredshed med fritidsomfang	Pct.					
1 / 2	1,0	1,3	2,2	3,2	1,7	9,3
3	0,7	1,7	4,7	6,7	3,7	17,5
4	0,9	1,8	5,1	10,8	6,7	25,3
5	0,9	1,6	5,2	14,1	8,2	30,0
6	0,5	0,8	2,2	4,5	10,0	17,9
I alt	4,0	7,1	19,5	39,3	30,2	100,0

$\chi^2(16)=411,64$.

Sp.: Hvor tilfreds er du med din (hoved)beskæftigelse?

Hvor tilfreds er du med dit omfang af fritid?

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

mere tilfredse med deres arbejde end med deres fritid. Omvendt er det kun hver femte, som er mere tilfreds med fritidens omfang end med deres arbejde.

Hvad angår tilfredsheden med fritiden, er det forventeligt, at denne falder, jo mindre man har af den, idet dog også for meget fritid kan være et problem, især hvis det skyldes, at man ikke har noget arbejde eller i hvert fald kortere arbejdstid, end man kunne ønske sig. Imidlertid er arbejdsløse ikke i DTUC blevet spurgt om deres tilfredshed med fritiden, hvorfor vi alene kan se på dette forhold for beskæftigede. Her viser det sig, at både mænd og kvinder, som arbejder 37 eller mellem 38 og 44 timer om ugen, er omkring $\frac{1}{2}$ score mindre tilfredse med deres fritid end mænd og kvinder, der arbejder mindre end 37 timer om ugen. Og for mænd og kvinder, som arbejder 45 eller flere timer om ugen, er tilfredsheden næsten 1 score mindre end for mænd og kvinder med en kort arbejdstid. Også selvom der kan være forskelle i antallet af børn, civilstand, alder og uddannelse mellem disse grupper, er der betydelige forskelle i tilfredsheden med fritidsomfanget: Mindre tilfredshed, jo mere man arbejder.

Den negative sammenhæng mellem arbejdstid og tilfredshed med mængden af fritid forhindrer dog ikke mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{3}$ af dem, der arbejder mere end 44 timer om ugen, i at være tilfredse med

Tabel 8.2. Mænd og kvinders normale daglige arbejdstid¹ og tilfredshed med fritidsomfang. 18-74-årige. 2008/09.

	Gns. (st.afv.)	Forskel ift. <37 timer		Tilfredshed					
		Ikke-kontrolleret	Kontrolleret ¹	1 / 2	3	4	5	6	
				Timer		Pct.			
Mænd (1.924)									
-- <37 timer	4,9 (1,1)	..	..	2,2	9,6	19,5	37,5	31,2	
-- 37 timer	4,4 (1,2)	-0.444*** (0,10)	-0.349*** (0,10)	6,6	15,4	25,2	34,9	17,9	
-- 38-44 timer	4,3 (1,2)	-0.544*** (0,10)	-0.410*** (0,10)	7,2	16,8	26,9	33,9	15,2	
-- >44 timer	3,7 (1,3)	-1.114*** (0,10)	-0.988*** (0,10)	17,9	26,4	26,5	18,6	10,6	
Kvinder (1.845)									
-- <37 timer	4,6 (1,3)	..	..	5,9	13,0	20,8	30,3	30,0	
-- 37 timer	4,2 (1,2)	-0.390*** (0,07)	-0.346*** (0,07)	8,9	17,5	28,3	30,1	15,2	
-- 38-44 timer	4,0 (1,2)	-0.624*** (0,10)	-0.588*** (0,10)	14,0	20,3	25,1	31,6	9,0	
-- >44 timer	3,8 (1,4)	-0.824*** (0,11)	-0.782*** (0,11)	17,2	22,1	28,0	20,8	11,9	

¹Kontrolleret for børn, civilstand, alder og uddannelse.

*** $p < 0,001$.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

omfanget af deres fritid – score 5 eller 6 – og hver tiende mand og hver femte kvinde, som arbejder mindre end 37 timer om ugen, i at være utilfredse med deres fritidsmængde – score 1-3 (tabel 8.2).

8.2. Ønsker danskerne at arbejde mere eller mindre?

Det er af stor betydning for velfærdssamfundets finansielle holdbarhed, hvor mange timer der arbejdes i samfundet. Spørgsmålet om arbejdstidens længde er da også ofte på den politiske dagsorden, ligesom det er et centralt tema for overenskomstforhandlingerne på arbejdsmarkedet. I den forbindelse er det vigtigt at vide, om danskerne faktisk arbejder det antal timer, de ønsker, eller om der er manglende overensstemmelse mellem det faktiske og det ønskede timetal. For at belyse dette spørgsmål er de beskæftigede i DTUC blevet spurgt om, hvor mange timer de faktisk arbejder, og om de ønsker at arbejde flere eller færre timer eller er tilfredse med deres aktuelle timetal. De er også blevet spurgt om, hvor mange flere eller færre timer de ønsker at arbejde, hvis de ikke er tilfredse med deres nuværende arbejdstid, og givet at de så ville tjene mere eller mindre, end de gør i dag. Vi udelukker her ikke-beskæftigede, fordi vi anser

det for at være et andet spørgsmål, hvor meget ledige og personer uden for arbejdsmarkedet ønsker at arbejde, se fx N. Smith et al. (1998) for en belysning af det spørgsmål.

Til forskel fra tidsanvendelsesundersøgelserne fra før 2001 og Rockwool Fondens Forskningsenheds to surveys fra hhv. 1993/94 og 1996, se Smith et al. (1998), er spørgsmålet om ønsket til arbejdstiden her eksplicit betinget af, at længere arbejdstid giver højere indkomst og kortere arbejdstid lavere indkomst. Det er sikkert også noget af forklaringen på, at andelen, der ønskede at arbejde færre timer i de tidligere tidsanvendelsesundersøgelser og i Rockwool Fondens Forskningsenheds surveys, var over dobbelt så stor som i denne undersøgelse. Sammenligner vi med Arbejdsmarkedskommissionens (2009) undersøgelse af spørgsmålet om arbejdstidsønsker, er der kun mindre forskelle i andelen, der ønsker at arbejde færre henholdsvis flere timer, sammenlignet med i nærværende undersøgelse. Det kan hænge sammen med, at kommissionen i opfølgende spørgsmål angav, at øget indkomst kunne være et motiv for at arbejde mere, og at lønnen for de sidste timer ikke blev opfattet som værende tilstrækkelig høj til, at den nuværende arbejdstid var pengene værd, og at man derfor ønskede at arbejde kortere tid.

Tabel 8.3 viser, at 3 ud af 4 er tilfredse med deres faktiske arbejdstid, mens det kun var 2 ud af 3 for ti år siden. Blandt dem, der ikke er tilfredse med arbejdstiden, er der 50 pct. flere, der ønsker at arbejde færre timer, sammenlignet med dem, der ønsker at arbejde flere timer. I 2001 ønskede 21 pct. at arbejde færre timer mod 16 pct. i 2008/09 (Arbejdsmarkedskommissionen: 20 pct.), og tilsvarende ønskede 11-12 pct. at arbejde flere timer både i 2001 og 2008/09 (Arbejdsmarkedskommissionen: 6 pct.). For 2008/09 finder vi også, at færre kvinder end mænd ønsker at arbejde flere timer, mens omvendt flere kvinder end mænd ønsker at arbejde færre timer om ugen. Det kan i den forbindelse nævnes, at der ikke fandt nogen ændringer i den overenskomstmæssigt aftalte arbejdstid sted i perioden, men at der i 2000 på store dele af arbejdsmarkedet gradvist blev indført 3 årlige feriefridage frem til 2002, hvorefter antallet gradvist blev forøget til 5 feriefridage, eller den sjette ferieuge som den kaldes. Der er dog ikke tale om en generel ferieret, men derimod om et aftalebestemt forhold for den enkelte medarbejder.

Sammenligner vi den ønskede timeændring for dem, der ønsker

at arbejde mere, med den for dem, der ønsker at arbejde mindre, er der stort set ingen forskel hverken i 2001 eller i 2008/09. I alle tilfælde ønskes omkring 8 timer mere eller mindre om ugen gennemsnitlig set. Hvis vi "modregner" den ene gruppes ubalance i den anden gruppes ubalance, vil der kun være et beskedent mindre nettoudbud af arbejdskraft, nemlig på 1¼ time i 2008/09 mod 3 kvarter i 2001 for den godt fjerdedel af arbejdsstyrken, som ønskede at arbejde flere eller færre timer, end de faktisk gjorde i de to år.

Det skal nævnes, at ønsket om at arbejde mere eller mindre, sådan som det er angivet her, er ensbetydende med en ændring på mindst 1 time om ugen. Det betyder, at 11 pct. gerne vil forøge deres arbejdstid med mindst dette timetal, mens 16 pct. gerne vil formindske deres arbejdstid med mindst en time i 2008/09, idet betingelsen er, at man hhv. ville tjene mere eller mindre som følge deraf.

Tabel 8.3. Normal ugentlig arbejdstid i hovedbeskæftigelse og ønsket arbejdstid. 18-74-årige. 2008/09.

	Ønske om ændret arbejdstid ¹				Ønsket timeændring ²		Antal
	Flere timer	Uændret	Færre timer		Flere/færre	Netto-time-ændring ³	
2008/09	Pct.					Timer	
Ugentlig arbejdstid i hovedbeskæftigelse							
- <37 timer	11,6	78,0	10,4	100	10,9/7,0	2,5	852
- 37 timer	11,1	73,6	15,3	100	7,0/7,2	-1,2	1.542
- >38-44 timer	15,8	67,9	16,2	100	7,0/7,2	-0,15	638
- >44 timer	5,2	71,6	23,2	100	10,0/11,9	-7,84	722
I alt	10,9	73,2	15,9	100	8,2/8,5	-1,72	3.754
I alt 2001	11,7	67,0	21,3	100	8,3/8,3	-0,78	1.278
- Mænd	12,2	73,3	14,6	100	8,0/9,3	-0,37	1.914
- Kvinder	9,4	73,1	17,5	100	8,5/7,8	-0,56	1.840
	Timer						
Gns. arbejdstid i hovedbeskæftigelse							
2008/09	36,9	38,1	40,5				
2001	34,2	37,1	38,9		„	„	„

¹ Sp.: Hvis det var muligt, ville du så gerne arbejde flere timer og tjene mere eller færre timer og tjene mindre?

² Sp.: Hvor mange flere/færre timer ville du gerne arbejde ugentligt sådan cirka?

³ Flere og færre timer vægtet med andelen og lagt sammen, i.e. netto-timeændring.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Ikke overraskende ønsker flere af dem, der arbejder meget, at arbejde mindre, end det gælder for dem, der ikke arbejder så meget. Hvis man arbejder mere end 44 timer om ugen, er forholdet således 23 mod 5 pct. Hvis man derimod arbejder mellem 38 og 44 timer om ugen, er der lige mange, der ønsker at arbejde mere hhv. mindre på ugebasis, nemlig ca. 16 pct. af hver. Arbejder man 37 timer om ugen, er der igen flere, der ønsker at arbejde kortere tid, end der ønsker at arbejde længere tid, og endelig er der næsten lige mange af disse to slags, når vi kigger på deltidsbeskæftigede.

Da vi har stillet spørgsmålene om faktisk og ønsket arbejdstid i både tidsundersøgelsen for 2001 (DTUS-01) og tidsundersøgelsen for 2008/09 (DTUC), og disse to undersøgelser udgør et panel, kan vi for de samme mennesker belyse, om de har ændret arbejdstid i perioden, og om en sådan ændring hænger sammen med et udtrykt ønske herom. Hvis således arbejdsmarkedet var fuldt fleksibelt, og ens ønske om arbejdstid dermed uden videre kunne indfries, skulle man forvente, at dem, der i 2001 ønskede at arbejde flere eller færre timer, havde omsat dette til virkelighed i 2008/09.

Tabel 8.4 viser, at over halvdelen af dem, der var beskæftigede i både 2001 og 2008/09, var tilfredse med deres arbejdstid i begge år, mens 7 pct. fastholdt deres ønske om at arbejde mindre, og meget få udtrykte et ønske om at arbejde mere i begge år. De resterende 37 pct. havde i løbet af perioden skiftet holdning til, om de ønskede at arbejde mere eller mindre, end de faktisk gjorde. Således var 11 pct., som i 2001 ønskede at arbejde færre timer, tilfredse med deres arbejdstid i 2008/09, mens 4 pct., som ønskede at arbejde mere i 2001, var tilfredse med deres arbejdstid i 2008/09. Blandt dem, der var tilfredse med deres arbejdstid i 2001, var der væsentlig flere, der ønskede at arbejde færre timer, sammenlignet med dem, der ønskede at arbejde flere timer i 2008/09 – 13 mod 8 pct.

Det interessante er her at se på, om dem, der ønskede at arbejde flere henholdsvis færre timer i 2001, har fået indfriet deres ønske i 2008/09, således at de nu er tilfredse med deres arbejdsomfang, eller om de blot delvist er blevet tilfredse ved godt nok at arbejde mindre/mere end dengang, men stadig har et ønske om endnu kortere/længere ugentlig arbejdstid. Tabel 8.4 viser for det første, at dem, der i 2001 ønskede at arbejde flere timer gennemsnitligt set arbejdede 3 timer og 19 min. længere tid om ugen i 2008/09. Tilsvarende arbejdede dem, der ønskede kortere arbejdstid i 2001, 1 time og 9

Tabel 8.4. Udviklingen i ønsket arbejdstid og ændringer i faktiske arbejdstider. 2001-2008/09.

Antal:718	2001			
	Ønsket arbejdstid			
	Flere timer	Uændret timetal	Færre timer	I alt
2008/09	Pct.			
Ønsket arbejdstid				
Flere timer	(..)	8,1	(..)	9,6
Uændret timetal	4,3	55,2	11,1	70,6
Færre timer	(..)	12,8	6,8	19,6
I alt	5,4	76,1	18,5	100,0
	Timer:min.			
Gns. timeændring fra 2001 til 2008/09	3:19	1:34	-1:09	
Arbejdstimer i 2001	35:01	37:10	38:26	
Arbejdstimer i 2008/09	38:20	38:44	37:17	

(..) < 20 observationer.

Note: Det er de samme personer, som deltog i både DTUS-01 og DTUC, og som var beskæftigede begge år.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

min. mindre i 2008/09 sammenlignet med i 2001. Da arbejdstiden er steget for dem, der var tilfredse med arbejdstiden i 2001, betyder det, at dem, der ønskede at arbejde færre timer, faktisk fik en større timeændring end dem, der ønskede at arbejde flere timer, sammenlignet med normen på arbejdsmarkedet.

Vi kan også beregne, at for dem, der i 2001 ønskede at arbejde færre timer, og som i 2008/09 var blevet tilfredse med deres arbejdstid (jf. de 11,1 % i tabel 8.4), var denne reduceret med $2\frac{3}{4}$ time om ugen. Tilsvarende var arbejdstiden forøget med $3\frac{1}{4}$ time om ugen for dem, der i 2001 ønskede at arbejde flere timer, og som i 2008/09 var blevet tilfredse med deres arbejdstid (jf. de 4,3 % i tabel 8.4).

For nærmere at belyse, hvem der ønsker at arbejde færre hhv. flere timer, har vi i tabel 8.5 foretaget en analyse blandt gifte/samboende mænd og kvinder, hvor vi beregner den isolerede effekt af forskellige faktorer såsom egen og partners faktiske arbejdstid, alder, antallet af børn, uddannelsesbaggrund, og om man har et bijob.

Ligesom vi fandt det i tabel 8.2, er der sammenhæng mellem faktisk og ønsket arbejdstid: Jo mere man arbejder, desto mere udbredt er det, at man ønsker at arbejde mindre, og omvendt, jo

mindre man arbejder, desto mere udbredt er ønsket om at arbejde mere. Det gælder imidlertid kun for mænd, når vi tager højde for nævnte forhold. For kvinder, der arbejder mere end 37 timer om ugen, er der ikke noget større ønske om hverken at arbejde mere eller mindre, end blandt kvinder på 37 timer, mens kvinder, der arbejder mindre end 37 timer, i større omfang ønsker at arbejde mere og i mindre omfang at arbejde mindre end kvinder på 37 timer. For både mænd og kvinder har også partnerens arbejdstid indflydelse på deres arbejdstidsønsker. Hvis ægtemanden således arbejder mere end 37 timer, formindsker det hendes ønske om at arbejde mere, sammenlignet med hvis han arbejdede 37 timer om ugen. Og hvis den kvindelige partner arbejder mindre end 37 timer, formindsker det hans ønske om at arbejde mere, end hvis hun arbejdede 37 timer.

Tabel 8.5 viser også, at ønsket om at arbejde mindre for mænd stiger med alderen for dog på et vist tidspunkt at aftage igen. For kvinder er der ikke nogen sammenhæng mellem deres alder og ønsket om at arbejde mere eller mindre på arbejdsmarkedet. Det er der derimod, når det gælder børn. Allerede første barn reducerer kvinders ønske om at arbejde mere, og endnu mindre udbredt er dette ønske, når der er to børn, og når der er tre børn, er der også et mindre ønske om at arbejde mere, sammenlignet med når hun ikke har nogen hjemmeboende børn. Dette billede forstærkes af, at der også er flere kvinder, der ønsker at arbejde mindre, når de har to eller flere børn, sammenlignet med kvinder uden børn. For mænd skal der mindst 2 børn til, før deres ønske til arbejdstiden påvirkes, og ligesom for kvinder er der færre af sådanne mænd, der ønsker at arbejde mere, end det gælder for mænd uden børn. Der er dog også færre mænd med 3 børn, der ønsker at arbejde mindre end mænd uden børn, i modsætning til blandt sådanne kvinder, hvor der er flere, der ønsker at arbejde mindre, end der er blandt kvinder uden børn.

Endvidere ser vi, at mænd med en mellemlang videregående uddannelse har et større ønske om at arbejde mere, end de gør, sammenlignet med mænd, som ikke har nogen eller kun en grunduddannelse. For kvinder med mellemlange og lange videregående uddannelser er der derimod et mindre udbredt ønske om at arbejde mere sammenlignet med kvinder uden uddannelse eller med en grunduddannelse. Der er her tale om den isolerede virkning af ud-

Tabel 8.5. Forhold af betydning for ønsket om at arbejde mere hhv. mindre. Beskæftigede par 2008/09. Multinomial regressionsmodel.

	Mænd Ønsker at arbejde:		Kvinder Ønsker at arbejde:	
	Mere	Mindre	Mere	Mindre
Egen arbejdstid				
Under 37 timer (37 timer)	0,801*	0,0714	0,762**	-0,868***
	(0,33)	(0,33)	(0,27)	(0,18)
Over 37 timer	0,03	0,408*	0,52	0,23
	(0,20)	(0,16)	(0,34)	(0,19)
Partners arbejdstid				
Under 37 timer (37 timer)	-0,627*	-0,0187	-0,3170	0,156
	(0,26)	(0,19)	(0,48)	(0,32)
Over 37 timer	0,2540	0,0405	-0,582*	-0,0912
	(0,21)	(0,19)	(0,25)	(0,16)
Alder	0,0845	0,411***	0,0132	0,0422
	(0,08)	(0,08)	(0,10)	(0,07)
Alder*alder	-0,0018+	-0,0043***	-0,0011	-0,0003
	(0,0)	(0,0)	(0,0)	(0,0)
1 barn (ingen børn)	-0,252	-0,171	-0,610+	0,131
	(0,26)	(0,22)	(0,33)	(0,23)
2 børn	-0,490+	-0,221	-1,304***	0,598**
	(0,26)	(0,22)	(0,39)	(0,23)
3+ børn	-0,984*	-0,639*	-0,730+	0,499+
	(0,41)	(0,32)	(0,44)	(0,29)
Uddannelse				
Erhvervsudd. (grundudd.)	0,0125	-0,236	-0,522	0,0241
	(0,26)	(0,21)	(0,33)	(0,23)
KVU	-0,00166	0,168	0,197	-0,223
	(0,46)	(0,33)	(0,35)	(0,29)
MVU	0,944**	-0,0146	-0,760*	-0,0565
	(0,31)	(0,27)	(0,36)	(0,24)
LVU	-0,106	0,135	-1,278*	0,193
	(0,35)	(0,26)	(0,52)	(0,27)
Bijob (ikke bijob)	-0,019	-0,431	0,658+	-0,109
	(0,31)	(0,27)	(0,38)	(0,32)
Konstant	-2,231	-10,85***	-0,379	-2,581+
	(1,46)	(1,71)	(1,72)	(1,40)
Antal med mere/mindre	121	244	87	288
Antal	1474		1468	
Log likelihood	-1004,27		-874,78	
Rseudo R ²	0,07		0,08	
LR chi(32)	160,12		144,66	

+ $p < 0,1$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

dannelse, og forklaringen på dette mønster er altså ikke, at mænd og kvinder med forskellig uddannelse ikke arbejder lige meget, har et forskelligt antal børn osv.

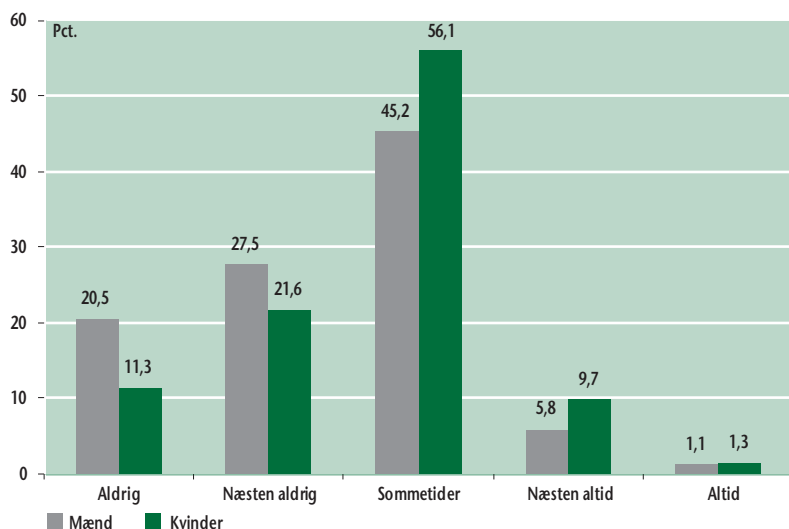
Endelig er der flere kvinder med et bijob, der ønsker at forøge deres arbejdstid, sammenlignet med kvinder uden bijob.

8.3. Er danskerne blevet mere stressede de seneste 10 år?

Der er i løbet af det seneste tiår blevet næsten dobbelt så mange beskæftigede, der arbejder mere end 37 timer om ugen: 18 pct. i 2001 og 36 pct. i 2008/09 (tabel 5.1). Samtidig har flere undersøgelser påvist en høj arbejdsintensitet på arbejdsmarkedet (European Foundation, 2009). Det skulle i sig selv bidrage til et øget pres i arbejds-situationen og en større udbredelse af stress.

På baggrund af oplysninger i tidsundersøgelserne 2001 og 2008/09 om oplevelsen af stress finder vi, at der i dag er lige så mange, der næsten altid eller altid føler sig stressede, som der var for 10 år siden: 10-11 pct. kvinder og 7 pct. mænd i alderen 18-74 år (tabel 8.6). Blandt dem, der føler sig stressede, er det kun et lille mindretal,

Figur 8.1. Stress blandt beskæftigede kvinder og mænd. 2008/09.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 8.6. Sammenhæng mellem ugentlig arbejdstid i hovedbeskæftigelse og stress. 18-74-årige. 2001 og 2008/09.

	Sommetider stresset				Næsten altid eller altid stresset			
	2008/09		2001		2008/09		2001	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
	Pct.							
Ugentlig arbejdstid i hovedbeskæftigelse								
-- <37 timer	36,6	55,5	(..)	65,4	(..)	10,6	(..)	(..)
-- 37 timer	42,3	53,5	48,6	64,7	5,7	9,3	7,0	13,2
-- >37-44 timer	49,1	68,0	67,3	(..)	6,2	11,0	(..)	(..)
-- >44 timer	49,8	54,6	55,3	55,8	9,9	19,4	(..)	(..)
Alle	45,2	56,1	50,6	64,2	6,9	11,0	6,6	10,5
Antal:	863	1.069	313	434	133	187	41	65

Sp.: Hvor ofte føler du dig stresset?

(..) <20 observationer.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

der altid føler sig stressede (figur 8.1). Samtidig er der blevet færre, der sommetider føler sig stressede. I 2001 gjaldt det 64 pct. af kvinderne og 51 pct. af mændene, mens de tilsvarende tal var 56 og 45 pct. i 2008/09 (tabel 8.6).

Blandt mænd er længere arbejdstid i dag forbundet med oftere forekommende "sommetider" stresset, idet en arbejdstid på mere end 44 timer dog ikke adskiller sig fra en arbejdstid på 38-44 timer på dette punkt. For kvinder er det oven i købet sådan, at det sommetider at være stresset forekommer mindre hyppigt, når de arbejder mere end 44 timer, sammenlignet med blandt kvinder, der arbejder 38-44 timer om ugen, hvilket også gjaldt for mænd i 2001. Det næsten altid at være stresset hænger sammen med lange arbejdstider for mænd og især for kvinder. Såfremt der kontrolleres for en række andre forhold, har J. Bonke og F. Gerstorft (2007) dog vist, at der ikke er nogen signifikant sammenhæng mellem arbejdstidens længde og forekomsten af stress, hverken for gruppen af "sommetider stressede" eller "næsten altid stressede" kvinder og mænd. Den tid, der går, fra man er færdig med husarbejdet og børneomsorgen om morgenen, til man er på arbejde hhv. forlader arbejdspladsen, til man får købt ind og hentet børn og/eller lavet mad (eksklusive transporttiden til og fra arbejde), har derimod betydning for, om man føler sig stresset. Pressede "rush hours" er således ensbetyden-

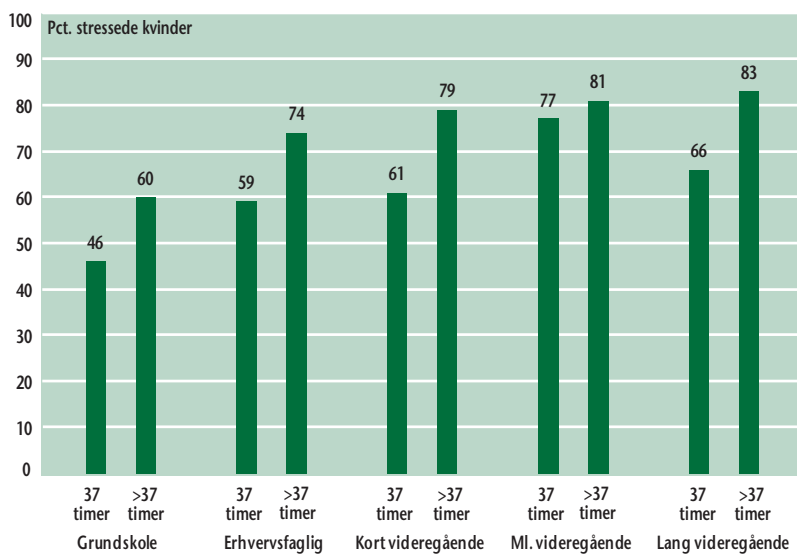
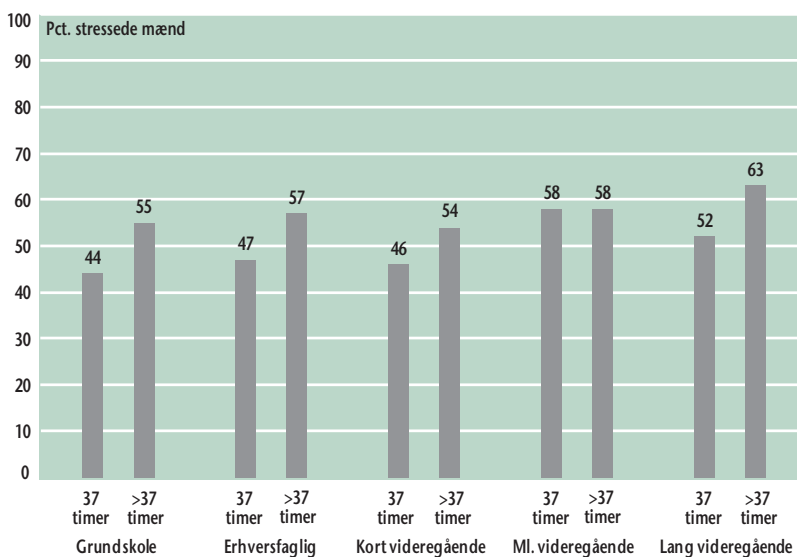
de med mere udbredt stress, viser J. Bonke og F. Gerstorft (2007).

Vi har også set på, om der er nogen sammenhæng mellem oplevelsen af stress og ønsket om at arbejde færre timer, ud fra en betragtning om at en ikke-ønsket for lang arbejdstid netop er medvirkende til stress. Hvis man arbejder 37 timer ugen og ønsker kortere arbejdstid, er sandsynligheden for, at man sommetider er stresset, 13 pct. større (53 % ift. 47 %), end hvis man ikke har dette ønske, og tilsvarende er sandsynligheden for næsten altid at være stresset næsten 3 gange så stor (13,2 % ift. 4,9 %) (ikke vist i tabel). Om der også er andre forhold, der spiller ind på ønsket om at arbejde færre timer, og om det at være stresset er betinget af forhold uden for arbejdspladsen, siger dette ikke noget om.

I hvilket omfang man føler sig stresset, hænger også sammen med ens uddannelsesbaggrund, og dermed med hvilke arbejdsvilkår man har på sit arbejde, og hvor mange timer man arbejder. For mænd med en 37 timers arbejdsuge er stress – sommetider, næsten altid eller altid – mest udbredt, hvis man har en mellemlang videregående uddannelse (figur 8.2). For de øvrige uddannelser er der ikke store forskelle i hyppigheden af stress, hvis man arbejder 37 timer. Hvis man derimod arbejder mere end 37 timer om ugen, er det mænd med en lang videregående uddannelse, der skiller sig ud fra andre mænd, nemlig ved at knap $\frac{2}{3}$ (63 %) angiver enten sommetider, næsten altid eller altid at være stressede. For andre mænd, som arbejder mere end 37 timer om ugen, gælder det for mellem 54 og 58 pct., at de i et eller andet omfang føler sig stressede.

For kvinder er stressbilledet noget anderledes end for mænd, idet stress tilsyneladende hænger sammen med mere uddannelse. For kvinder med et 37 timers arbejde angiver 46 pct. af dem uden eller udelukkende med en grunduddannelse således sommetider, næsten altid eller altid at være stressede, mens det gælder for 59 og 61 pct. af kvinder med en erhvervsfaglig hhv. en kortvarig videregående uddannelse, og for kvinder med en mellemlang videregående uddannelse er tallet på 77 pct. For kvinder med en lang videregående uddannelse og 37 timers arbejde angiver dog ”kun” 66 pct. at være stressede. Ser vi på kvinder med mere end 37 timers arbejde om ugen, er stressniveauet væsentlig højere for stort set alle uddannelsesgrupper sammenlignet med for kvinder med 37 timers arbejde. Herved adskiller kvinder sig fra mænd, hvor forskellen i stress afhængig af arbejdstidens længde er noget mindre udpræget. Hvor-

Figur 8.2. Sammenhæng mellem uddannelse, arbejdstid og stress (sometider, næsten altid eller altid) blandt beskæftigede mænd og kvinder. 2008/09.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

vidt dette skyldes, at ”karriere”-kvinder er et nyere fænomen end ”karriere”-mænd, og dermed fortsat står for en større del af husholdningsarbejdet end tilsvarende mænd, er vanskeligt at sige. Der kan også være en række andre faktorer, der hænger sammen med forskellene i mænd og kvinders stressniveau, sådan som det fremgår af Bonke & Gerstorft (2007).

8.4. Sammenfatning

Folk interesserer sig ikke kun for at tjene penge, også tilfredsheden med ens arbejde og fritid har betydning for velfærden. Sammen med udbredelsen af stress har vi undersøgt dette nærmere og bl.a. fundet, at mere end to ud af tre beskæftigede danskere er tilfredse med deres arbejde, mens kun halvdelen er tilfredse med mængden af deres fritid. Generelt set er halvdelen af beskæftigede danskere mere tilfredse med deres arbejde end med deres fritid, hvorimod det kun er hver femte, som er mere tilfreds med fritidens omfang end med deres arbejde. Det er dog mere end hver tredje, som både er tilfredse med fritiden og arbejdet.

Vi har også fundet, at for både mænd og kvinder afhænger tilfredsheden med fritidens omfang af, hvor meget man arbejder: Jo mere man arbejder, desto mindre er tilfredsheden med fritidsomfanget. Det forhindrer dog ikke mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{3}$ af dem, der arbejder mere end 44 timer om ugen, i at være tilfredse med omfanget af deres fritid og hver tiende mand og hver femte kvinde, som arbejder mindre end 37 timer om ugen, i at være utilfredse med deres fritidsmængde.

Når det gælder tilfredsheden med arbejdets omfang, viser det sig, at 3 ud af 4 er tilfredse, hvorimod det kun var 2 ud af 3 for 10 år siden. Der er en halv gang så mange af dem, der ikke er tilfredse med arbejdstiden, der ønsker at arbejde færre timer, sammenlignet med dem, der ønsker at arbejde flere timer. Vi har også fundet, at der er færre kvinder end mænd, som ønsker at arbejde flere timer, mens omvendt flere kvinder end mænd ønsker at arbejde færre timer om ugen.

Ser vi på, hvor mange flere hhv. færre timer der ønskes arbejdet, og ”modregner” den ene gruppes ubalance i den anden gruppes ubalance, er der kun et beskedent mindre nettoudbud af arbejdskraft, nemlig på $1\frac{1}{4}$ time i 2008/09 mod 3 kvarter i 2001 for den

godt fjerdedel af arbejdsstyrken, som ønskede at arbejde flere eller færre timer.

Vi har også vist, at dem, der ønskede at arbejde flere timer i 2001, gennemsnitligt set arbejdede $3\frac{1}{4}$ time længere tid om ugen i 2008/09, og at dem, der ønskede kortere arbejdstid i 2001, arbejdede $1\frac{1}{4}$ time mindre i 2008/09. Og vi har beregnet, at for dem, der i 2001 ønskede at arbejde færre timer, og som i 2008/09 var blevet tilfredse med deres arbejdstid, var arbejdstiden reduceret med $2\frac{3}{4}$ time om ugen. Tilsvarende var arbejdstiden forøget med $3\frac{1}{4}$ time om ugen for dem, der i 2001 ønskede at arbejde flere timer, og som i 2008/09 var blevet tilfredse med deres arbejdstid.

Endelig kan vi konstatere, at der i dag er lige så mange, der næsten altid eller altid føler sig stressede, som der var for 10 år siden, og blandt dem, der næsten altid eller altid føler sig stressede, er det kun et lille mindretal, der altid føler sig stressede. Samtidig er der blevet færre, der sommetider føler sig stressede. I 2008/09 gjaldt det 56 pct. af kvinderne og 45 pct. af mændene, mens de tilsvarende tal var 64 og 51 pct. i 2001.

9. Hvordan bruges tiden og pengene i danske familier?

Der er en omfattende litteratur om fordelingen af tid og penge i familien: Hvem laver hvad, og hvem bruger pengene? Der er imidlertid kun få undersøgelser, der har set på den samtidige fordeling af disse ressourcer, til trods for at det netop er her, at man skulle forvente, at parternes forskellige interesser og indflydelse skulle vise sig. Der er således i et flertal af familier hverken ligestilling arbejds- eller forbrugsmæssigt, hvilket enten kan skyldes et ønske om arbejdsdeling, forskellige behov for forbrugsgoder, eller at der er en ulige indflydelse/magt parterne imellem.

I det følgende ser vi først på sammenhængen mellem ægtefællers/samleveres arbejdstider og fritid. Derefter gælder det sammenhængen mellem deres personlige forbrug og fritid, som ud fra en økonomisk synsvinkel anses for at være de vigtigste goder. Man kan således forestille sig, at enten har man det ene eller også det andet. Vi ser også på, om husholdningsarbejde kan ses som en modydelse til personligt forbrug: en ny kjole for en rengøring (Bonke *et al.*, 2011). Endelig ser vi på omfanget af synkronisering af forskellige aktiviteter, ud fra en betragtning om at formålet med at danne par enten er at være sammen eller at opnå stordriftsfordele ved at specialisere sig i forskellige aktiviteter eller i praksis et eller andet midt imellem. Det handler kort sagt om, hvordan arbejdet ude og hjemme, fritiden og indkomsten er fordelt i familien.

9.1. Arbejder ægtefæller lige meget, og har de lige meget fritid?

Som vi har set tidligere, arbejder mænd mere end kvinder på arbejdsmarkedet, mens kvinder omvendt laver mere husholdningsarbejde end mænd. Det udelukker selvfølgelig ikke, at der findes familier, hvor det er anderledes. I hver tiende familie (10 %) arbejder kvinden således mere end manden, når vi inddeler i arbejdstiderne

Tabel 9.1. Sammenhængen mellem gifte/samboende, beskæftigede mænd og kvinders normale arbejdstid. 2008/09.

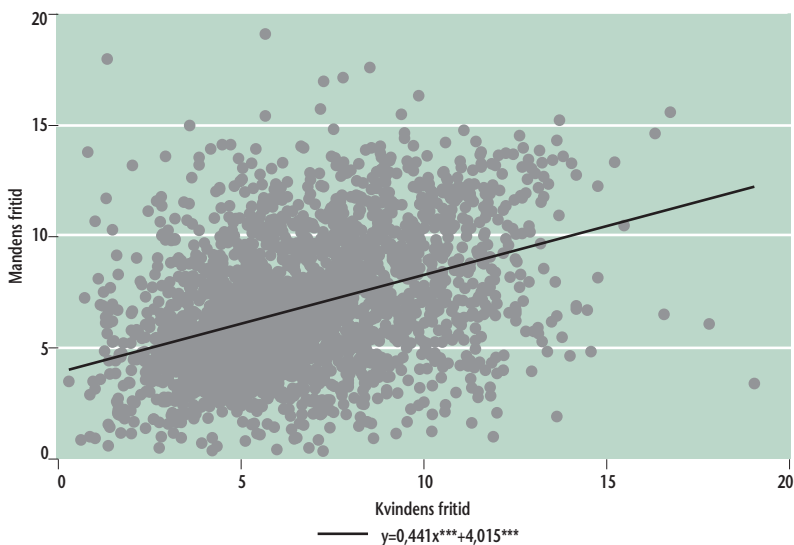
Antal: 1.966	Antal timers arbejde				
	Kvinde				
	1-36	37	38-44	>44	I alt
	Pct.				
Mand					
1-36	3,6	2,2	(..)	(..)	7,1
37	15,2	23,2	2,6	2,7	43,7
38-44	8,1	5,1	5,5	1,6	20,2
>44	11,8	8,5	3,3	5,4	29,0
I alt	38,8	38,9	12,1	10,2	100,0

¹Hverdage har vægten 5/7, og weekenddage 2/7.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

1-37 timer, 37 timer, 38-44 timer og >44 timer, og dermed ikke tager dem med, der ikke arbejder. Og i godt tre ud af ti familier (38 %) arbejder manden og kvinden lige meget. I de resterende 52 pct. af familierne arbejder manden mere end kvinden, når vi bruger disse arbejdstider til at inddele efter (tabel 9.1).

Figur 9.1. Sammenhæng mellem gifte/samboende mænd og kvinders fritid eksklusivt søvn, spisning og toilette. 2008/09.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

På trods af nævnte fordelinger af arbejdet i parfamilier er der en generel positiv sammenhæng mellem parternes arbejdstider. Det ses både af tabel 9.1, hvor sammenhængen er testet, og af en beregning (ikke vist her), hvor arbejdstiden for de to parter opgøres i timer og altså ikke i intervaller som i tabel 9.1, tillige med at vi ser på det faktiske antal arbejdstimer. I så fald er resultatet, at for hver time den gennemsnitlige mand arbejder mere, arbejder kvinden 0,38 time mere. I 2001 var denne sammenhæng sådan, at 1 times mere arbejde for manden hang sammen med 0,44 time mere arbejde for kvinden.

Der er også en positiv sammenhæng mellem ægtefæller/samleveres fritid (minus søvn, toilette og spisning). For hver times ekstra fritid en gennemsnitlig kvinde har, er mandens fritid knap ½ time længere, se figur 9.1. I 2001 var der tale om, at 1 times mere fritid for kvinden hang sammen med 0,53 times mere fritid for manden. Hvis vi inddeler fritiden i intervaller – 0-2, 3-4, 5-6, 7-8, 9-10 og >10 timer – ser vi, at i hver tredje familie (35 %) har parterne lige meget fritid, mens man den har mere fritid end kvinden i 40 pct. af familierne, og omvendt har kvinden mere fritid end manden i hver fjerde familie (24 %) i 2008/09 (tabel 9.2). Vi kan også se, at den mest udbredte vægne fritid for både manden og kvinden er 5-6 timer om

Tabel 9.2. Sammenhængen mellem gifte/samboende mænd og kvinders fritid ekskl. søvn, toilette og spisning. 2008/09.

Antal: 2.565	Antal timers fritid ¹						I alt
	Mand						
	0-2	3-4	5-6	7-8	9-10	11+	
Kvinde	Pct.						
Antal timers fritid ¹							
0-2	(..)	1,0	1,1	(..)	(..)	(..)	3,6
3-4	1,2	6,1	6,9	2,6	1,6	1,2	19,6
5-6	0,8	5,8	10,1	6,6	2,8	2,1	28,1
7-8	1,0	2,9	5,9	6,4	4,0	3,1	23,3
9-10	(..)	1,1	2,0	3,3	4,0	4,0	14,7
11+	(..)	0,9	1,4	2,0	1,9	4,3	10,7
I alt	4,3	17,7	27,4	21,4	14,3	14,9	100,0

¹ timer angives som +/- ½ time, dvs. 3-4 timer er 2½ – 4½ time og 11+ mere end 10½ time.

Note: Hverdage har vægten 5/7 og, weekenddage 2/7.

Qui² = 568, Pr = 0,000.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

dagen, men at mange også har 7-8 timer. For knap $\frac{1}{3}$ af gifte/samboende par er fritiden for begge parter på mellem 5 og 8 timer på en gennemsnitlig ugedag.

9.2. Byttes husholdningsarbejde med forbrug?

Der er en omfattende litteratur inden for "Family Economics" om fordelingen af goder i familien, og hvad der betinger denne fordeling, se fx J. Bonke & M. Browning (2009a). Forskelle i parternes indkomst eller løn anvendes her ofte som forklaring på, hvorfor manden og kvinden ikke har et lige stort forbrug eller nytte i bredere forstand. Fx har J. Bonke og M. Browning (2009b) vist, at jo mere kvinden tjener relativt til manden, desto mere tilfreds bliver hun med økonomien, mens omvendt manden bliver mindre tilfreds, hvilket kan tages som udtryk for, at den personlige indkomst har betydning for ens eget forbrug, og/eller at tilfredsheden hænger sammen med forestilling om, hvem der bør tjene pengene i familien.

Man kan også forestille sig, at ens personlige forbrug ikke bare afhænger af ens egen indkomst, men også af hvor meget man bidrager til husholdningsarbejdet. Der kan således være tale om, at arbejdet i hjemmet byttes mod forbrug. For alle familier under ét

Tabel 9.3. Arbejdsdeling i hjemmet og fordeling af personligt forbrug for par i 2008/09.

Antal: 2.275	Kvindens andel af husholdningsarbejdet					
	<20 %	20-39 %	40-59 %	60-79 %	>80 %	I alt
Kvindens andel af det personlige forbrug						
<20 %	3,1	2,5	5,2	3,9	3,3	18,0
20-39 %	2,9	2,6	6,0	5,1	3,7	20,2
40-59 %	1,7	3,6	6,8	5,8	6,5	24,5
60-79 %	0,8	2,3	5,3	4,7	5,7	18,3
>80 %	1,1	2,5	5,5	4,8	5,1	19,0
I alt	9,7	13,6	28,8	24,3	23,7	100,0

Sp.: Når du tænker på dit eget (hhv. din ægtefælle/samlevers) personlige forbrug, hvor stort skønner du, at det normalt er på følgende områder i løbet af en måned? Tøj, skotøj; Fritidsaktiviteter, hobbies o.l.: Andet personligt forbrug.

Chi²=63,5 P=0,000.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

kan dette dog ikke bekræftes, hvorimod en opdeling efter kategorier, giver en signifikant sammenhæng (9.3). I hver femte familie (22 %) er andelen af hendes personlige forbrug således lige så stor som hendes andel af husholdningsarbejdet: Altså hvis kvinden fx laver mellem 60 og 79 pct. af husholdningsarbejdet, er hendes andel af det personlige forbrug af en tilsvarende størrelsesorden (tabel 9.3). I hver tredje familie (31 %) er hendes forbrugsandel imidlertid større end hendes bidrag til husholdningsarbejdet, hvilket kunne tyde på, at hun står i en stærk forhandlingsposition, når goder bliver byttet mod arbejde i hjemmet. Omvendt er det imidlertid i næsten hver anden familie (47 %), hvor hendes husholdningsarbejde udgør en større andel, end hvad der svarer til hendes andel af det personlige forbrug. Her kunne det tyde på, at hendes forhandlingsposition er svagere end mandens.

Til sammenligning kan nævnes, at i 2001 (J. Bonke, 2002) var der næsten lige så mange familier (46 %), hvor kvindens andel af husholdningsarbejdet var større end hendes andel af det personlige forbrug – hun blev underkompenseret – men at antallet af familier, hvor hendes husholdningsarbejde udgjorde en mindre andel end hendes andel af det personlige forbrug – hun blev overkompenseret – kun var på 16 pct. sammenlignet med nævnte 31 pct. i 2008/09. Der var derfor i 2001 også væsentlig flere familier, hvor andelen svarede til hinanden (38 %). Der er med andre ord sket en ændring i retning af, at flere kvinder i dag bliver ”overkompenseret” for deres husholdningsarbejde, hvilket kan hænge sammen med, at kvinder arbejder forholdsvis mere end tidligere sammenlignet med deres mænd, hvilket taler for, at kvinder har forøget deres indflydelse over fordelingen af tid og penge i hjemmet i løbet af de seneste 10 år.

9.3. Hvor meget er ægtefæller sammen, er de fælles om økonomien, og er de tilfredse?

Hvis man spørger ægtefæller om, hvorvidt de har en fælles økonomi, svarer et overvældende flertal bekræftende. Hvis valget nemlig står mellem at være fælles om alle pengene, delvis fælles om dem, at have en særskilt økonomi eller noget helt fjerde, vælger 3 ud af 4 den første mulighed (tabel 9.4). Kun hver sjette (18 %) angiver, at de har delvis fælles økonomi, og halvt så mange (7 %), at de har hver deres økonomi. For dem uden fælles økonomi, har J. Bonke & M. Brow-

ning (2009c) vist, at hvad de hver især bruger på sig selv, da også afhænger af, hvor meget de selv tjener, mens der ikke er denne sammenhæng for dem med fælles økonomi.

At det store flertal af danske familier har fælles økonomi, er ikke ensbetydende med, at de altid har haft det. Vi kan således konstatere, at i parforhold, som er yngre end 6 år, er der en væsentlig større tilbøjelighed til at have hver sin økonomi (18 %), mens delvis fælles økonomi er det mest udbredte med 43 pct. af husholdningerne, som praktiserer denne form for økonomi. Helt fælles økonomi har kun 38 pct. af parrene med op til 6 år bag sig. Efter 5 år er den fælles husholdning væsentlig mere udbredt (69 %), og efter 10 år er den helt oppe på 77 pct. for at ende med 84 pct., når parforholdet er mere end 15 år gammelt (tabel 9.4).

Ud over at deles om pengene kan man også deles om tiden, i den forstand at man kan tilbringe den sammen. Det betyder bl.a., at man i videst muligt omfang arbejder på samme tid. For 4 ud af 10 par, hvor begge arbejder, er der stort overlap i arbejdstidens (inklusive transporten til og fra arbejdet) placering på en hverdag, idet mere end 85 pct. af parternes samlede arbejdstid foregår samtidig (tabel 9.5). For andre 33 pct. af familierne er overlappet kun på mellem 65 og 84 pct. af den samlede arbejdstid, og endelig gælder det for godt hver fjerde (28 %), at mindre end 65 pct. af den samlede arbejdstid foregår samtidig. Selvom det sidste kan være hensigtsmæssigt i børnefamilier, idet det muliggør mere tid mellem forældrene og barnet/børnene – når mor kommer hjem, tager far af sted – viser

Tabel 9.4. Det økonomiske fordelingssystem i parfamilier. 2008/09.

	Parforholdslængde				Alle
	0-5 år	6-10 år	11-15 år	16- år	
	Pct.				
Alle penge er fælles	38,3	69,2	77,3	84,2	74,4
Delvis fælles	42,8	21,6	15,1	11,4	18,1
Særskilt økonomi	17,9	8,3	6,5	3,8	6,8
Andet	1,0	0,9	1,2	0,6	0,8
Alle	100	100	100	100	100

Sp.: En husstand kan indrette sin økonomi på forskellige måder. Hvilken af følgende måder synes du passer bedst på den måde, din husstand gør det på?

Du skal blot angive den måde, der kommer nærmest.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 9.5. Gifte/samboendes synkronisering af deres faktiske arbejdstid¹ på en hverdag. 2008/09.

	Overlap i partners arbejdstid					
	Ikke samtidig arbejde – samtidig arbejde					
	<65 %	65-74 %	75-84 %	85-94 %	>94 %	
	Pct.					
Alle par	28,0	13,2	20,0	27,5	11,3	100,0
	Timer og minutters arbejde					
- Kvinde	5:52	6:53	7:41	7:56	7:28	
- Mand	7:41	8:59	8:40	8:25	7:42	
	Pct.					
Par u/børn	28,9	11,3	19,0	27,6	13,2	100,0
	Timer og minutters arbejde					
- Kvinde	5:17	6:58	7:48	8:10	7:01	
- Mand	7:00	9:26	8:26	8:34	7:15	
	Pct.					
Par m/børn	27,3	14,7	20,8	27,5	9,7	100,0
	Timer og minutters arbejde					
- Kvinde	6:23	6:50	7:36	7:46	7:56	
- Mand	8:17	8:42	8:50	8:17	8:12	

¹ Begge parter har arbejdstid > 0.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

det sig, at der stort set ikke er nogen forskel mellem børnefamilier og ikke-børnefamilier, hvad angår synkronisering af arbejdstiden (tabel 9.5).

Når det gælder synkronisering af fritiden, som delvist er et spejlbillede af synkroniseringen af arbejdstiden, er det i tabel 9.6 beregnet, hvor meget ægtefællers fritid faktisk er sammenfaldende på en hverdag. Resultatet er, at for 11 pct. af alle ægtepar gælder, at mere end 80 pct. af den vågne fritid tilbringes sammen. For 60 pct. af familierne er 40-80 pct. af fritiden samtidig, mens knap 30 pct. har mindre end 40 pct. af deres samlede fritid på samme tidspunkter af dagen. Igen har vi delt op i familier med hhv. uden børn, og ikke overraskende er den samtidige fritid mest udbredt blandt familier uden børn.

For at få et indtryk af, hvad fælles fritid, aktiv fritid, arbejdstid, indkomst mv. hver for sig betyder for tilfredsheden med, hvor meget fritid man har, indeholder tabel 9.7 resultaterne af regressionsanalyser særskilt for gifte/samboende kvinder og mænd. Vi har også set på, hvordan disse forhold spiller sammen med den generel-

Tabel 9.6. Gifte/samboendes synkronisering af deres fritid¹ på hverdage og weekenddage. 2008/09.

	Overlap i partners fritid					
	Ikke samtidig fritid – samtidig fritid					
	<20 %	20-40 %	40-60 %	60-80 %	>80 %	
	Pct.					
Alle par						
- hverdag	12,3	16,7	31,4	28,9	10,7	100,0
- weekenddag	9,9	14,7	28,4	31,0	16,0	100,0
	Timer og minutters fritid					
- Kvinde	5:16	6:11	6:31	7:20	8:11	
- Mand	4:52	6:16	6:55	7:46	8:37	
	Pct.					
Par u/børn						
- hverdag	9,2	14,9	31,1	32,3	12,5	100,0
- weekenddag	8,0	10,9	25,7	36,6	18,8	100,0
	Timer og minutters fritid					
- Kvinde	5:58	7:00	7:05	7:50	8:28	
- Mand	5:50	6:43	7:28	8:17	9:02	
	Pct.					
Par m/børn						
- hverdag	17,2	19,3	31,9	23,8	7,8	100,0
- weekenddag	12,8	20,7	32,6	22,2	11,7	100,0
	Timer og minutters fritid					
- Kvinde	4:51	5:16	5:46	6:11	7:09	
- Mand	4:16	5:44	6:10	6:32	7:08	

¹Begge parter fritid er > 0.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

le tilfredshed – ofte betegnet som lykke – sådan som denne er oplyst af deltagerne i tids- og forbrugsundersøgelsen 2008/09 (DTUC). For både tilfredsheden med fritidsomfanget og den generelle tilfredshed er anvendt en skala fra 1-6 – 1: meget utilfreds ... 6: meget tilfreds – og den gennemsnitlige tilfredshed med førstnævnte er 3,6 for mænd og 3,7 for kvinder og 3,2 for begge køn, når det gælder den generelle tilfredshed.

For mænd finder vi, at mængden af deres fritid hænger positivt sammen med deres tilfredshed med fritidens omfang, hvorimod det ikke gælder for kvinder. Mænd kan med andre ord godt lide at have meget fritid, selvom de har lige så meget af den som kvinder (tabel 7.1). Hvorvidt man er aktiv i fritiden, har ingen betydning for

mænd og kvinders tilfredshed med fritidens omfang og heller ikke med tilfredsheden i almindelighed.

Ikke overraskende hænger længere arbejdstid negativt sammen med tilfredsheden med fritidens omfang: Jo mindre man har, desto mindre tilfredse er kvinder og mænd. For mænd betyder længere arbejdstid, at de er mere tilfredse i almindelighed, hvilket kan

Tabel 9.7. Tilfredshed i almindelighed og med fritidens omfang, og økonomiske og ikke-økonomiske forhold for gifte/samboende mænd og kvinder. 2008/09. Ordered probit.

	Mænd		Kvinder	
	Tilfreds med fritid ¹	Generel tilfredshed ²	Tilfreds med fritid ¹	Generel tilfredshed ²
Gennemsnit (St. afv.)	3,6 (1,2)	3,2 (0,8)	3,7 (1,2)	3,2 (0,8)
P25	3,00	3,00	3,00	3,00
P75	5,00	4,00	5,00	4,00
Fritid:				
Fritid ekskl. spisning, toilette og søvn	0,0343*	0,02	0,02	0,01
	(0,01)	(0,01)	(0,02)	(0,02)
Aktiv fritid/ikke aktiv fritid	0,01	0,07	0,09	0,11
	(0,08)	(0,08)	(0,08)	(0,08)
Fælles fritid	-0,20	-0,21	0,14	-0,11
	(0,17)	(0,18)	(0,16)	(0,16)
Arbejdstid:				
Arbejdstid – timer om ugen	-0,0345*	0,0358*	-0,0493**	0,02
	(0,01)	(0,01)	(0,02)	(0,02)
Partners arbejdstid – timer om ugen	0,01	0,02	-0,01	0,02
	(0,01)	(0,01)	(0,01)	(0,01)
Indkomst/økonomi:				
Husstandsnettoindkomst, ækvivaleret (1.000 kr.)	-0,00	0,00	-0,0149**	0,01
	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
Mandens andel af manden og kvindens personlige bruttoindkomster	0,00	0,16	-0,672***	-0,16
	(0,11)	(0,12)	(0,18)	(0,18)
Fælles økonomi/ikke fælles økonomi	0,206*	0,322***	0,196*	0,254**
	(0,08)	(0,08)	(0,09)	(0,09)
Antal	1.042	1.041	1.012	1.012
R ²	0,12	0,04	0,10	0,03

^{1,2} Sp.: Hvor tilfreds er du med dit omfang af fritid hhv. dit liv i al almindelighed: 1 overhovedet ikke tilfreds ... 6 meget tilfreds.
 I analyserne indgår også mænd og kvinders uddannelse, førskolebørn og skolebørn og alder.

***, ** signifikant på hhv. 0,001-, 0,01- og 0,05-niveau.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

skyldes at, dem, der i forvejen er tilfredse, også arbejder længere end dem, der ikke er så tilfredse. Hvor meget partneren arbejder, er derimod uden betydning for tilfredsheden med fritidens omfang og den almindelige tilfredshed.

Endelig viser det sig, at kvinders tilfredshed med deres fritidsomfang hænger negativt sammen med deres forbrugsmuligheder, hvilket kan skyldes, at sådanne muligheder indebærer, at fritiden ikke står mål med ens økonomiske muligheder for at udnytte den fuldt ud. Også kvinders relative indkomst hænger sammen med tilfredsheden med fritidsomfanget: Jo mindre hun tjener relativt til ham, desto mindre tilfreds er hun med fritiden, måske fordi hun har mindre indflydelse over økonomien og mindre at gøre godt med, når han tjener mere, end hun gør, se J. Bonke & M. Browning (2009b). Det at have fælles økonomi er derimod både for kvinder og mænd med til at forøge tilfredsheden med både fritidsomfanget og tilfredsheden i almindelighed.

9.4. Sammenfatning

Som det er fremgået, arbejder kvinden i godt tre ud af ti familier lige så meget som manden, mens hun arbejder mere end ham i hver tiende familie – når vi opdeler i under 37, 37 og over 37-timers ugentlig arbejdstid. I de resterende 52 pct. af familierne arbejder manden mere end kvinden.

Vi har også fundet, at for hver time den gennemsnitlige mand arbejder mere, arbejder kvinden 0,38 timer mere, mens denne sammenhæng var mere udpræget i 2001, hvor den var på 0,44. For den vågne fritid gælder, at for hver ekstra time kvinden har, er mandens knap ½ time længere, mens den var godt ½ time længere for mænd i 2001. Inddeles fritiden i intervaller, finder vi, at i hver tredje familie har parterne lige meget fritid, mens manden har mere fritid end kvinden i 40 pct. af familierne, og omvendt har kvinden mere fritid end manden i hver fjerde familie i 2008/09.

Som et udtryk for parternes præferencer for forbrug og husholdningsarbejde og indbyrdes forhandlingsstyrke har vi set på sammenhængen mellem personligt forbrug og husholdningsarbejdet. For hver femte familie svarer andelen af hendes personlige forbrug til hendes andel af husholdningsarbejdet, mens hendes forbrugsandel i hver tredje familie er større end hendes bidrag til hus-

holdningsarbejdet. Det er kun i knap hver anden familie, at hendes husholdningsarbejde udgår en større andel, end hvad der svarer til hendes andel af det personlige forbrug. Samtidig har vi vist, at tre ud af fire par angiver, at de har fælles økonomi.

For fire ud af ti par, hvor begge arbejder, er der næsten fuldt overlap i arbejdstidens (inklusive transporten til og fra arbejdet) placering på en hverdag, idet mere end 85 pct. af parternes samlede arbejdstid foregår samtidig. For den vågne fritid har vi tilsvarende fundet, at 11 pct. af alle ægtepar tilbringer mere end 80 pct. af den sammen. For 60 pct. af familierne er 40-80 pct. af fritiden samtidig, mens knap 30 pct. har mindre end 40 pct. af deres samlede fritid på samme tidspunkter af dagen. Ikke overraskende er den fælles fritid mellem ægtefæller mest udbredt blandt familier uden børn.

Når det gælder tilfredsheden med fritidens omfang, er det især arbejdstidens længde, der spiller en rolle ved at formindske tilfredsheden. Hverken det at være aktiv i fritiden eller at tilbringe den sammen med sin partner hænger sammen med mere tilfredshed for mænd og kvinder. Hvis hun derimod tjener mindre end ham, er kvinden mindre tilfreds med fritiden, måske fordi hun råder over forholdsvis mindre, end han gør, eller fordi hun ikke kan nå at realisere sine forbrugsønsker i den fritid, hun har til rådighed. Meget afgørende er imidlertid en fælles økonomi, som for både kvinder og mænd betyder større tilfredshed med fritidens omfang og med tilfredshed i almindelighed.

10. Hvad betyder børn for forældres arbejde?

Der findes en række undersøgelser af sammenhængen mellem arbejde og fritid, og hvordan børn påvirker denne sammenhæng, se fx (J. Bonke, 2009a). Der er således ingen tvivl om, at det at få børn ud over omsorgen over for barnet også betyder mere husligt arbejde og et større behov for investeringer i forbrugsgoder såsom bil, større bolig mv. Selvom der gives betydelige tilskud til børnefamilier bl.a. via børnechecken (J. Bonke, 2009b), og der er mulighed for "income smoothing", dvs. spare op, før man får børn, og tilsvarende nedspare og låne, mens børnene er mindreårige, vil det være nærliggende, at det er manden, som den med den højeste timeløn (M. Deding og M. Larsens, 2008), der ofte arbejder mere på arbejdsmarkedet end kvinden. På den måde kan der kompenseres for kvindens nedsatte arbejde på arbejdsmarkedet, mens børnene er små, så den samlede husholdningsindkomst kan forblive uændret eller oven i købet forøges.

Vi ser først på forskelle i mødre og fædres arbejdstid sammenlignet med kvinder og mænd uden børn. Dernæst gælder det sammenhængen mellem forældres arbejdstid i familier med børn i forskellige aldre, og som noget helt nyt er vi i stand til også at belyse, hvordan det at få børn påvirker tidsallokeringen i familien. Dette er muliggjort af, at vi har oplysninger for de samme familier over en 10-årig periode, hvor nogle har fået børn og andre oplevet, at børnene er flyttet hjemmefra "the empty nest families". Til sidst sammenligner vi arbejdstiden for forældre med ikke-forældre i en række europæiske lande.

10.1. Forældres arbejdsudbud og børn

For at få et indtryk af, hvordan børnefamilier arbejdsmæssigt adskiller sig fra ikke-børnefamilier, har vi i tabel 10.1 angivet udbredelsen af forskellige arbejdstidskombinationer for familier med og

uden børn, hvor kvinden i sidstnævnte er under 45 år, og altså dermed for de flestes vedkommende står over for at ville få børn.

Sammenlignet med mænd i unge familier uden børn er der væsentlig flere fædre, der har en normal arbejdsuge på 37 timer, hvorefter der er lidt færre fædre end ikke-fædre, der arbejder mere end 37 timer om ugen: 38 pct. af mændene uden børn mod 46 pct. af fædrene har en normal arbejdsuge på 37 timer, mens en længere arbejdsuge gælder for 50 pct. af fædrene og 53 pct. af mændene uden børn. For kvinder er billedet anderledes, idet væsentlig færre mødre sammenlignet med yngre kvinder uden børn har en normal arbejdsuge på 37 timer (38 ift. 48 %), og ligesådan gælder det for længere arbejdstider, at disse er mere udbredte blandt dem uden børn (30 ift. 21 %). Det betyder omvendt, at der er dobbelt så mange mødre, som har en normal arbejdsuge på under 37 timer sammenlignet med yngre kvinder uden børn.

Ser vi på arbejdsudbuddet inden for familierne, finder vi, at manden og kvinden i hver anden familie (49 %) uden børn har en lige lang normal arbejdsuge mod 40 pct. af familierne med børn. Det mest udbredte i sidstnævnte familier er dog, at mandens normale arbejdsuge er længere end kvindens, nemlig i 52 pct. af familierne. Til sammenligning er det ”kun” i 40 pct. af familierne uden

Tabel 10.1. Mænd og kvinders ugentlige normale arbejdstid i parfamilier med hhv. uden børn 2008/09.

	Mandens normale antal arbejdstimer:			Total
	1-36 timer	37 timer	38- timer	
	Par med 0-17-årige hjemmeboende børn (Antal: 1.131)			
Kvindens normale antal arbejdstimer				
1-36 timer	2,3	16,8	21,9	40,9
37 timer	2,3	23,2	12,8	38,3
38- timer	1,0	5,7	14,4	20,9
Total	5,4	45,6	49,9	100,0
	Par, kvinden < 45 år, uden hjemmeboende børn (Antal: 188)			
1-36 timer	(..)	(..)	10,9	21,6
37 timer	(..)	24,5	21,1	48,0
38- timer	(..)	(..)	21,0	30,0
Total	(..)	38,1	53,0	100,0

Anm.: Hverdage har vægten 5/7, og weekenddage 2/7.

(..) < 20 observationer.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tabel 10.2. Forholdet mellem mænd og kvinders normale arbejdstid¹ og faktiske arbejdstid. 2008/09.

	Faktisk arbejdstid				Antal
	Mænd>kvinder	Mænd=kvinder	Mænd<kvinder	Total	
Normal ugentlig arbejdstid ¹					
Mænd>kvinder	27,7	43,9	28,4	100,0	486
Mænd=kvinder	21,8	60,1	18,1	100,0	940
Mænd<kvinder	22,0	35,6	42,3	100,0	213
Alle	23,6	52,2	24,2	100,0	
Antal	407	838	394		1.639

¹Arbejdstid > 0 og >, =, < er lig med +, - ½ time.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

børn, at mandens arbejdsuge er længere end kvindens. Det skal understreges, at vi kigger på arbejdsuger på hhv. under 37 timer, 37 timer og over 37 timer, så billedet af det eksakte timetal og dermed fordelingerne vil være anderledes end det, vi giver her. Det ændrer dog ikke på, at i omkring hver fjerde familie har begge parter en arbejdsuge på 37 timer, uafhængigt af om de har børn eller ej, og at i hver syvende børnefamilie har begge forældre en normal arbejdsuge på mere end 37 timer.

Som det er fremgået ovenfor i kapitel 5, er der forskel på normal og faktisk arbejdstid, idet sidstnævnte som regel er kortere end førstnævnte pga. ferier, fridage, sygdom osv. I tabel 10.2 ser vi da også, at for par med den samme normale arbejdstid er det kun 6 ud af 10 (60 %), hvor den faktiske arbejdstid også er den samme, idet vi lader plus/minus ½ time være usikkerheden. For hver femte (22 %) af parrene med samme normale arbejdstid er hans faktiske arbejdstid længere end hendes, og omvendt for en anden femtedel (18 %) er hendes faktiske arbejdstid længere end hans. Der er også en del par, hvor den normale arbejdstid er længere for manden end for kvinden, men hvor den faktiske er kortere (28 %), og omvendt mange, hvor hans faktiske arbejdstid er længere end hendes, selvom han har den korteste normale arbejdstid (22 %). Der er med andre ord betydelige forskelle i arbejdsomfanget og fordelingen af arbejdet i familien, afhængig af om man ser på den faktiske eller den normale arbejdstid.

Hvis vi fortsætter med at se på den faktiske arbejdstid, viser det sig noget overraskende, at hverken fædre eller mødre med førskole-

børn arbejder – signifikant – mere eller mindre end yngre mænd og kvinder uden børn (tabel 10.3). For mødre til 0-2-årige børn er deres arbejdstid godt nok signifikant kortere end for yngre kvinder uden børn, men når børnene bliver 3-6 år, er der ikke længere nogen forskel i moderens arbejdstid sammenlignet med yngre kvinders uden børn (ikke vist i tabel). For mødre med yngste barn i alderen 7-17 år er den faktiske arbejdstid oven i købet længere end for mødre med yngre børn og kvinder under 45 år uden børn. For mænd, som er gift/samboende med kvinder under 45 år, og som ikke har børn, er der ingen forskel i den faktiske arbejdstid sammenlignet med fædre, hvis yngste barn er i 7-17-års alderen.⁵

Selvom vi kun kigger på par, vil der især blandt unge være nogle, der er i uddannelse, og som derfor kun har en kort eller ingen arbejdstid. Tager vi hensyn til det ved at kontrollere for både uddannelse og alder, således at alle grupperne har samme fordelinger på disse forhold, har mødre til førskolebørn en 37 min. kortere daglig arbejdstid end kvinder uden børn, eller hvad der svarer til 20 pct. kortere daglig arbejdstid. Vi ser også, at mødre til skolebørn ikke arbejder mere end mødre til førskolebørn, eller yngre kvinder uden børn, hvis vi tager hensyn til forskelle i deres uddannelse og alder.

Det skal nævnes, at også når vi ser på de samme personer (paneldeleger), som i perioden 2001-2008/09 er gået fra ikke at have børn til at blive en børnefamilie, er billedet det samme. Manden/fæderen arbejder ikke væsentlig flere timer af den grund, mens kvinden/moderen arbejder mindre, når hun får børn i 0-7-års-alderen. Tilsvarende finder vi, at fædre og mødre, som går fra at have haft førskolebørn (0-6-årige) til at have skolebørn (7-17-årige), heller ikke ændrede deres arbejde på arbejdsmarkedet væsentligt fra 2001 til 2008/09 (Bonke, 2012).

Det kan altså konkluderes, at både når vi følger de samme personer over tid, og når vi sammenligner kvinder hhv. mænd med og uden børn på et givet tidspunkt og samtidig tager højde for alders- og uddannelsesforskelle mellem sådanne grupper, finder vi, at kvinder med førskolebørn arbejder mindre end yngre kvinder uden børn. For mænd med og uden børn er der derimod ingen sig-

⁵. Deding & Filges (2009) viser tilsvarende, at der ikke er nogen væsentlig forskel i arbejdstiden for mænd og kvinder uden børn i forhold til fædre og mødre med 1 barn, og at arbejdstiden for hverken mødre eller fædre varierer med yngste barns alder.

Tabel 10.3. Gifte/samboende mænd og kvinders faktiske daglige arbejdstid efter alder på yngste barn 2008/09.

		Forskel ift. 0 børn		Faktiske daglige arbejdstid ²					
	Gns. (st. afv.)	Ikke-kontrol- leret	Kontrol- leret ¹	0-2 timer	3-4 timer	5-6 timer	7-8 timer	9+ timer	Antal
				Pct.					
Mænd									
Ingen børn og kvinden < 45 år	4,68 (3,35)	..	..	29,1	(8,7)	36,6	16,1	(9,5)	142
0-6 år	4,89 (3,05)	0,206 (0,30)	0,258 (0,31)	22,7	9,3	42,1	16,7	9,2	283
7-17 år	4,58 (3,31)	-0,099 (0,30)	0,396 (0,39)	28,8	7,2	39,9	14,8	9,3	351
Kvinder									
Ingen børn og kvinden < 45 år	3,12 (2,95)	..	..	46,1	(10,6)	31,0	(9,0)	(3,3)	146
0-6 år	2,88 (2,77)	-0,235 (0,26)	-0,617* (0,28)	45,4	15,7	31,3	(5,8)	(1,9)	295
7-17 år	3,51 (2,82)	0,393 ^a (0,26)	-0,0349 (0,36)	36,1	14,9	39,9	6,4	(2,7)	371

¹ Kontrolleret for uddannelse og alder.

² Intervallet 3-4 angiver 2½ – 4½ osv.

^a Forskel ift. kvinder med 0-6-årige børn signifikant på 0,001-niveau.

*Forskel ift. kvinder < 45 år og uden børn på 0,05-niveau.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

nifikante forskelle i deres arbejdstid. Knap 10 pct. af mændene med både førskole- og skolebørn arbejder i øvrigt mere end 8½ time om dagen, mens der stort set ikke er nogen mødre, der arbejder lige så meget (tabel 10.3).

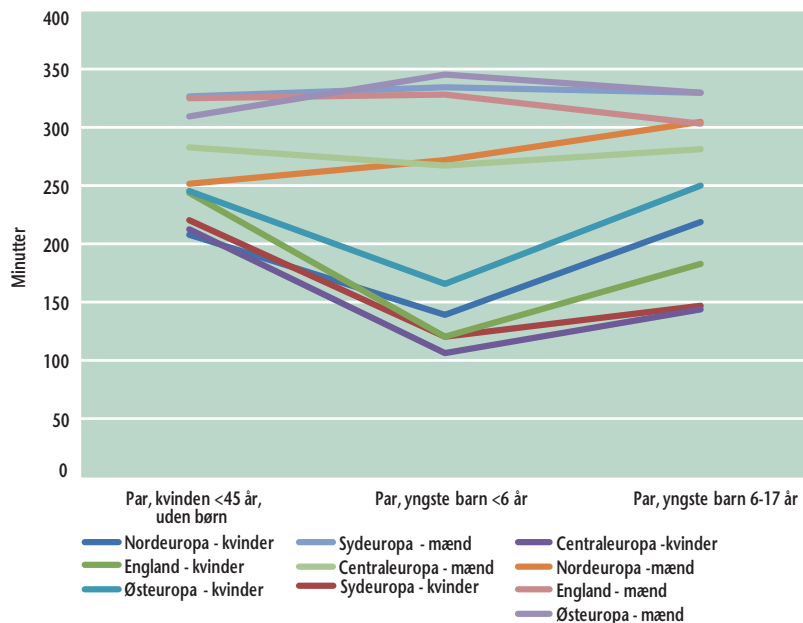
10.2. Børnefamiliers arbejdsudbud i Europa

Som vi har set, indebærer børn, at kvinders arbejdstid på arbejdsmarkedet først aftager – afhængigt af hvordan det opgøres – for sidenhen at stige, mens mænds arbejdstid ikke er påvirket af det at have børn. Hvorvidt dette billede genfindes i andre europæiske lande, ser vi på i figur 10.1. Vi sammenligner her arbejdstiden for europæiske gifte/samboende mænd og kvinder uden børn, hvor kvinden er under 45 år, med arbejdstiden for mænd og kvinder med børn under 6 år hhv. over 5 år (yngste barn 6-17 år). Da de europæiske lande er forskellige bl.a. mht. velfærdsordninger såsom barselsor-

lov, børnepasning og -institutioner, sonderer vi mellem nordiske lande (Danmark, Finland og Norge), centraleuropæiske lande (Belgien og Tyskland), østeuropæiske lande (Bulgarien, Estland, Letland, Litauen, Slovenien og Polen), England og sydeuropæiske lande (Frankrig, Italien og Spanien), se nærmere om velfærdsregimer i G. Esping-Andersen (1990; 1999). Da undersøgelserne, disse oplysninger bygger på, stammer fra perioden 1998-2005 – 2001 for Danmarks vedkommende – skal man være opmærksom på, at dette kan modificere billedet, som tegnes her.

På trods af forskellene i velfærdssystemerne finder vi et temmelig ensartet mønster i retning af mindre arbejdstid for kvinder med førskolebørn sammenlignet med yngre kvinder uden børn i samtlige landegrupper. For nogle landegrupper er kvinder imidlertid igen på arbejdsmarkedet i fuldt omfang, når de har børn i skolealderen. Det gælder både i Nordeuropa og i Østeuropa, hvorimod kvinder i de øvrige lande ikke når op på samme arbejdstid, som gjaldt, før de fik børn, når børnene kommer i skolealderen.

Figur 10.1. Arbejde på arbejdsmarkedet for mænd og kvinder uden og med børn i Europa. 1998-2005.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenheds beregninger på HETUS.

Kvinder i disse lande ”betaler” med andre ord en permanent pris, hvad angår arbejde på arbejdsmarkedet, og dermed også indkomstmæssigt, ved at få børn.

For nord- og østeuropæiske mænd er arbejdstiden længere, når de har børn – førskole- eller skolebørn – sammenlignet med når de ikke har det. Derimod er der stort set ingen forskel i arbejdstiden for fædre sammenlignet med unge ikke-fædre i hverken Central-europa, England eller Sydeuropa. Det betyder, at mænd og kvinder i Nordeuropa og i Østeuropa ”fjerner” sig fra hinanden arbejdsmæssigt, når de har førskolebørn, men til forskel fra kvinder i andre dele af Europa er kvinderne igen tilbage på arbejdsmarkedet, når de har skolebørn.

10.3. Sammenfatning

I forhold til mænd i unge familier uden børn er der væsentlig flere fædre, der har en normal arbejdsuge på 37 timer, hvorimod der er lidt færre fædre end ikke-fædre, der arbejder mere end 37 timer om ugen. For kvinder er billedet anderledes, idet væsentlig færre mødre sammenlignet med yngre kvinder uden børn har en normal arbejdsuge på 37 timer, og ligesådan gælder det for længere arbejdstider, at disse er mere udbredte blandt kvinder uden børn. Det betyder omvendt, at der er dobbelt så mange mødre, som har en normal arbejdsuge på under 37 timer, sammenlignet med yngre kvinder uden børn.

I hver anden familie uden børn har manden og kvinden en lige lang normal arbejdsuge mod 40 pct. af familierne med børn. Det mest udbredte i sidstnævnte familier er dog, at mandens normale arbejdsuge er længere end kvindens, nemlig i 52 pct. af familierne. Til sammenligning er det ”kun” i 40 pct. af familierne uden børn, at mandens arbejdsuge er længere end kvindens.

Vi har også set på, hvordan den normale arbejdstid forholder sig til den faktiske, og fundet, at for par med den samme normale arbejdstid er det kun 6 ud af 10, hvor den faktiske arbejdstid også er den samme. For mere end hver femte af parrene med samme normale arbejdstid er hans faktiske arbejdstid længere end hendes, og for andre 20 pct. gælder, at hendes faktiske arbejdstid er længere end hans. Fordelingen af arbejdet i familien afhænger derfor af, om man ser på den faktiske eller den normale arbejdstid.

Hvad angår den faktiske arbejdstid, har mødre til førskolebørn en væsentlig kortere arbejdstid end kvinder uden børn, nemlig 37 min. mindre om dagen, i forhold til ikke-mødres faktiske arbejdstid på 3 timer og 7 min., eller hvad der svarer til 20 pct. kortere daglig arbejdstid. For mødre til skolebørn er der ingen forskel i arbejdstid sammenlignet med for mødre til skolebørn eller yngre kvinder uden børn, når vi tager højde for forskelle i alder og uddannelse. For fædre til førskolebørn er der ingen forskelle i arbejdstid sammenlignet med for fædre til skolebørn eller yngre mænd uden børn, hvad enten vi tager højde for forskelle i alder og uddannelse eller ser på de umiddelbare arbejdstider for disse grupper.

Også i andre lande er arbejdstiden for kvinder med førskolebørn mindre end for yngre kvinder uden børn. For nogle landegrupper er kvinder imidlertid igen på arbejdsmarkedet i fuldt omfang, når de har børn i skolealderen. Det gælder både i Nordeuropa og i Østeuropa, hvorimod mødres arbejdsomfang er mindre end yngre gifte/samboende kvinder uden børn i de øvrige lande.

For nord- og østeuropæiske mænd er arbejdstiden længere, når de har børn – førskole- eller skolebørn – sammenlignet med når de ikke har børn. Derimod er der stort set ingen forskel i arbejdstiden for fædre sammenlignet med unge, ikke-fædre i hverken Central-europa, England eller Sydeuropa, og det er der heller ikke for danske mænd.

11. Arbejder danskerne mindre, og er der større lighed mellem mænd og kvinder end blandt andre europæere?

Det siges ofte i den politiske debat, at danskerne arbejder for lidt i forhold til andre befolkninger, og at de derfor burde og kunne arbejde noget mere for at sikre velfærden i samfundet. Det er bl.a. underbygget af beregninger over det fremtidige behov for arbejdskraft foretaget af Arbejdsmarkedskommissionen (2009), som gav forskellige forslag til, hvordan arbejdsudbuddet kunne forøges, herunder en forlængelse af den daglige arbejdstid for allerede beskæftigede.

Som vi har set tidligere, er der ikke nødvendigvis overensstemmelse mellem opgørelse af arbejdsudbuddet baseret på såkaldte normale arbejdstider eller dem, der er fastlagt i overenskomster, se kapitel 5, og så det faktiske arbejdsomfang i befolkningen. Både sygdom, ferier og andet fravær gør en forskel her, og vi har da også vist, at den faktiske arbejdstid er 16 pct. kortere end den normale arbejdstid, se tabel 5.2.

I det følgende bruger vi den faktiske arbejdstid som mål for arbejdsudbuddet, idet dette giver os mulighed for at sammenligne arbejdsomfanget eller arbejdsbyrden mellem forskellige landes befolkninger og dermed besvare spørgsmålet: Hvor meget arbejder danskere sammenlignet med andre europæere? Og er der forskel ligestillingsmæssigt mellem kvinder og mænd i Europa?

11.1. Hvor meget arbejder danskerne i forhold til andre europæere?

Hvis vi inddeler de europæiske lande efter velfærdssystem og opererer med nordiske lande, centraleuropæiske lande, liberale lande (England), østeuropæiske lande og sydeuropæiske lande, jf. G. Esping-Andersens velfærdsstatstypologi (1990; 1999), ser vi, at der arbejdes mest i Østeuropa, hvorefter følger Nordeuropa, England

Tabel 11.1. Mænd og kvinders tid anvendt på arbejde på arbejdsmarkedet, i husholdningen og på vågen fritid i udvalgte europæiske lande. 20-74 år. 1998-2005.

		Arbejde på arbejdsmarkedet			Husholdningsarbejde			Fritid ¹		
		Alle	Mænd	Kvinder	Alle	Mænd	Kvinder	Alle	Mænd	Kvinder
		Timer:min. pr. dag								
Nordeuropa		3:10	3:51	2:32	3:10	2:26	3:52	9:32	9:44	9:21
Danmark	2001	3:05	3:44	2:28	3:10	2:33	3:45	9:10	9:14	9:06
Finland	1998	3:07	3:46	2:32	3:13	2:21	4:01	9:35	9:57	9:15
Norge	2000	3:20	4:03	2:37	3:08	2:25	3:51	9:52	10:02	9:43
Centraleuropa		2:31	3:13	1:52	3:25	2:30	4:36	10:12	10:35	9:53
Tyskland	2001/02	2:36	3:21	1:53	3:27	2:29	4:59	10:10	10:25	9:57
Belgien	2005	2:27	3:05	1:52	3:23	2:31	4:14	10:15	10:45	9:50
Østeuropa		3:25	4:04	2:50	3:56	2:43	5:00	8:30	9:09	7:55
Estland	1999/2000	3:37	4:20	3:02	3:57	2:41	4:59	8:18	8:52	7:49
Letland	2003	4:07	4:55	3:26	3:06	1:58	4:04	8:28	8:53	8:11
Litauen	2003	4:03	4:43	3:29	3:30	2:16	4:33	8:10	8:53	7:36
Polen	2003/04	3:04	3:58	2:14	3:41	2:27	4:50	9:03	9:29	8:37
Bulgarien	2001/02	2:58	3:27	2:33	3:58	2:44	5:05	8:12	9:05	7:27
Slovenien	2000/01	3:13	3:49	2:39	3:55	2:45	5:02	8:43	9:26	8:02
England	2000/01	3:13	4:06	2:21	3:27	2:24	4:26	9:31	9:43	9:21
Sydeuropa		3:05	4:01	2:10	3:29	2:04	4:50	9:00	9:31	8:36
Frankrig	1998	3:00	3:46	2:16	3:35	2:26	4:39	8:56	9:23	8:38
Italien	2002/03	2:59	4:11	1:50	3:36	1:40	5:27	9:35	10:26	8:54
Spanien	2002/03	3:10	4:17	2:05	3:23	1:42	5:02	9:05	9:39	8:34

¹ Eksklusive søvn – og tid anvendt på uddannelse.

Kilde: Rockwool Fondens beregninger. DK: DTUS-01, øvrige lande: HETUS.

og Sydeuropa, hvor der arbejdes stort set lige meget, og at Centraleuropa er det sted, der arbejdes mindst. I sidstnævnte lande svarer arbejdsindsatsen for 20-74-årige til 2 timer og 31 min. pr. dag – alle ugedage og hele året – mens den i Østeuropa når op på 3 timer og 25 min. I Nordeuropa, hvor Danmark befinder sig, er arbejdsindsatsen på 3 timer og 10 min. pr. dag (tabel 11.1).

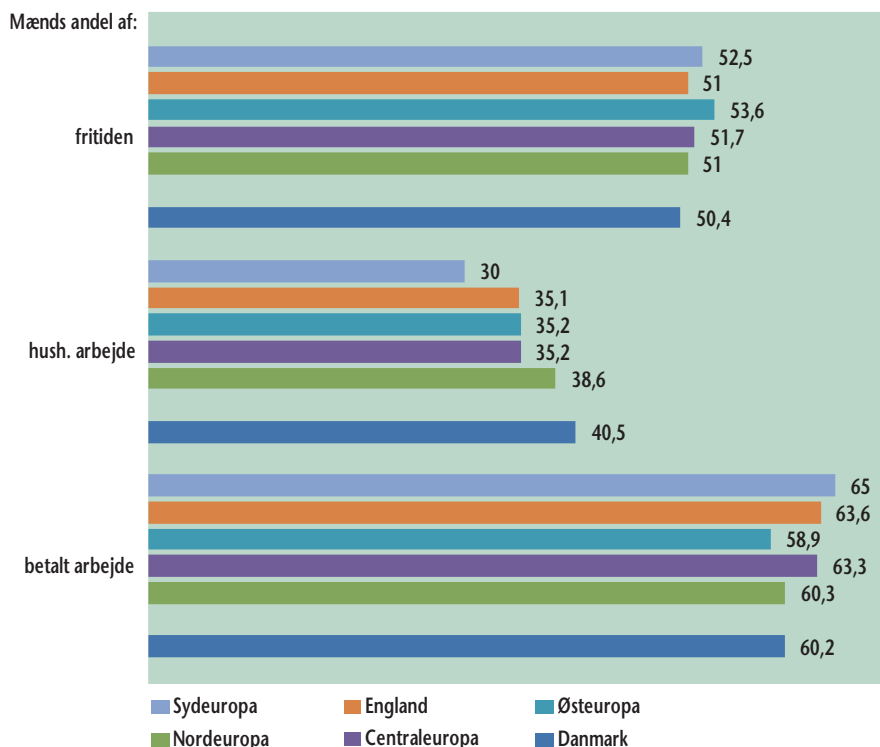
Arbejdsudbuddet i et land siger ikke direkte noget om, hvilken rigdom det bidrager til. Alene det, at Tyskland tilhører de lande, hvor der arbejdes mindst, er udtryk for, at arbejdsomfang og produktivitet pr. person ikke nødvendigvis hænger sammen.

Hvad angår husholdningsarbejdet, er det mindre i Nordeuropa end i det øvrige Europa, og især i forhold til i Østeuropa er forskellen betydelig. Hvor der i gennemsnit bruges 3 timer og 10 min. i de

nordiske lande, er gennemsnittet helt oppe på knap 4 timer i Østeuropa. I Centraleuropa og Sydeuropa er den gennemsnitlige daglige arbejdstid på 3½ time om dagen. Det er i den forbindelse interessant, at arbejdstiden på arbejdsmarkedet og i hjemmet er lige stor i Nordeuropa, mens der arbejdes lidt mere hjemme end ude i Østeuropa, England og Sydeuropa. I Centraleuropa er forskellen endnu større, idet husholdningsarbejdet næsten er 1 time længere om dagen end arbejdet på arbejdsmarkedet.

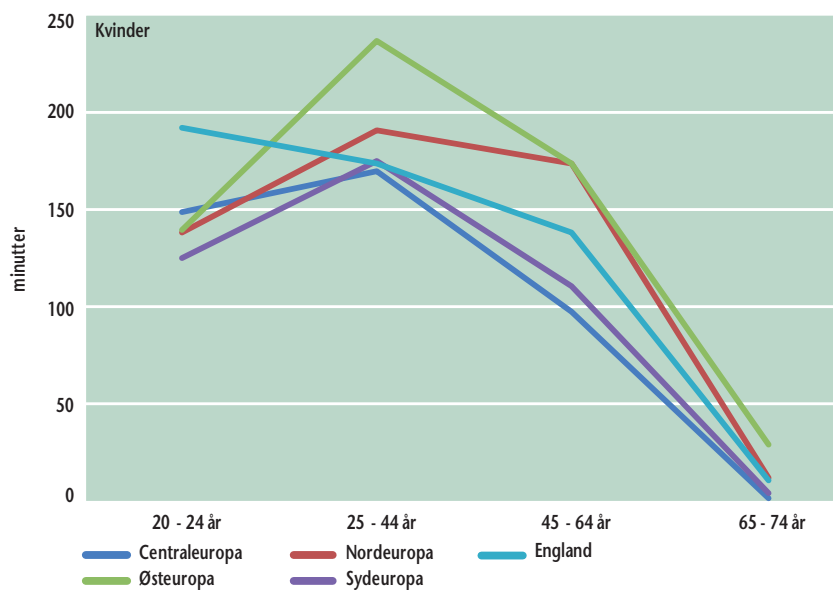
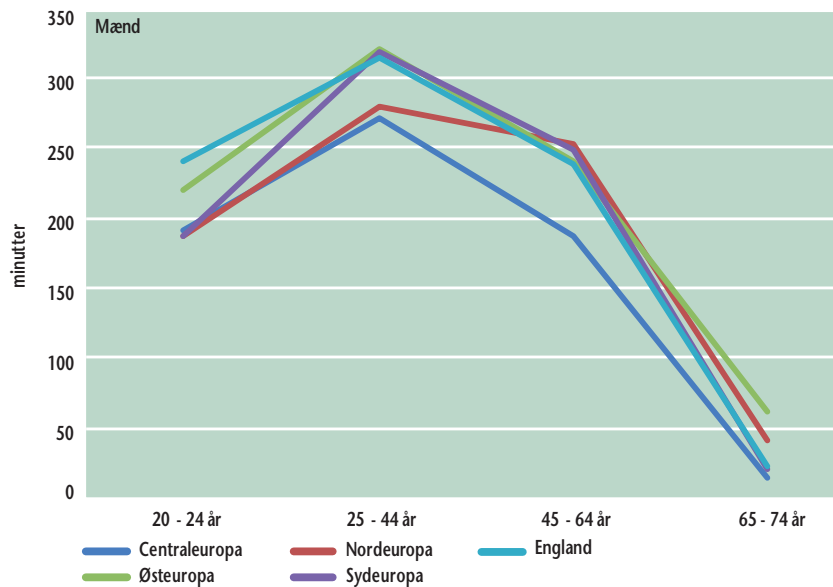
Arbejdsdelingen mellem kønnene hører til den mest lige i Nordeuropa, både når det gælder arbejdet på arbejdsmarkedet og i husholdningen (figur 11.1). Kun i Østeuropa er der mindre forskel mellem kønnene, hvad angår arbejdet på arbejdsmarkedet, og på hjemmefronten er der ingen andre landegrupper, der ligestillingsmæssigt overgår Nordeuropa. Nordeuropæiske mænd udfører så-

Figur 11.1. Mænds andel af arbejdet på arbejdsmarkedet, i husholdningen og af den vågne fritid i udvalgte europæiske lande. 20-74 år. 1998-2005.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenheds beregninger på HETUS.

Figur 11.2. Sammenhængen mellem arbejdstid og alder i forskellige lande.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenheds beregninger på HETUS.

ledes 39 pct. af det samlede husholdningsarbejde, mens sydeuropæiske mænd kun står for 30 pct. af dette arbejde. Hvad angår den vågne fritid, er der stort set ligestilling mellem mænd og kvinder i både Nordeuropa, Centraleuropa, Østeuropa, England og i Sydeuropa. Ser vi på Danmark isoleret, er der tale om en ligestillingsmæssig klar førerposition, både når det gælder arbejdet på arbejdsmarkedet, i husholdningen og den vågne fritid.

Vi har også analyseret, hvordan arbejdsudbuddet er fordelt over forskellige aldersgrupper i Europa, jf. figur 11.2. Både mænd og kvinder i alderen 20-24 år arbejder mindre på arbejdsmarkedet end 25-44-årige, hvilket hænger sammen med, at mange er i uddannelse i de unge år. Arbejdsmængden aftager derefter for gruppen af 45-64-årige, og for 65-74-årige er der stort set ikke længere tale om noget arbejde på arbejdsmarkedet.

Nordiske mænd begynder ligesom mænd i Centraleuropa og Sydeuropa med at arbejde forholdsvis få timer om dagen, og fortsætter sammen med mænd i Centraleuropa med at gøre det, når de er 25-44 år. Som 45-64-årige ligner nordeuropæiske mænd andre mænd, bortset fra mænd i Centraleuropa, som arbejder væsentlig mindre. Som 65-74-årige er der, som allerede nævnt, kun få europæiske mænd, der arbejder på arbejdsmarkedet.

Nordiske kvinder i alderen 20-24 år arbejder lige så meget på arbejdsmarkedet som tilsvarende kvinder i Centraleuropa og Østeuropa, mens unge kvinder i England arbejder mere og unge kvinder i Sydeuropa mindre end kvinder i de andre dele af Europa. Som 25-44-årige overgås nordeuropæiske kvinder kun af østeuropæiske kvinder, hvad angår arbejde på arbejdsmarkedet, og for 45-64-årige er der ikke længere nogen forskel i nordeuropæiske og østeuropæiske kvinders arbejdsudbud, som for begge gruppers vedkommende ligger over de øvrige europæiske landegrupper. Ligesom for mænd er forskellene i kvinders arbejdsudbud stort set forsvundet, når de er i 65-74-års alderen.

11.2. Sammenfatning

I en sammenligning af europæiske lande finder vi, at der arbejdes mest i Østeuropa, hvorefter følger Nordeuropa, England og Sydeuropa, hvor der arbejdes stort set lige meget, og at Centraleuropa er det sted, der arbejdes mindst. Hvad angår husholdningsarbejdet,

er det kortere i Nordeuropa end i det øvrige Europa, og især i forhold til i Østeuropa er forskellen betydelig.

Vi har også fundet, at arbejdstiden på arbejdsmarkedet og i hjemmet er lige stor i Nordeuropa, mens der i de øvrige lande arbejdes mindre ude end hjemme, hvilket især gælder for Centraleuropa, hvor denne forskel i arbejdstid er næsten 1 time om dagen.

Arbejdsdelingen mellem kønnene er mest lige i Nordeuropa, både når det gælder arbejdet på arbejdsmarkedet og i husholdningen. Det er kun i Østeuropa, at der er en lige så lille forskel mellem kønnene, hvad angår arbejdet på arbejdsmarkedet. På hjemmefronten er der ingen andre landegrupper, der ligestillingsmæssigt overgår Nordeuropa. Hvad angår den vågne fritid, er der stort set ligestilling mellem mænd og kvinder i både Nordeuropa, Centraleuropa, Østeuropa, England og i Sydeuropa. Ser vi på Danmark isoleret, er der tale om en ligestillingsmæssig klar førerposition, både når det gælder arbejdet på arbejdsmarkedet, i husholdningen og den vågne fritid.

Ligesom for mænd i Central- og Østeuropa begynder nordiske mænd med at arbejde forholdsvis få timer om dagen, og det fortsætter de med sammen med mænd i Centraleuropa, når de er 25-44 år. Som 45-64-årige ligner nordeuropæiske mænd andre mænd, bortset fra mænd i Sydeuropa, som arbejder væsentlig mindre. Som 65-74-årige er der kun få europæiske mænd, der er på arbejdsmarkedet.

Nordiske kvinder i alderen 20-24 år arbejder lige så meget på arbejdsmarkedet som tilsvarende kvinder i Central- og Østeuropa. Unge kvinder i England arbejder derimod mere, og unge kvinder i Sydeuropa mindre end kvinder i de andre dele af Europa. Som 25-44-årige overgår nordeuropæiske kvinder kun af østeuropæiske kvinder, hvad angår arbejde på arbejdsmarkedet, hvorimod der for 45-64-årige ikke er nogen forskel i nordeuropæiske og østeuropæiske kvinders arbejdsudbud. For begge landegrupper vedkommer de ligger de over niveauet for de øvrige europæiske landes.

12. Sammenfatning

Formålet med denne bog har været at beskrive udviklingen i danskerne tidsforbrug gennem de seneste 45 år, tillige med at belyse hvor meget og hvornår danskere arbejder og holder fri i dag, hvor meget de ønsker at arbejde, om de er tilfredse med deres arbejdsforhold og fritid, hvordan samboende/ægtefæller koordinerer deres tid og forbrug, og hvad børn betyder for arbejdsdelingen mellem fædre og mødre. Der er en række grunde til at gøre det. Arbejde giver indkomst og forbrugsmuligheder, samtidig med at arbejde betyder inklusion og giver social prestige. Arbejde er også afhængigt af og har indflydelse på forholdene i familien. Tilsvarende bidrager husholdningsarbejdet til familiernes velfærd, mens fritid betyder restitution fra arbejdet, samvær med familie og venner og tid, hvor man forbruger.

I bogen er anvendt oplysninger fra den danske tidsanvendelsesundersøgelse 2008/09 (DTUC), som Rockwool Fondens Forskningsenhed har gennemført, og som indeholder oplysninger om 18-74-årige og hjemmeboende børn over 7 års aktiviteter i løbet af 2 hele døgn. Bogen anvender tillige oplysninger fra tidligere danske og udenlandske tidsanvendelsesundersøgelser. Det har gjort det muligt at give et detaljeret billede af befolkningens hverdagsliv og udviklingen heri.

Befolkningens tidsanvendelse 1964-2009. Det viser sig, at det samlede arbejde – arbejdet på arbejdsmarkedet og husholdningsarbejdet – har været nogenlunde uændret over de seneste fire årtier og dermed også den fritid, befolkningen har til rådighed. Det er dog ikke ensbetydende med, at fritiden har været uændret for alle befolkningsgrupper. Som vi har set det, er fritiden blevet kortere for fædre og mødre til førskolebørn – og for fædre til skolebørn – i perioden 1964-87, mens fritiden blev reduceret for ældre gifte/samboende mænd og kvinder uden børn i den efterfølgende periode frem til 2009.

Vi har også vist, at mænds arbejde på arbejdsmarkedet er faldet, mens kvinders er steget over de seneste 40-50 år. Omvendt er husholdningsarbejdet steget betydeligt for mænd og faldet for kvinder. Samlet set har det betydet, at husholdningsarbejdet er steget, og arbejdet på arbejdsmarkedet er faldet siden 1964. Hvor arbejdet på arbejdsmarkedet er faldet fra knap 4 timer til 3 timer om dagen, er husholdningsarbejdet omvendt steget fra 2½ time til 2¾ time. Fritiden har svinget omkring 9 timer – formentlig med en opadgående tendens – fra midten af 1960'erne til slutningen af 00'erne.

For både arbejdet på arbejdsmarkedet og i husholdningen ville arbejdet på arbejdsmarkedet have været 6 min. længere i 2001 og 14 min. i 2009, og husholdningsarbejdet 1 kvarter kortere og i 2009 10 min., hvis den demografiske sammensætning havde været som i 1964. I stedet for faldet i arbejdet på arbejdsmarkedet på over 1 time om ugen pr. tiår ville det have været på 3 kvarter, og husholdningsarbejdstidsændringen ville kun have været på ½ time og ikke på knap 1 time. Der er derfor ingen tvivl om, at ændringer i demografien med et stigende antal ældre har bidraget til, at danskerne arbejder mindre på arbejdsmarkedet og mere i husholdningen i dag sammenlignet med for 40-45 år siden.

Arbejdet på arbejdsmarkedet. Der har været en beskedent stigning i beskæftigedes normale arbejdstid i perioden 2001-2008/09, nemlig fra 37 til 38 timer om ugen, eller fra 38 til 39 timer, hvis vi lægger tiden brugt på bijob til. Ændringen i arbejdstidens længde skyldes, at der i 2008/09 var væsentlig flere, der arbejdede mere end 37 timer, nemlig en tredjedel – halvdelen heraf arbejdede mere end 44 timer – mod kun ⅓ i 2001.

I modsætning til den normale ugentlige arbejdstid er den faktiske arbejdstid faldet ca. 5 kvarter i løbet af de seneste 10 år, nemlig fra 34½ time i 2001 til 33¼ time i 2008/09. Forskellen mellem normal og faktisk arbejdstid, som kan tilskrives sygedage, fridage, feriedage, faktiske møde og gå hjem-tidspunkter mv., er særlig udbredt blandt beskæftigede, som angiver lange normale ugentlige arbejdstider. Deres faktiske arbejdstid er væsentlig kortere end den oplyste normale ugentlige arbejdstid.

Mere end halvdelen af alle beskæftigede har stadig faste tider for, hvornår de skal møde og har fri. For de resterende er det oven i kø-

bet blevet mindre udbredt, at de selv kan tilrettelægge arbejdstiden sammenlignet med at have flekstid og varieret arbejdstid efter aftale. Muligheden for at arbejde hjemme er dog steget betydeligt, nemlig fra 31 til 36 pct.

Ser vi på skæve arbejdstider, er der blevet færre, der sommetider arbejder om aftenen og/eller om natten, mens antallet, der regelmæssigt arbejder på disse tidspunkter, er uændret. Og ser vi på arbejde i weekenden, er der også sket et fald i andelen, der sommetider arbejder om lørdagen, mens andelen, der regelmæssigt gør det, er steget. Om søndagen er der en uændret andel, der sommetider arbejder, mens flere regelmæssigt gør det i forhold til i 2001.

Transporten til og fra arbejde på hverdage har stort set været uændret siden 2001 med gennemsnitlig 45 min. om dagen. Mod forventning er transporttiden ikke længere for beskæftigede med mange timers arbejde sammenlignet med transporttiden for beskæftigede med få timers arbejde. Transporttiden for beskæftigede med få timers arbejde udgør derfor en forholdsvis stor del af (brutto) arbejdstiden.

Den væsentligste ændring i løbet af det seneste tiår er kvinders øgede og mænds mindskede arbejdstid. Mænd har i dag en faktisk arbejdstid på 36½ og kvinder på 29 timer om ugen. Denne forskel gælder også, selvom vi tager hensyn til alders- og uddannelsesforskelle og til, at mænd og kvinders arbejdsudbud påvirkes i forskelligt omfang af børn.

Der er ikke den store forskel i, hvor meget mænd med forskellig uddannelsesbaggrund arbejder. For kvinder er arbejdstiden imidlertid længere, hvis de har en erhvervsfaglig eller lang videregående uddannelse.

Vi har også set, at der er sket en markant ændring på arbejdsmarkedet i løbet af de seneste 45 år. Hvor faglærte arbejdere var dem, der arbejdede mest, og ikke-faglærte og funktionærer mindst, er det i dag funktionærer – og faglærte arbejdere – der arbejder mere end ikke-faglærte arbejdere. Det kan vise sig at få betydning fremover, hvor ønsket om tidlig tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet måske ændrer sig fra at være mest udbredt blandt ikke- eller kortuddannede til at blive et større ønske blandt længere uddannede.

Husholdningsarbejdet. Der har i årtier været en udvikling mod større ligestilling i kønnenes husholdningsarbejde. Hvor kvinder

bruger knap $3\frac{1}{2}$ time på indkøb, husligt arbejde, gør det selv-arbejde og omsorg på en gennemsnitlig ugedag, er mænds bidrag på knap $2\frac{1}{2}$ timer eller hvad der svarer til knap 1 time mindre om dagen.

Ser vi bort fra mænd og kvinder, som ikke rapporterede noget husholdningsarbejde på de to dage, som der blev refereret til, er det kun på hverdage, at vi finder en forskel i de to køns husholdningsarbejde. I weekenden er der kun små forskelle i omfanget af mænd og kvinders husholdningsarbejde, men igen sådan at der er større *forskelle* i kvindernes end i mændenes indsats i weekenden. Vi har også vist, at der fortsat er en ”kønsarbejdsdeling” i hjemmet, i retning af at kvinder tager sig af de mere rutineprægede og tidsbestemte opgaver, mens mænd er mere aktive med opgaver, der ikke nødvendigvis skal gøres på bestemte tider af dagen og ugen.

Set over de seneste 45 år har kønnet isoleret set spillet en stadig mindre rolle for, hvor meget tid der bruges på husholdningsarbejde. I 1964 var forskellen i kvinder og mænds husholdningsarbejde på 4 timer om dagen for derefter at falde til $2\frac{1}{4}$ time i 1975, $1\frac{1}{4}$ time i 1987 og til 1 time i 2001. I 2008/09 var forskellen reduceret til 3 kvarter på en dag.

Som forventeligt er der substitution mellem arbejde på arbejdsmarkedet og i hjemmet: Jo mere man arbejder det ene sted, desto mindre arbejder man det andet sted. For kvinder har denne substitution været mindre udpræget end for mænd, men i dag er der ingen forskelle i sammenhængen mellem arbejdstid ude og hjemme for kvinder sammenlignet med for mænd.

Fritiden. Den daglige fritid er på 18-19 timer på hverdage og omkring 22 timer i weekenden. Ud af disse timer går omkring 8 timer hver dag til søvn og godt en time på at spise i hverdagen og et kvarter mere i weekenden. Hertil kommer tid brugt på toilette, som for mænd er omkring $\frac{1}{2}$ time om dagen og for kvinder knap 3 kvarter. Tilbage er $8\frac{1}{2}$ time for mænd og $8\frac{3}{4}$ time for kvinder på en hverdag, mens det omvendt er mændene, der har mest fritid i weekenden, nemlig $11\frac{1}{4}$ time for mænd mod $10\frac{3}{4}$ time for kvinder. For en gennemsnitlig ugedag opvejer disse forskelle hinanden, således at den vågne fritid for mænd og kvinder stort set er den samme.

Danskerne bruger omkring $5\frac{1}{2}$ time om dagen på passiv fritid og knap $1\frac{1}{2}$ time på aktiv fritid. I 2001 blev der brugt omkring 1

time mindre på passiv fritid og 15 min. mere på aktiv fritid. Der er altså sket et skift fra aktive til passive fritidsaktiviteter i løbet af de sidste 10 år, hvilket gælder for både kvinder og mænd.

Det viser sig også, at i knap to ud af tre parfamilier deltager mindst én af parterne i faste fritidsaktiviteter. På trods af denne regelmæssige deltagelse i fritidsaktiviteter er der for knap halvdelen af alle børnefamilier mellem 4 og 6 dage, hvor fritidsinteresser ikke er til hinder for samvær om aftenen. Det er kun i hver tredje børnefamilie, at der er 3 eller færre aftener, hvor familien kan være samlet, uden at nogen skal deltage i faste fritidsaktiviteter.

Tilfredshed med arbejde og fritid. Mere end to ud af tre beskæftigede danskere er tilfredse med deres arbejde, mens kun halvdelen er tilfredse med mængden af deres fritid. Generelt set er halvdelen af danskerne mere tilfredse med deres arbejde end med deres fritid.

Når det gælder tilfredsheden med arbejdets omfang, er 3 ud af 4 tilfredse, hvorimod det kun var 2 ud af 3 for 10 år siden. Der er en halv gang så mange af dem, der ikke er tilfredse med arbejdstiden, der ønsker at arbejde færre timer sammenlignet med dem, der ønsker at arbejde flere timer. Hvis vi "modregner" den ene gruppes ubalance i den anden gruppes ubalance, er der dog kun tale om et beskedent mindre nettoudbud af arbejdskraft, nemlig på $1\frac{1}{4}$ time i 2008/09 mod 3 kvarter i 2001 for den godt fjerdedel af arbejdsstyrken, som ønskede at arbejde flere eller færre timer.

For dem, der i 2001 ønskede at arbejde færre timer, og som i 2008/09 var blevet tilfredse med deres arbejdstid, var arbejdstiden reduceret med $2\frac{3}{4}$ time om ugen. Tilsvarende var arbejdstiden forøget med $3\frac{1}{4}$ time om ugen for dem, der i 2001 ønskede at arbejde flere timer, og som i 2008/09 var blevet tilfredse med deres arbejdstid.

Der er i dag lige så mange, der *næsten altid* føler sig stressede, som der var for 10 år siden, men det er kun et lille mindretal, der *altid* føler sig stressede. Samtidig er der blevet færre, der sommetider føler sig stressede. I 2008/09 gjaldt det 56 pct. af kvinderne og 45 pct. af mændene, mens de tilsvarende tal var 64 og 51 pct. i 2001.

Familien – tid og penge. For hver time, en mand arbejder mere, arbejder kvinden 0,38 time mere, mens denne sammenhæng var på 0,44 i 2001. For den vågne fritid gælder, at for hver ekstra fritime,

kvinden har, har manden kun knap ½ time længere fritid, mens den var godt ½ time for mænd i 2001. I hver tredje familie har parterne lige meget fritid, mens manden har mere fritid end kvinden i 40 pct. af familierne, og omvendt har kvinden mere fritid end manden i hver fjerde familie i 2008/09.

Vi har også set, at for hver femte familie svarer andelen af hendes personlige forbrug til hendes andel af husholdningsarbejdet, mens hendes forbrugsandel i hver tredje familie er større end hendes bidrag til husholdningsarbejdet. Kun i knap hver anden familie er hendes husholdningsarbejde større, end hvad der svarer til hendes andel af det personlige forbrug. Samtidig har vi vist, at tre ud af fire par angiver, at de har fælles økonomi.

For den vågne fritid har vi fundet, at 11 pct. af alle ægtepar tilbringer mere end 80 pct. af den sammen. For 60 pct. af familierne er 40-80 pct. af fritiden samtidig, mens knap 30 pct. har mindre end 40 pct. af deres samlede fritid på samme tidspunkter af dagen. Ikke overraskende er den fælles fritid mellem ægtefæller mest udbredt blandt familier uden børn.

Hverken det at være aktiv i fritiden eller at tilbringe den sammen med sin partner hænger sammen med mere tilfredshed med fritidens omfang for mænd og kvinder. Hvis hun derimod tjener mindre end ham, eller forbrugsmulighederne er rigelige, er kvinden mindre tilfreds med fritiden. Det kan skyldes, at hun så råder over forholdsvis færre penge, end han gør, eller at hun ikke kan nå at anvende de rigeligere forbrugsmuligheder til de ønskede fritidsaktiviteter. Meget afgørende er imidlertid en fælles økonomi, som for både kvinder og mænd betyder større tilfredshed med fritidens omfang.

Børn og forældres arbejdstid. I hver anden familie har manden og kvinden en lige lang normal arbejdsuge mod 40 pct. af familierne med børn. Det mest udbredte i sidstnævnte familier er dog, at mandens normale arbejdsuge er længere end kvindens, nemlig i 52 pct. af familierne. Til sammenligning er det "kun" i 40 pct. af familierne uden børn, at mandens arbejdsuge er længere end kvindens.

For par med den samme normale arbejdstid er det kun 6 ud af 10, som også har den samme faktiske arbejdstid. For mere end hver femte af parrene med samme normale arbejdstid er hans faktiske arbejdstid længere end hendes, og omvendt gælder det for hver fem-

te par, at hendes faktiske arbejdstid er længere end hans. Fordelingen af arbejdet i familien afhænger derfor af, om man ser på den faktiske eller den normale arbejdstid.

Hvad angår den faktiske arbejdstid, har mødre til førskolebørn en væsentlig kortere arbejdstid end kvinder uden børn, nemlig på 37 min. mindre om dagen i forhold til ikke-mødres faktiske arbejdstid på 3 timer og 7 min., eller hvad der svarer til 20 pct. kortere daglig arbejdstid. For mødre til skolebørn er der ingen forskel i arbejdstid sammenlignet med for mødre til skolebørn eller yngre kvinder uden børn, når der tages højde for forskelle i alder og uddannelse. For fædre til førskolebørn er der ingen forskelle i arbejdstid sammenlignet med fædre til skolebørn eller yngre mænd uden børn.

Danskere og andre europæeres arbejdstid. Der arbejdes mest i Østeuropa, hvorefter følger Nordeuropa, England og Sydeuropa, hvor der arbejdes stort set lige meget. Centraleuropa er det sted, der arbejdes mindst. Hvad angår husholdningsarbejdet, er det kortere i Nordeuropa end i det øvrige Europa, og især i forhold til i Østeuropa er forskellen betydelig.

Arbejdsdelingen mellem kønnene er mest lige i Nordeuropa, både når det gælder arbejdet på arbejdsmarkedet og i husholdningen. Det er kun i Østeuropa, at der er en tilsvarende lille forskel mellem kønnene, hvad angår arbejdet på arbejdsmarkedet. På hjemmefronten er der ingen andre landegrupper, der ligestillingsmæssigt overgår Nordeuropa. Den vågne fritid er stort set ligeligt fordelt mellem mænd og kvinder i både Nordeuropa, Centraleuropa, Østeuropa, England og i Sydeuropa.

Ser vi på Danmark isoleret, er der tale om en ligestillingsmæssig klar førerposition, både når det gælder arbejdet på arbejdsmarkedet, i husholdningen og den vågne fritid.

13. Politiske perspektiver

Som det fremgik indledningsvist af denne bog, er der en række politiske grunde til at beskæftige sig med omfanget og karakteren af befolkningens arbejde og fritid. Det gælder ikke mindst det grundlæggende spørgsmål om, hvorvidt danskerne arbejder i tilstrækkeligt omfang til at kunne opretholde et moderne velfærdssamfund med omfattende skattefinansiering af sociale, uddannelses- og sundhedsmæssige serviceydelser, og nok så vigtigt om et øget arbejdsudbud kan tilvejebringes uden at reducere tilfredsheden med fritiden herunder en fordeling af arbejde og fritid, som sikrer børn gode opvækstvilkår.

Med andre ord er dilemmaet, at offentlig velfærd kræver arbejdstid; tid som går fra den fritid som også giver familierne og den enkelte velfærd. Så hvordan skal tiden fordeles? Hvordan tiden bliver fordelt mellem arbejde og fritid i familierne, påvirkes i høj grad af lovgivningen.

I det følgende vil vi vha. nogle eksempler konkretisere disse spørgsmål med det formål at pege på forskellige centrale politiske perspektiver, som efter vores opfattelse kan udledes af de analyser, som er gennemført i denne bog.

13.1. Danskerne arbejder mindre i dag ...

Det er fremgået af denne bog, at danskerne arbejder mindre i dag end tidligere, idet kvindernes stigende arbejdstid ikke har kunnet opveje et faldende arbejdsomfang blandt mænd. Over de seneste 45 år er den daglige arbejdstid – hverdage og weekenddage vægtet sammen – for en 18-74-årig – således faldet fra knap 4 til 3 timer, eller med 20 pct. over perioden 1964-2008/09. Halvdelen af dette fald kan henføres til demografiske forhold – flere ældre – mens den anden halvdel er en ”reel” reduktion i arbejdsomfanget.

Vi har også set, at den faktiske arbejdstid alene for beskæftigede er faldet i løbet af de seneste 10 år med ca. 1 time om ugen, samtidig med at den normale arbejdstid er steget med omkring 1 time om ugen, og at det især er dem, der arbejder mere end 37 timer, hvis normale arbejdstid er steget. Da forskellen mellem normal og faktisk arbejdstid består af sygedage, fridage, feriedage og faktiske møde og gå hjem-tidspunkter, er det altså udbredelsen af sådanne dage, der er taget til. Hvis man derfor vil øge arbejdsudbuddet, er det den faktiske arbejdstid, det politiske fokus bør rettes imod.

Hvor det tidligere var ikke-faglærte, der arbejdede meget, er billedet vendt, så det i dag er dem, der arbejder mindst, mens faglærte og dem med videregående uddannelser – og her især kvinder – arbejder mest. Det er formentlig noget af forklaringen på, at psykiske problemer i dag har afløst fysiske problemer, som den hyppigste begrundelse for tildeling af førtidspension, hvilket sætter det psykiske arbejdsmiljø højt på den politiske dagsorden. Der er dog ikke blevet flere, der næsten altid føler sig stressede, og oven i købet er der blevet færre, der sommetider gør det, samtidig med at der ikke er nogen klar sammenhæng mellem stress og antal arbejdstimer. Det taler for, at arbejdets indhold burde påkalde sig øget politisk interesse.

13.2. ... og få vil gerne arbejde mere

At der skal gode argumenter til for at øge arbejdsudbuddet, viser sig ved, at omkring hver syvende beskæftigede ønsker at arbejde færre timer, end han/hun gør, på trods af at det medfører en mindre indkomst. På den anden side ønsker hver tiende beskæftigede at arbejde og tjene mere, hvilket dog ikke er tilstrækkeligt til at forhindre, at der er en ubalance i disse ønsker svarende til et ”netto-ønske” om knap 2 timers kortere arbejdstid for den fjerdedel af de beskæftigede, som ikke er tilfredse med deres arbejdstid.

I løbet af de seneste 10 år er der dog blevet færre, som vil arbejde mindre, hvilket bl.a. hænger sammen med, at det faktisk er lykkedes for mange af disse at realisere dette ønske og dermed blive tilfredse med deres arbejdstid. Vi kan også se, at det især er blandt dem, der arbejder mindre end 37 timer, at der er et ønske om at arbejde mere, og at det samme gælder for mænd med en mellemlang videregående uddannelse. For kvinder med en sådan uddannelse

eller med en lang videregående uddannelse er der derimod flere, som ønsker at arbejde mindre, og det gælder især, hvis kvinder har to eller flere børn.

Dette er naturligvis nyttig viden for politikere, som arbejder med modeller for hvordan man kan forøge arbejdsudbuddet. Her er det også vigtigt at erindre, at næsten hver femte kvinde, som arbejder mere end 44 timer om ugen, næsten altid føler sig stresset.

13.3. Mere tidsmæssig og økonomisk ligestilling mellem mænd og kvinder gør familien mere sårbar

Hvis kvinder og mænd skal arbejde lige meget på arbejdsmarkedet, indebærer det, at der også er ligestilling i hjemmet. Denne er da også på vej, og kønnet betyder stadig mindre for, hvor meget tid der bruges på husholdningsarbejde. Der er i dag heller ingen forskel på, hvad mænd hhv. kvinders arbejde på arbejdsmarkedet betyder for, hvor meget/lidt de laver i hjemmet: Kvinder betaler ikke længere en højere pris på hjemmefronten ved at arbejde mere på arbejdsmarkedet, end mænd.

Det ændrer dog ikke på, at hvis de begge arbejder mere end 45 timer om ugen, står han kun for 38 pct. af husholdningsarbejdet, mens der er ligestilling, hvis han "kun" arbejder 38-44 timer. Hvis begge parter ønsker at gøre karriere, er det altså kvinden, der betaler en pris ved ikke at blive fuldt aflastet på hjemmefronten. Det kunne kalde på en holdningsændring hos sådanne mænd og måske på politiske initiativer, der kunne gøre det nemmere for kvinder at gøre karriere på arbejdsmarkedet. Da problemet ikke er så stort, når man har førskolebørn, er det åbenbart især tilstedeværelsen af skolebørn, der skulle fokuseres på, hvis man vil ændre arbejdsdelingen i hjemmet og dermed bidrage til at forøge kvinders arbejdsudbud.

Da det viser sig, at en individuel husholdningsøkonomi er mere udbredt hos par, der arbejder lige meget og har den samme indkomst, og at en individuel økonomi hænger sammen med mindre tilfredshed i almindelighed kan det betyde, at det økonomiske "system" i familien bidrager til konflikter og i sidste ende til skilsmisse, hvis ikke det er konflikterne, der afgør valget af familiens økonomiske system.

Det er i den forbindelse et spørgsmål, om folk har viden nok om

de økonomiske konsekvenser af at indgå i et parforhold og af at opløse et sådant. Lovgivningen påvirker generelt, hvordan det er mest rationelt for familierne at indrette sig økonomisk og kan dermed få indflydelse på konflikter i familien.

13.4. Danskere bliver stadig mere passive og overvægtige

Der har ikke været nogen væsentlig stigning i befolkningens personlige fritid over de seneste 45 år, da den mindre arbejdstid er gået til mere tid i husholdningen og især til børn. Hvis vi ser bort fra spisning, personlig hygiejne og søvn, som en del af fritiden er der dog mere fritid i dag end for 10 år siden. Denne stigning er brugt på passiv fritid, hvilket hovedsagelig kan tilskrives mere tid brugt på tv, radio og musik, mens den aktive fritid er faldet med omkring et kvarter og er nu nede på 1½ time om dagen.

Det er bl.a. her studier af det samlede tidsmønster bidrager med viden, som isolerede opgørelser af tid brugt på enkeltstående aktiviteter ikke gør. Hvis tiden brugt på en given aktivitet såsom aktiv fritid fx går ned over en årrække, viser studier, som dem der præsenteres her, hvad tiden så er brugt til i stedet. Hvis man politisk vil fremme et bestemt/nogle bestemte tidsanvendelser, fx de mere aktive, er dette vigtig viden.

Da der ikke er nogen klar sammenhæng mellem at være aktiv i sin fritid og ens uddannelsesmæssige baggrund – bortset fra at kvinder med en lang videregående uddannelse er mere aktive end andre kvinder – og mere uddannelse oven i købet betyder mindre fritid, er der ingen tvivl om, at det er forskelle i livsstilen blandt forskellige uddannelsesgrupper, som er årsag til, at mænd og kvinder med ingen eller kortere uddannede har et dårligere helbred og kortere levetid end mere uddannede mænd og kvinder.

14. Tidsanvendelsesstudier i Danmark – en oversigt

Af Bent Jensen

14.1 De fem undersøgelser mellem 1964 og 2009

Mod midten af 1960'erne var det danske samfund som de øvrige vestlige industrisamfund inde i en hurtig udvikling med store forskydninger i befolkningens dagligdag. Der var således et udbredt ønske om mere detaljeret at registrere, hvordan disse ændringer slog igennem i befolkningens tidsanvendelse, og det i 1958 oprettede Socialforskningsinstituttet, SFI, påtog sig dette arbejde. Karakteristisk for traditionen i den vestlige industrialiserede verden var der fokus på fritiden (A. Szalai, 1972). Nedsat arbejdstid og øget levealder bidrog til, at fritiden blev et vigtigt forskningsfelt med mulige implikationer for den offentlige planlægning, men også med tydelige kommercielle interesser.

I 1964 gennemførte instituttet den første landsdækkende og repræsentative tidsanvendelsesundersøgelse med fokus på fritidsvaner i Danmark, herunder særligt tidsforbruget på radio og fjernsyn. I alt blev der opnået ca. 3.500 interview gennemført som besøgsinterview. Undersøgelsen blev publiceret som P.H. Kühl et al. (1966). *Fritidsvaner i Danmark – med særligt hensyn til radio og fjernsyn*.

I 1975 stod SFI for en ny undersøgelse med ca. 3.700 opnåede interview, igen gennemført som besøgsinterview. Undersøgelsen blev publiceret som P.H. Kühl og J.K. Munk (1976). *Døgnrytme. Befolkningens tidsanvendelse på ugens dage*.

Der syntes nu at være etableret en tradition for at gentage tidsanvendelsesundersøgelserne ca. hvert tiende år, og i 1987 fulgte den tredje landsdækkende survey i Socialforskningsinstituttets regi, bl.a. publiceret i 2 bind som D. Andersen (1988). *Danskernes dagligdag 1987. De 16-74-åriges tidsanvendelse i vintermånederne 1987*. Som et bilag indeholder publikationen en oversigt over alle publiceringer fra SFI på de 3 surveys fra 1964, 1975 og 1987, herunder

formidlingen af hovedresultaterne i diverse udgaver af *Levevilkår i Danmark*. 1987-undersøgelsen blev samtidig dokumenteret i et notat af samme forsker: *Den danske befolknings tidsanvendelse 1987 – teknisk dokumentation af undersøgelsens database* (1987).

Analogt med en række resultater for USA kunne D. Andersen heller ikke i Danmark registrere en bevægelse mod fritidssamfundet.⁶ Befolkningen arbejdede i gennemsnit i 1987 mere end 23 år tidligere. Man uddannede sig mere og brugte længere tid på transport. Til gengæld havde danskerne anno 1987 mindre fritid end danskerne anno 1964. Bag gennemsnitstallene lå den kraftigt stigende beskæftigelsesfrekvens blandt kvinder og en bevægelse for kvinder fra kort deltid (15-24 timer om ugen) mod lang deltid (25-34 timer om ugen).

Omkring årtusindskiftet havde der ophobet sig en stor interesse for en ny undersøgelse af befolkningens tidsforbrug, og denne blev realiseret i 2001, igen i Socialforskningsinstituttets regi. Surveyen blev gennemført i form af besøgsinterview med 2.739 personer, som sammen med eventuelle samleverer udfyldte 6.624 dagbøger om deres tidsanvendelse.

Undersøgelsen blev publiceret som J. Bonkes (2002) *Tid og vel-færd*. Forskeren kunne i sin formidling af hovedresultaterne konstatere, at den samlede arbejds- og uddannelsestid var steget fra godt 4 timer i 1987 til 4½ time om dagen i 2001. Husholdningsarbejdet var også steget i samme periode, mens fritiden som et resultat heraf var faldet.

J. Bonke publicerede i øvrigt nogle år tidligere i sin ph.d.-afhandling (J. Bonke 1995) en detaljeret analyse af husholdningernes produktion, ligesom han i debatbogen *Aldrig mere arbejde* (J. Bonke 1983) havde givet et bidrag til diskussionen af udviklingen i den betalte arbejdstid og fordelingen af denne tid i den voksne befolkning.

I 2008-09 tog Rockwool Fondens Forskningsenhed den store landsdækkende survey op igen, jf. den mere detaljerede beskrivelse i kapitel 3 i bogen her samt i J. Bonke og P. Fallesen (2010). Fra Rockwool Fondens Forskningsenheds survey i 2008-09 er udsendt en række publikationer. Den første, der også indeholdt data fra tidligere undersøgelser, var J. Bonkes (2009a) *Forældres brug af tid og*

⁶ Se fx J.P. Robinson og P. Converse (1972) og for perioden frem til 1990 J. Schor (1991) og A. Hochschild (1996).

penge på deres børn fulgt af J. Bonke og J. Greve (2010) *Helbred, trivsel og overvægt blandt danskere* og J. Bonke med bidrag af M. Møller (2011) *Søvn – ægteskab, indkomst og helbred*. Centrale dele af resultaterne fra de nævnte bøger er også bragt i B. Jensen og T. Tranæs (2011) *Vi der bor i Danmark. Hvem er vi? Og hvordan lever vi?*

Da etniske grupper efterhånden udgør en stor minoritet i Danmark, har Rockwool Fondens bestyrelse givet en bevilling til en særlig undersøgelse blandt ikke-vestlige indvandrere i Danmark. Undersøgelsen gennemføres af seniorforskerne M.L. Schultz-Nielsen og J. Bonke, hvor sidstnævnte har været ankermand på de danske tidsanvendelsesundersøgelser fra 2001 og 2008-09. Undersøgelsen forventes publiceret i 2013.

14.2. Projekt "Tid og forbrug"

1964-, 1975- og 1987-undersøgelserne fra SFI blev afleveret til Dansk Data Arkiv og senere genbrugt i et særligt projekt i årene 1987-1989 under arbejdstitlen "Tid og forbrug" i det, der efterfølgende blev til Rockwool Fondens Forskningsenhed. Projektet stod for et rensningsarbejde af de tre datasæt med henblik på at skabe en øget sammenlignelighed, hvad der altid er et problem ved sammenligninger af historiske tidsanvendelsesundersøgelser, og at skabe en bedre repræsentativitet i data. Derudover blev gennemført en selvstændig survey om tidsanvendelse, forbrug og tidspræferencer i 1988 i en repræsentativ stikprøve.

Sigtet med projektet var at gøre rede for forskydninger i tidsanvendelsen gennem perioden 1964-1988 samt søge at etablere en sammenhæng mellem befolkningens tidsanvendelse og det forbrug af varer og tjenester, som "typisk er knyttet til forskellige tidsafsnit" (E.I. Schmidt et al. (1989)). Forskerne ønskede bl.a. at komme på sporet af nogle vigtige årsager til forskydninger i forbrugssammensætningen og dermed også forskydninger i produktions- og erhvervsmønstret, eller formuleret på en anden måde: Kunne ændringer i befolkningens tidsanvendelse bidrage til at forklare ændringer i forbrugsmønstret?

Væsentlige sidetemaer var befolkningens tidsforbrug på sort arbejde og gør det selv-arbejde, ligesom der i projektet indgik en kvalitativ interviewundersøgelse af, hvordan befolkningen oplevede dens tidsanvendelse og begrænsninger i denne (B. Madsen (1990)).

Fra 1989 og et par år frem publiceredes en række bøger og arbejdsnotater fra projektet startende med en foreløbig rapportering i E.I. Schmidt et al. (1989) *24 timer i døgnet. Tidsanvendelse og forbrugsmønstre siden 60'erne*. Publikationen indeholder i et appendiks 1 et overblik over de tre anvendte undersøgelsers tidskategorier, og bogens kapitel 1 gør rede for sammenligningsproblemer mellem de tre SFI-undersøgelser fra 1964, 1975 og 1987.

Projekt "Tid og forbrug"s hovedrapport blev redigeret af forskningsleder G.V. Mogensen (1990) som *Time and consumption*, mens E.I. Schmidt samme år publicerede den mere debatorienterede *Behøver vi at nå det hele?* med en kritisk, nærmest kulturradikal tilgang til masseforbrugets kultur. I 1991 udsendte B. Jensen en lettilgængelig fremstilling af projektets hovedresultater, som *Danskernes dagligdag. Træk af udviklingen i Danmark fra 1960'erne til 1990'erne*. Bogens første del gav et overblik over nogle af de centrale tendenser ved udviklingen i Danmark mellem 1960 og 1990.

Et forsøg på at placere tidsbegrebets udvikling i økonomisk teori blev givet af P. Brixen (1990) i notatet *Tid i økonomisk teori*.

14.3. Andre publiceringer om befolkningens arbejds- og fritid

Baseret på 1964-, 1975- og 1987-undersøgelsen og en række nye og gamle holdningsundersøgelser gik forskerne H. Schönemann-Paul, E. Körmendi og T. Gelting (1992) i *Den faste arbejdstid er fortid. Om danskernes arbejdstidsmønstre og om den faglige og geografiske fleksibilitet på arbejdsmarkedet* i dybden med tidsforbruget på betalt arbejde samt befolkningens holdning til fortsat mindre arbejdstid.

Bogen var en del af en serie publikationer fra Rockwool Fondens Forskningsenhed under temaet *Det danske arbejdsmarked*. Fra samme serie kan ligeledes nævnes B. Madsen og M. Nayberg (1992) *Hvornår vil vi arbejde?*, der som bogens undertitel *En socialpsykologisk undersøgelse af danskernes syn på arbejde og fritid* stipulerer det, repræsenterer en undersøgelse af befolkningens holdning til flekstid, deltid og fast arbejdstid.

I N. Smith et al. (2003), der udsendtes som en del af Rockwool Fondens Forskningsenheds serie *Arbejdsløst og velfærd*, beskæftigede N. Smith sig med de lange linjer i danskernes arbejds- og fritid,

bl.a. belyst ved udviklingen i en industriarbejders formelle arbejdstid i perioden fra 1911 til 2003.

Fremstillingen indeholder desuden opgørelser af omfanget af husarbejde for mænd og kvinder i den erhvervsaktive alder, der lever i parhusholdninger, tilbage til 1921. Denne undersøgelse adskiller sig således fra de tidligere nævnte ved et forsøg på at skitsere de meget lange linjer i udviklingen i tidsanvendelsen i et 80-årigt perspektiv. Befolkningens arbejdstid blev desuden relativiseret via en sammenligning med forholdene i andre vesteuropæiske lande.

14.4. Tidsanvendelsen 1964-2009

Via de fem tidsanvendelsesundersøgelser gennemført i perioden 1964-2009 med efterfølgende opretning og harmonisering af data, jf. fx J. Bonke og B. Jensen (2012), er forskydningerne i befolkningens tidsanvendelse veldokumenteret for Danmark.

I en nordisk sammenhæng kom Danmark en del tidligere med end de øvrige nordiske lande. Norge fik sin første survey i 1971-72, Finland i 1979 og Sverige i 1982.

15. English Summary

This book describes the developments over the last 45 years in time use among the Danes. It sheds light on how much the Danes work and when they work, how much leisure time they have and when this leisure time occurs; how much they wish to work; whether they are content with their working hours and leisure time; how couples, married or co-habiting, synchronize their time and consumption; and the impact children have (if any) on how work is shared between fathers and mothers. There are several reasons for looking into this. Work generates income and, as a result, possibilities for consumption while simultaneously providing social inclusion and prestige. Work also depends on and influences conditions within the family. For example, household work contributes to family welfare, while leisure time means recuperation from work, time spent with family and friends, and time to consume.

The book draws on information from the Rockwool Foundation Research Unit's Danish Time Use Survey 2008/09 (DTUC). The survey targets 18–74-year-olds and children older than 7 years living at home and provides information on their activities throughout the day for two days. The book also uses information from previous Danish and foreign time use surveys. Combining these surveys has made it possible to present a picture of daily life in the population along with any changes that have occurred over the years.

Time use in the population 1964–2009. The survey reveals that the overall amount of work—paid work and household work—has remained more or less stable over the last four decades, which means that the amount of leisure time available to the population has also remained largely unchanged. Nevertheless, for some groups there have been changes. Between 1964 and 1987, the amount of leisure time decreased for fathers and mothers of pre-school children and for fathers of children attending school, whereas older married/co-habiting men and women without children were the ones who ex-

perienced a decrease in their leisure time in the subsequent period up until 2009.

The survey also shows that over the last 40 to 50 years men's paid work has decreased while women's paid work has increased. Conversely, the amount of household work has increased significantly for men, with women experiencing a corresponding decrease. Overall, since 1964, the amount of household work has gone up and the amount of paid work has gone down: the number of hours spent on paid employment has decreased from approximately 4 to 3 hours per average weekday, whereas the time used on household work has increased from 2 hours 30 minutes to 2 hours 45 minutes per day. Leisure time has been hovering around the 9 hour mark, presumably with an upwards trend from the mid-1960s to the end of the past decade.

The time used on paid work and household work has been shaped by the demographic changes in the population. Had the country's demographics been the same as in 1964, paid work in 2001 would have occupied 6 minutes more and in 2009, 14 minutes more, and household work 15 minutes and, 10 minutes less, respectively; instead of the decrease in the time spent on paid work of one hour per decade, it would have decreased by only 45 minutes, and the increase in the time spent on household work of approximately one hour would have increased by only 30 minutes. There can be no doubt that Denmark's demographic changes, with an increasing number of elderly people, have contributed to the population using less time on paid work and more time on household work compared with 40–45 years ago.

Paid Work. There was a modest increase in the normal working week during 2001–2008/09 from 37 to 38 hours per week, or from 38 to 39 hours if the time used on second jobs is included. This change was brought about by a significantly higher number of people working more than 37 hours per week in 2008/09, more precisely 1 in 3 workers—of whom half worked more than 44 hours per week—compared with only 1 in 6 in 2001.

In contrast to the increase in the normal working week, the actual time spent working has decreased by approximately 1 hour and 15 minutes over the last 10 years, from 34 hours and 30 minutes in 2001 to 33 hours and 15 minutes in 2008/09. The difference between

the normal and actual working time can be accounted for by sick leave, days off, holidays, actual times of clocking in and out etc. This difference is more pronounced among those who have a long working week. For them, the actual time spent working is significantly shorter than the number of weekly working hours reported.

More than half of those in employment still have fixed working times. For the others, flexible hours and agreed variable working hours are now more the norm than free choice over when the hours are worked. However, the possibility of working from home has increased significantly, from 31 to 36 per cent.

For shift work, fewer people now work evening and/or night shifts on an irregular basis, whereas the number of people working at these times on a regular basis remains unchanged. For weekend work, there has also been a reduction in the number of people who occasionally work on Saturdays, whereas the number of regular Saturday workers has increased. For Sundays, the proportion of occasional workers remains unchanged, whereas there is an increase in regular Sunday workers compared with 2001.

The time used on commuting has largely remained constant since 2001, with an average of 45 minutes per day. Contrary to expectations, those with a long working week use the same amount of time on commuting as those working fewer hours. For the latter group, the time used on transportation to and from work forms a relatively large part of their (gross) working time.

The most marked change over the last decade is women's increase and men's decrease in working hours. Today, men have an actual weekly working time of 36 hours 30 minutes and women 29 hours. This difference holds true even when accounting for differences in age and education and that men and women's availability is affected differently by having children.

There is not a large difference in how much men with different educational backgrounds work. However, women have longer working hours if they have a background of professional training or a long further education.

We have also seen that there has been a significant change in the labour market over the last 45 years. Whereas it used to be skilled workers who had the longest working hours, and unskilled and white-collar workers the shortest, it is now the white-collar workers and the skilled workers who work more than the unskilled workers.

This could herald a change in the group seeking early retirement. Today, it is predominantly those with little or no further education who seek an early exit from the labour market; the future may see it change to being those with a longer education.

Household work. There has long been a move towards greater equality between men and women regarding household work. Where a woman will use approximately 3 hours 30 minutes on shopping, household work, DIY work and care on an average weekday, the man's contribution is approximately 2 hours 30 minutes, one hour less per day.

If we disregard those not reporting spending any time on household work on the two survey days, it is only on weekdays that there is a marked difference between men and women's contribution to this type of work. At the weekend, the difference is minor. We have also shown that there are still "gender-divided work tasks" in the households, inasmuch as women deal with the more routine and time-governed tasks, while men tend to concentrate on tasks that are not necessarily restricted to a certain time or day of the week.

Seen over the last 45 years, gender has played an increasingly smaller role in the amount of time spent on household work. In 1964 the difference between women and men in the time spent on household work was 4 hours per day, decreasing to 2 hours 15 minutes in 1975, 1 hour 15 minutes in 1987, and to 1 hour in 2001. In 2008/09 the difference had been reduced to 45 minutes per day.

As expected, there is substitution between paid work and household work: the more one works in one area, the less one works in the other. For women, this substitution has been less pronounced than for men, but today there are no differences between women and men in the relation between hours worked away from home and those worked in the home.

Leisure time. Daily leisure time is between 18 and 19 hours on a weekday and approximately 22 hours on a weekend day—8 hours for sleep must be subtracted from these figures and so must time for eating: almost 1 hour on weekdays and 1 hour 15 minutes on weekend days. Added to this is time used on personal hygiene, which for men is almost 30 minutes per day and for women approximately 45 minutes. What remains on a weekday is 8 hours 30 minutes for

men and 8 hours 45 minutes for women, whereas in the weekends, men have more leisure time—11 hours 15 minutes as opposed to women's 10 hours 45 minutes. On an average weekday, the differences offset one another so that the amount of leisure time available while awake is roughly the same for men and women.

The Danes use approximately 5 hours 30 minutes per day on passive leisure and approximately 1 hour 30 minutes on active leisure. In 2001, passive leisure time was around 1 hour less and active leisure time 15 minutes more. This shows that there has been a change from active to passive leisure-time activities over the last decade, which holds true for both men and women.

The survey also shows that in almost two out of three families with two adults, at least one adult participates in fixed leisure activities. Despite this regular participation in leisure activities, almost half the families with children still have between four and six days per week to be together. It is only in one in three families that there are three or fewer evenings where the family can be together without a member participating in a fixed leisure activity.

Satisfaction with work and leisure time. More than two out of three Danes in employment are satisfied with their working hours, whereas only half are content with their amount of leisure time. Overall, more than half the Danes are more satisfied with their work than their leisure time.

Three out of four people are satisfied with their working hours, whereas only two out of three were satisfied ten years ago. Among those who are dissatisfied with their working hours, 60 per cent wish to work fewer hours as opposed to 40 per cent wishing to work more. When offsetting the imbalance between those who wish to work less against those who wish to work more, the result is a modest difference: 1 hour 45 minutes in 2008/9 and 45 minutes in 2001 for the 25 per cent of workers dissatisfied with the amount of time they work.

Those in 2001 who wished to work fewer hours and who in 2008/09 were content with their working hours saw a decrease in their working time of 2 hours 45 minutes per week. Correspondingly, for those in 2001 wishing to work more hours, the number of weekly working hours had increased by 3 hours 15 minutes in 2008/9, making this group more content with their paid working hours.

The survey shows that the number of people who *almost always* feel stressed is the same as it was ten years ago, but despite there being only a small minority who are *always* stressed, there are now fewer people who *sometimes* feel stressed. In 2008/09 this was true for 56 per cent of women and 45 per cent of men, whereas in 2001 the figures were 64 and 51 per cent, respectively.

The family—time and money. Today, for every additional hour the man works, the woman works 0.38 hours more, as opposed to 0.44 hours in 2001. For every extra hour of waking leisure time the woman has, the man has nearly 30 minutes as opposed to above 30 minutes in 2001. In 2008/09, in one out of three families, both parties have an equal amount of leisure time, while in 40 per cent of families, the man has more leisure time than the woman. Conversely, the woman has more leisure time than the man in every fourth family.

We have also seen that in every fifth household, the woman's personal consumption is proportional to her household work, while in a third of families, her personal consumption outweighs her contribution to household work. Only in approximately every second family does the woman's share of household work exceed her share of personal consumption. At the same time, we have shown that three in four couples state that they have joint finances.

For waking leisure time, we found that 11 per cent of all married couples spend more than 80 per cent of this time together. For 60 per cent of couples, 40 to 80 per cent of their waking leisure time is spent together, while in approximately 30 per cent of couples less than 40 per cent of this time is used jointly. Unsurprisingly, synchronized leisure time is more common among families without children.

Having active leisure time or having synchronized leisure time has no bearing on men and women's degree of satisfaction with their amount of leisure time. However, if the woman earns less than the man or if the possibilities for consumption are plentiful, she will be less satisfied with her leisure time. This could be because the woman has proportionally less money at her disposal than the man does, or because she lacks the time to exploit the numerous consumption possibilities on the desired leisure-time activities. However, a decisive factor in the degree of satisfaction is joint finances,

which for both men and women means greater satisfaction with the amount of leisure time and greater overall satisfaction.

Children and the parents' working hours. In every second family, the man and the woman have an equally long working week as opposed to 40 per cent of the families with children. In 52 per cent of families with children, it is more common that the man's normal working week is longer than that of the woman. In comparison, it is "only" in 40 per cent of the families without children that the man's working week is longer than the woman's.

For couples with the same normal working hours, it is only six out of ten who also have the same actual working time. For more than every fifth couple with the same normal working hours, the man's actual working time is longer than the woman's; conversely, in every fifth couple the woman's actual working time is longer than the man's. The distribution of work in the family therefore depends on whether the focus is on the actual or the normal working hours.

For the actual working time, mothers of pre-school children have a significantly shorter working day than do women without children, namely 37 minutes less per day, equivalent to a 20 per cent shorter working day. For mothers of children attending school, there is no difference in working time compared with mothers of pre-school children or younger women without children when differences in age and education are considered. Likewise, there are no differences in working time between fathers of pre-school children and fathers of schoolchildren, and younger men without children.

Working time for Danes and other Europeans. Eastern Europeans do the most work, followed by Northern Europeans, the English and Southern Europeans, who do more or less the same amount of work. The least work is done in Central Europe. Household work occupies less time in Northern Europe than in the rest of Europe, the difference being especially significant when compared with Eastern Europe.

The distribution of paid and household work between men and women is the most equal in Northern Europe. It is only in Eastern Europe that there is a small difference between the sexes regarding paid work. Nowhere is sexual equality greater than in Northern Europe. In general, waking leisure time is evenly distributed bet-

ween men and women in Northern, Central, Eastern and Southern Europe and England.

Denmark holds pole position on the sexual equality front in terms of paid work, household work and waking leisure time.

Appendiks

Appendikstabel

Tabellen er baseret på interview i januar, februar og marts 2009, mens tabel 4.11 også indeholder interview for april-december 2008 og dermed dækker hele DTUC

Tabel 4.11a. Daglig tidsanvendelse efter livscyklusgruppe i 2009. 18-74-årige.

	Andre enlige <45 år	Par u/børn, kvinden <45 år	Par m/youngste barn <7 år	Par m/youngste barn 7-15 år	Par u/børn kvinden >44 år	Enlige >44 år	Enlige m/børn
	Timer:min/gns. ugedag						
Mænd							
Fritid ³	9:25	7:47	7:17	8:07	10:02	10:07	..
Husholdningsarbejde ²	1:01	2:01	2:55	2:28	2:41	2:20	..
Arbejde ¹	3:38	5:31	5:19	5:16	2:43	2:41	..
I alt	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	..
Kvinder							
Fritid ³	8:52	9:20	7:19	7:55	9:56	11:22	8:13
Husholdningsarbejde ²	1:37	2:10	4:49	3:22	3:31	2:55	4:04
Arbejde ¹	3:37	3:17	2:58	4:08	1:46	0:57	3:34
I alt ⁴	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00
Antal mænd/kvinder	37/28	37/25	59/50	47/72	124/141	37/64	-/21

¹ Både hoved- og bibeskæftigelse indgår tillige med ikke afspadseret overarbejde.

² Indkøb, husarbejde, gør-det-selv-arbejde og noget af børneomsorgen.

³ Fritid er ekskl. transport til og fra arbejde/uddannelse, uddannelsestid, anden transport, tid brugt på at hente og bringe børn og søvn.

.. < 20 observationer.

Note: interview for januar, februar og marts 2009.

Aktivitetsoversigt for tidsanvendelsesundersøgelserne 1964-2008/09.

	1964	1975	1987	2001	2008/09
Primære behov	- Sover - Toilette (Personlig pleje) - Måltider	- Sover - Toilette (Personlig pleje) - Måltider	- Sover - Toilette (Personlig pleje) - Måltider	- Sover - Toilette (Personlig pleje) - Måltider	- Sover - Toilette (Personlig pleje) - Måltider
Husligt arbejde	Husligt arbejde	- Husligt arbejde - Andet praktisk arbejde i hjemmet - Besøg på offentligt kontor/læge og lign. - Havearbejde - Indkøb/ærinder	- Husligt arbejde - Børnepasning - Andet praktisk arbejde i hjemmet - Besøg på offentligt/kontor/læge og lign. - Havearbejde - Indkøb/ærinder	- Indkøb/ærinder - Madlavning - Opvask - Rengøring/bolig - Vask - Andet arbejde - Havearbejde - Praktisk arbejde - Børnepasning - Børnelæsning - Transport til/fra indkøb/ærinder - Transport hus-holdning	- Indkøb/ærinder - Madlavning - Opvask - Rengøring/bolig - Vask - Andet arbejde - Havearbejde - Praktisk arbejde - Børnepasning - Børnelæsning - Transport til/fra indkøb/ærinder - Transport hus-holdning
Uddannelse	- Hjemmearbejde vedr. uddannelse - Skole/uddannelse	- Hjemmearbejde vedr. uddannelse - Skole/uddannelse	- Hjemmearbejde vedr. uddannelse - Skole/uddannelse	- Uddannelse inkl. lektier	- Uddannelse inkl. lektier
Arbejde	- Erhvervsarbejde - Erhvervsarbejde hjemme	- Erhvervsarbejde - Erhvervsarbejde hjemme	- Erhvervsarbejde - Erhvervsarbejde hjemme	- Arbejde - Transport som del af arbejde	- Arbejde - Transport som del af arbejde
Transport	- Undervejs	- Transport til/fra arbejde/skole o.l. - Afhentning af børn	- Transport til og fra arbejde og uddannelse - Transport i øvrigt - Afhentning af børn	- Transport til/fra arbejde - Transport til/fra uddannelse - Bringning/hentning af børn - Anden transport	- Transport til/fra arbejde - Transport til/fra uddannelse - Bringning/hentning af børn - Anden transport
Fritid	- Fritidssysler - Havde gæster - Læsning ej lektier - Passivt hjemmeliv - På besøg - Aktiv idræt/tur - Foreningsliv - Teater/biograf - Kulturelle interesser - Forlystelser/adspreddelser - Andet	- Så tv - Hørte radio - Lyttede til musik - Afslapning - Hobby - Havde besøg af familie - Havde gæster - Læste avis - Læste andet end avis - Besøg h/familie - Besøg h/andre end familie - Motion/sport - Tur - Bibliotek - Kirke - Kulturelle interesser i øvrigt - Forlystelser - Restaurant - Møder - Teater/biograf - Samvær med ægtefælle/børn - Andet	- Så video - Så fjernsyn - Hørte radio - Grammofon/båndoptager - Samvær med ægtefælle/børn - Afslapning - Havde besøg af familie - Havde gæster - Læste avis - Læste andet end avis - Besøg h/familie - Besøg h/andre end familie - Motion/sport - Tur - Bibliotek - Kirke - Kulturelle interesser i øvrigt - Forlystelser - Restaurant - Hobby - Møder - Teater/biograf - Andet	- Læsning - Socialt samvær - Telefonsamtaler - TV - It - Spil/hobby - Afslapning - Foreningsliv - Frivilligt - Motion - Underholdning - Frokost - Familieomsorg - Transport fritid - Andet	- Læsning - Socialt samvær - Telefonsamtaler - TV - It - Spil/hobby - Afslapning - Foreningsliv - Frivilligt - Motion - Underholdning - Frokost - Familieomsorg - Transport fritid - Andet

Referencer

- Andersen, D. 1987. *Den danske befolknings tidsanvendelse 1987 – teknisk dokumentation af undersøgelsens database*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Andersen, D. 1988. *Danskernes dagligdag 1987, bind I og II*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Arbejdsmarkedskommissionen 2009. *Velfærd kræver arbejde*. København.
- Bonke, J. 1983. *Aldrig mere arbejde – økonomi & virkelighed*. København: Rosinante.
- Bonke, J. 1995. *Faktotum – husholdningernes produktion*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Bonke, J. 2002. *Tid og velfærd*. Rapport 02:26. København: Socialforskningsinstituttet.
- Bonke, J. 2005. Paid Work and Unpaid Work: Diary Information versus Questionnaire Information. *Social Indicator Research*, Vol. 70, pp. 349-368.
- Bonke, J. 2009a. *Forældres brug af tid og penge på deres børn*. Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Bonke, J. 2009b. *Forældres og det offentliges udgifter på børn 1995-2005*. Notat. Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. 2011. *Søvn – ægteskab, indkomst og helbred*. København: Gyldendal.
- Bonke, J. 2012. *The Impact of Changes in Life-stage on Time Allocations in Denmark: a panel Study 2001-2009*. Working Paper. Rockwool Foundation Research Unit.
- Bonke, J. & Browning, M. 2009a. Allocation of expenditures within the household: A new Danish survey. *Fiscal Studies*. Vol. 30, No. 3/4, pp. 461-481.
- Bonke, J. & Browning, M. 2009b. The distribution of financial well-being and income within the household. *Review of the Economics of the Household*. 2009, Vol. 7, pp. 31-42.
- Bonke, J. & Browning, M. 2009c. Pooling of income and sharing of consumption within households. *Department of Economics Discussion Paper Series*. Nuffield College, Oxford University.
- Bonke, J. & Fallesen, P. 2010. The impact of incentives and interview methods on response quantity and quality in diary and booklet based surveys. *Survey Research Methods*. 2010, Vol. 4, No. 2, pp. 91-101.
- Bonke, J. & Gerstorft, F. 2007. Stress, time use and gender. *International Journal of Time Use Research*. Vol. 4, No. 1, pp. 47-68.

- Bonke, J. og Greve, J. 2010. *Helbred, overvægt og trivsel blandt danskere*. København: Gyldendal.
- Bonke, J., Grossbard, S. & Amuedo-Dorantes, C. 2011. Income Pooling and Household Division of Labor: Evidence from Danish Couples. *IZA Discussion Paper* No. 5418, January 2011.
- Bonke, J. og Jensen, B. 2012. *Hvad har vi gjort ved tiden? En forskningsoversigt over tidsanvendelsesstudier før og nu*. Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Brixen, P. 1990. *Tid i økonomisk teori*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik og SFI (udvalgte år). *Levevilkår i Danmark*. København.
- Danmarks Statistik 2008. *60 år i tal. Danmark siden 2. verdenskrig*. København.
- Danmarks Statistik 2010. *Estimation og vægtning af Rockwool Fondens undersøgelse af danskernes tidsforbrug*. Notat. København.
- Danmarks Statistik 2011. *Statistisk Tiårsoversigt 2011*. København.
- Deding, M. & Larsen, M. 2008. *Lønforskelle mellem mænd og kvinder 1997-2006*. Rapport 08:28. Socialforskningsinstituttet.
- Deding, M. & Filges, T. 2009. Danske lønmodtageres arbejdstid. En registeranalyse baseret på lønstatistikken. *SFI-rapport 09:03*.
- Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Esping-Andersen, G. 1999. *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press.
- European Foundation. 2009. *Working conditions in the European Union: Working time and work Intensity*. Dublin. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Eurostat. 2000. *Guidelines on Harmonised European Time Use Surveys*. Luxembourg.
- Gershuny, J. 1978. *After Industrial Society? The Emerging Self-Service Economy*. London: Macmillan.
- HETUS. *Harmonized European Time Use Survey*. Eurostat: Luxembourg.
- Hochschild, A. 1996. *The Time Band*. New York: Henry Holt.
- Ingelstam, L. 1980. *Arbetets värde och tidens bruk – en framtidsstudie*. Stockholm. Liber Förlag.
- Jensen, B. 1991. *Danskernes dagligdag. Træk af udviklingen fra 1960'erne til 1990'erne*. København: Spektrum.
- Jensen, B. og Tranæs, T. 2011. *Vi der bor i Danmark. Hvem er vi? Og hvordan lever vi?* København: Gyldendal.
- Juster, T.F. & Stafford, F. (eds.) 1985. *Time, Goods, and Well-being*. Michigan: Survey Research Centre University of Michigan.
- Keynes, J.M. 1930 1983. "The economic prospects for our grandchildren", *Essays in Persuasion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitterød, R.H. 2001. Does the Recording of Parallel Activities in Time Use Diaries Affect the Way People Report their Main Activities. *Social Indicator Research*, 56, pp. 145-178.

- Kühl, P.H., Koch-Nielsen, I. og Westergaard, K. 1966. *Fritidsvaner i Danmark – med særligt hensyn til radio og fjernsyn*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Kühl, P.H. og Munk, J.K. 1976. *Døgnrytme. Befolkningens tidsanvendelse på ugens dage*.
- Madsen, B. 1990. "Working time and leisure time: A social-psychological analysis on 20 in-depth interviews with members of typical households" I: Mogensen G.V. (red.) (1990).
- Madsen, B. og Nayberg, M. 1992. *Hvornår vil vi arbejde? En socialpsykologisk undersøgelse af danskernes syn på arbejde og fritid*. København: Spektrum.
- Mogensen, G.V. 1990. *Time and consumption*. København: Danmarks Statistik.
- Robinson, J.P. 1985. "Changes in Time Use: an Historical Overview" i Juster F.T. og Stafford, F.P. 1985. *Time, Goods, and Well-Being*. Michigan.
- Robinson, J.P. og Converse P. 1972. "Social change reflected in the use of time" i Campbell A. og Converse, P. (red.) 1972. *The human meaning of social change*. New York.
- Rubert, P., Stancanelli, E. & Wasmer, E. 2009. Commuting, Wages and Bargaining Power. *IZA-paper* DP No. 4510.
- Schmidt, E.I., Körmendi, E., Mogensen, G.V. og Vibe-Pedersen, J. 1989. *24 timer i døgnnet. Tidsanvendelse og forbrugsmønstre siden 60'erne*. Aarhus: System.
- Schmidt, E.I. 1990. *Behøver vi at nå det hele?* København: Spektrum.
- Schor, J. 1991. *The Overworked American. The Unexpected Decline of Leisure*. New York: Basic Books.
- Schönemann-Paul, H., Körmendi E. og Gelting, T. 1992. *Den faste arbejdstid er fortid. Om danskernes arbejdstidsmønstre og om den faglige og geografiske fleksibilitet på arbejdsmarkedet*. København: Spektrum.
- Smith, N. 1998. *Arbejdsudbuddet i Danmark*. I: Smith, N., Jensen, P., Pedersen, P.J. og Pedersen, S. (red.). *Arbejde, incitament og ledighed*. Rockwool Fondens Forskningsenhed. Aarhus Universitetsforlag.
- Smith, N., Pedersen, P., Pedersen, S. & Schultz-Nielsen, M.L. 2003. *Fra mangel på arbejdstid til mangel på arbejdskraft. Arbejdsliv i Danmark i det nye årtusind*. København: Spektrum.
- Szalai, A. (red.). 1972. *The use of time*. Paris and the Hague: Mouton.
- Vaage, O.F. (2011). *Tidene skifter. Tidsbruk 1971-2010*. Statistisk sentralbyrå. Oslo.

Litteratur fra Rockwool Fondens Forskningsenhed 2008-2012

2008

Praktikpladser og formidlingspraksis – praktikkonsulentens i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke-diskrimination

Af Line Vikkelsø Slot (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København)

Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1950'erne til 1990'erne

Af Bent Jensen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Forbryderen og samfundet. Livsvilkår og uformel straf

Af Torben Tranæs og Lars Pico Geerdsen med bidrag af Susumu Imai, Claus Larsen og Michael Svarer (Gyldendal. København)

Crime and Partnership

Af Michael Svarer (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Immigrant and Native Children's Cognitive Outcomes and the Effect of Ethnic Concentration in Danish Schools

Af Peter Jensen og Astrid Würtz Rasmussen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

The Unemployed in the Danish News Paper Debate from the 1840s to the 1990s

Af Bent Jensen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Hvad skrev aviserne om de arbejdsløse? – Debatten fra 1840'erne til 1990'erne

Af Bent Jensen (Gyldendal. København)

Source Country Differences in Test Score Gaps: Evidence from Denmark

Af Beatrice Schindler Rangvid (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre

Af Jørgen Goul Andersen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Indvandrerne og det danske uddannelsessystem

Af Torben Tranæs (red.) med bidrag af Jørgen Goul Andersen, Camilla Hvidtfeldt, Bent Jensen, Marie Louise Schultz-Nielsen og Line Vikkelsø Slot (Gyldendal. København)

2009

Det danske arbejdsmarked og EU-udvidelsen mod øst

Af Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen med bidrag af Vibeke Borchsenius, Camilla Hvidtfeldt, Claus Aastrup Jensen, Jonas Helth Lønborg, Lynn Roseberry og Sanne Schroll (Gyldendal. København)

De juridiske aspekter vedrørende EU-udvidelsen og det danske arbejdsmarked

Af Lynn Roseberry (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Has Globalization Changed the Phillips Curve? Industry-Level Evidence on the Effect of the Unemployment Gap on Wages

Af Claus Aastrup Jensen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Emigration of Immigrants – A Duration Analysis

Af Sanne Schroll (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Ægteskabsmønsteret for unge med indvandrerbaggrund: Konsekvenser af ændringer i udlændingeloven i 2000 og 2002

Af Marie Louise Schultz-Nielsen og Torben Tranæs (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Immigration to Denmark. An Overview of the Research Carried Out from 1999 to 2006 by the Rockwool Foundation Research Unit

Af Poul Chr. Matthiessen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Forældres brug af tid og penge på deres børn

Af Jens Bonke (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

The impact of incentives and interview methods on response quantity and quality in diary- and booklet based surveys

Af Jens Bonke og Peter Fallesen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Family Investments in Children: What Drives the Social Gap in Parenting?

Af Jens Bonke og Gøsta Esping-Andersen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

How much does good data matter? The case of resources available to children

Af Jens Bonke, Thomas Crossley og Lori Curtis (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Immigration of Qualified Labor and the Effect of Changes in Danish Migration Policy in 2002

Af Martin Junge (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

2010

Når man anbringer et barn: baggrund, stabilitet i anbringelsen og det videre liv

Af Signe Hald Andersen (red.) med bidrag af Frank Ebsen, Mette Ejrnæs, Morten Ejrnæs, Peter Fallesen og Signe Frederiksen (Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Danskerne og det sorte arbejde

Af Camilla Hvidtfeldt, Bent Jensen og Claus Larsen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Disentangling the heterogeneous relationship between background characteristics and a child's placement risk

Af Signe Hald Andersen og Peter Fallesen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

A good place to live. On how municipality level characteristics explain municipality level variation in children's placement risk

Af Signe Hald Andersen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Helbred, trivsel og overvægt blandt danskere

Af Jens Bonke og Jane Greve (Gyldendal, København)

2011

Borgerne og lovene 2010

Af Jørgen Goul Andersen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Etniske minoriteters overrepræsentation i strafferetlige domme

Af Lars Højsgaard Andersen og Torben Tranæs (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Søvn – ægteskab, indkomst og helbred

Af Jens Bonke. Med bidrag af Morten Møller (Gyldendal, København)

Vi der bor i Danmark. Hvem er vi? Og hvordan lever vi?

Af Bent Jensen og Torben Tranæs (Gyldendal, København)

Indvandringens betydning for de offentlige finanser i Danmark

Af Christer Gerdes, Marie Louise Schultz-Nielsen og Eskil Wadensjö (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

The Price of Prejudice

Af Morten Hedegaard og Jean-Robert Tyran (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Immigration and Welfare State Cash Benefits – The Danish Case

Af Peder J. Pedersen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

A Panel Study of Immigrant Poverty Dynamics and Income Mobility – Denmark, 1984-2007

Af Peder J. Pedersen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

The significance of immigration for public finances in Denmark

Af Christer Gerdes, Marie Louise Schultz-Nielsen og Eskil Wadensjö (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Economic Drivers of Migration and Climate Change in LDCs
Af Helene Bie Lilleør og Katleen Van den Broeck (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Danmarks Kvalifikationsbalance
Af Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen (Gyldendal, København)

2012

Unemployment and crime: Experimental evidence on the causal effects of intensified ALMPs on crime rates among unemployed individuals
Af Signe Hald Andersen (Syddansk Universitetsforlag, Odense.)

Serving time or serving the community? Exploiting a policy reform to assess the causal effects of community service on income, social benefit dependency and recidivism
Af Signe Hald Andersen (Odense Syddansk Universitetsforlag).

Losing the stigma of incarceration: Does serving a sentence with electronic monitoring causally improve post-release labor market outcomes?
Af Lars Højsgaard Andersen og Signe Hald Andersen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

The Effect of Workfare on Crime: Youth Diligence and Law Obedience
Af Peter Fallesen, Lars Pico Geerdsen, Susumu Imai og Torben Tranæs (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Does Incarceration Length Affect Labor Market Outcomes for Violent Offenders?
Af Rasmus Landersø (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Starthjælpens betydning for flygtninges levevilkår og beskæftigelse
Af Lars Højsgaard Andersen, Hans Hansen, Marie Louise Schultz-Nielsen og Torben Tranæs (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Hvad har vi gjort ved tiden? En forskningsoversigt over tidsanvendelsesstudier før og nu
Af Jens Bonke og Bent Jensen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Das Ausmaß der Schwarzarbeit in Deutschland
Af Lars P. Feld og Claus Larsen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Sort arbejde i Tyskland
Af Lars P. Feld og Claus Larsen (Syddansk Universitetsforlag, Odense)